

NEOLİTİK DÖNEM ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİ VE BENZERİ BULUNTULAR

81899

Ali Umut TÜRKCAN

Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

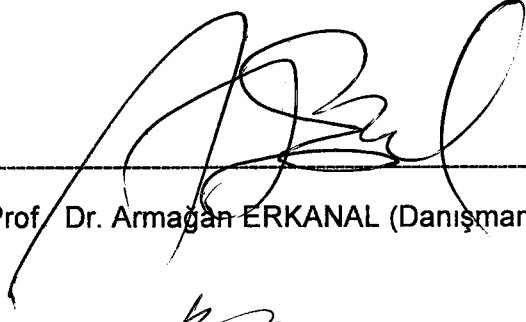
Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Arkeoloji Anabilim Dalı için Öngördüğü
YÜKSEK LİSANS TEZİ
olarak hazırlanmıştır.

TS1899

Ankara
Ocak, 1999

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan
Prof. Dr. Armağan ERKANAL (Danışman)

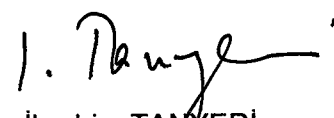
Üye
Doç. Dr. A. Tuba ÖKSE

Üye
Yrd. Doç. Dr. Halime HÜRYILMAZ

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. İbrahim TANYERİ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Bu çalışmanın konusunu " Neolitik Dönem Çatal Höyük Damga Mühürleri ve Benzeri Buluntular" oluşturmaktadır. Günümüz mühürlerinin atası sayılabilecek damga mühürler gelişen üretim ekonomisinin sonucunda, mülkiyet belirtmek amacıyla kullanılmışlardır. Çatal Höyük'ün VII. ve II. tabakaları arasında bulunan ve M.Ö VI.binin ilk yarısına tarihlenen damga mühürler ve benzeri buluntuların, form ve motif tipleri tipolojik olarak ayrılarak, her tipin kronolojik gelişimi irdelenmiştir.

Neolitik dönem Çatal Höyük damga mühürlerinin Önasya ve Balkanlar gibi komşu bölgelerdeki örnekleri ile yapılan kronolojik ve tipolojik karşılaştırmaları sonucunda, bunların Balkan damga mühürlerinin gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu saptanmıştır.

Çalışmanın önemli sonuçlarından biri, bazı eserlerin özellikle etiketleme amaçlı kullanılan mühür kullanımının ötesinde, farklı amaçlar için kullanılabileceği anlaşılmıştır. Olasılıkla, bunlar Neolitik Çağ'da boyama damgaları, ekmek damgaları adı verilen damgalar olarak kullanılmışlardır.

SUMMARY

The topic of this study is " Neolithic Age Çatal Höyük Stamp Seals and The Finds Alike". Stamp seals which can be counted as the procedessors of the present seals, had been used to show property. The finds were found between the VII. and II. which are dated from VII. levels, which are dated from first half of the VI. Millennium B.C. The stamp seals and the finds alike have been grouped with respect to their typology and chronology.

Neolithic Age Çatal Höyük Seals have been examined with neighboring Near East & Balkan stamp seal assemblages chronologically. As a result of this examination, Çatal Höyük seals have played important role in the development of Balkan stamp seals.

The Çatal Höyük assemblage have some extraordinary examples showing differences in their forms. These examples should have functioned differently beyond sealing process. These, much probably, might have been used as painting stamps (onto textile, skin), bread stamps in Neolithic period.

One of the significant results of this study was some extra ordinary types which might have been used as painting stamps or bread stamps in Neolithic age.

İÇİNDEKİLER

"ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİ VE BENZERİ BULUNTULAR"

ÖZET	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii-v
HARİTALAR LİSTESİ	iii
LEVHALAR LİSTESİ	iii-xi
RESİMLER LİSTESİ	xi-xii
TABLolar LİSTESİ	xii
ÖNSÖZ	xiii
1. GİRİŞ	
1.1 KONU	1-2
1.2 AMAÇ	2
1.3 YÖNTEM	3-4
1.4 TERMİNOLOJİ	4-5
2. ÇATAL HÖYÜK VE ANADOLU'DA NEOLİTİK DÖNEM	6-13
2.1 NEOLİTİK DÖNEM VE ANADOLU KRONOLOJİSİ	6-8
2.2 NEOLİTİK DÖNEM ÇATAL HÖYÜK YERLEŞMESİ	8-11
2.3 NEOLİTİK DÖNEM ÇATAL HÖYÜK STRATİGRAFİSİ	11-12
2.4 ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNİN BULUNTU YERLERİ	12-13
3. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNE AİT FORMLARIN TİPOLOJİSİ	14- 20
3.1. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNE AİT FORMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	19-20

4. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLERİN TİPOLOJİSİ	21-26
4.1. ÇATAL HÖYÜK "DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	24-26
5. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNİN, KOMŞU KÜLTÜRLERİN DAMGA MÜHÜRLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	27-35
5.1 NEOLİTİK DÖNEM BALKANLAR VE KITA YUNANİSTAN DAMGA MÜHÜRLERİ	27-33
5.2 NEOLİTİK DÖNEM LEVANT DAMGA MÜHÜRLERİ	33-35
6. ÇATAL HÖYÜK "DAMGA MÜHÜRLERİ" VE BENZERİ BULUNTULARIN İŞLEVSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	36-43
6.2 TAHİL DAMGASI OLARAK KULLANILABİLECEK BULUNTULAR	37-39
6.3 BOYA DAMGALARı OLARAK KULLANILABİLECEK BULUNTULAR	39-42
6.2 "JETON" OLARAK KULLANILABİLECEK BULUNTULAR	42-43
7. ÇATAL HÖYÜK "DAMGA MÜHÜRLERİ" VE BENZERİ BULUNTULARA AİT MOTİFLERİN VE SİMGELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	44-46
8. SONUÇ	47-50
EK.1 KATALOG	51-91
EK.2 LEVHALAR	

HARİTA LİSTESİ

HARİTA 1. Merkezleri gösteren Harita

LEVHALAR LİSTESİ

LEVHA I

- a) 1. Çatal Höyük II. Tabaka, B1 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 1. Çatal Höyük II. Tabaka, B1 Evi, Damga Mühür (Sırt kısmı).

LEVHA II

- a) 2. Çatal Höyük II. Tabaka, B3 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 3. Çatal Höyük II. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).

LEVHA III

- a) 3. Çatal Höyük II. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Sırt kısmı).
- b) 4. Çatal Höyük II. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Baskı yüzeyi, sağdaki).

LEVHA IV

- a) 5. Çatal Höyük II. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 5. Çatal Höyük II. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Profil).

LEVHA V

- a) 6. Çatal Höyük II. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 6. Çatal Höyük II. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Profil).

LEVHA VI

- a) 7. Çatal Höyük II. Tabaka, B2 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 7. Çatal Höyük II. Tabaka, B2 Evi, Damga Mühür (Profil).

LEVHA VII

- a) 8. Çatal Höyük II. Tabaka, A2 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 8. Çatal Höyük III. Tabaka, A2 Evi, Damga Mühür (Profil).

LEVHA VIII

- a) 9. Çatal Höyük III. Tabaka, A4 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 10. Çatal Höyük III. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Baskı Yüzeyi).

LEVHA IX

- a) 10. Çatal Höyük III. Tabaka, A1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Profil).
- b) 11. Çatal Höyük IV. Tabaka, A1 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).

LEVHA X

- a) 12. Çatal Höyük IV. Tabaka, F Avlusu, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Fotoğraf Arşivinden

- b) 12. Çatal Höyük IV. Tabaka, F Avlusu, Damga Mühür (Sırt kısmı).

LEVHA XI

- a) 13. Çatal Höyük IV. Tabaka, F Avlusu, Damga Mühür (Baskı yüzeyi?).
- b) 14. Çatal Höyük IV. Tabaka, A1 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).

LEVHA XII

- a) 14. Çatal Höyük IV. Tabaka, E Alanı, A1 Evi, Damga Mühür (Profil).

- b) 15. Çatal Höyük IV. Tabaka, E Alanı (8 ?), Damga Mühür (Baskı yüzeyi, bkz. Levha III. b solda).

LEVHA XIII

- a) 16. Çatal Höyük IV. Tabaka, E Alanı (Gömü), Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 16. Çatal Höyük IV. Tabaka, E Alanı (Gömü), Damga Mühür (Profil).

LEVHA XIV

- a) 17. Çatal Höyük IV. Tabaka, E2 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 17. Çatal Höyük IV. Tabaka, E2 Evi, Damga Mühür (Profil).

LEVHA XV

- a) 18. Çatal Höyük IV. Tabaka, E1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 18. Çatal Höyük IV. Tabaka, E1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Profil).

LEVHA XVI

- a) 19. Çatal Höyük IV. Tabaka, E1 Kutsal Alanı, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 20. Çatal Höyük IV. Tabaka, E3 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).

LEVHA XVII

- a) 20. Çatal Höyük IV. Tabaka, E3 Evi, Damga Mühür (Profil).
b) 21. Çatal Höyük IV. Tabaka, E3 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).

LEVHA XVIII

- a) 22. Çatal Höyük VI. Tabaka, E Alanı A1 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 22. Çatal Höyük VI. Tabaka, E Alanı A1 Evi, Damga Mühür (Profil).

LEVHA XIX

- a) 23. Çatal Höyük VI. Tabaka, E Alanı 20. no.lu Ev (Gömü), Damga Mühür (Baskı

yüzeyi).

- b) 23. Çatal Höyük VII. Tabaka, E Alanı 20. no.lu Ev (Gömü), Damga Mühür (Profil).

LEVHA XX

- a) 24. Çatal Höyük VII. Tabaka, E Alanı E 15 Evi, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 24. Çatal Höyük VII. Tabaka, E Alanı E 15 Evi, Damga Mühür (Profil).

LEVHA XXI

- a) 25. Çatal Höyük Kazı Envanter Defteri, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 25. Çatal Höyük Kazı Envanter Defter, Damga Mühür(Profil).

LEVHA XXII

- a) 26. Çatal Höyük , Tabaka (?), Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 26. Çatal Höyük, Tabaka (?), Damga Mühür (Profil).

LEVHA XXIII

- a) 27. Çatal Höyük, Tabaka (?), Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
b) 28. Çatal Höyük, Yüzey Buluntusu, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
ÇatalHöyük Araştırma Vakfı Arşivi.

LEVHA XXIV

- a) 29. Çatal Höyük, Yüzey Buluntusu, Damga Mühür (Profil).
ÇatalHöyük Araştırma Vakfı Arşivi.
b) 30. Çatal Höyük, Yüzey Buluntusu, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
ÇatalHöyük Araştırma Vakfı Arşivi.

LEVHA XXV

- a) 31. Çatal Höyük, Yüzey Buluntusu, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
ÇatalHöyük Araştırma Vakfı Arşivi.
- b) 32. Çatal Höyük, Yüzey Buluntusu, Damga Mühür (Baskı yüzeyi).

LEVHA XXVI

- a) 33. Çatal Höyük, Tabaka (?), Damga Mühür (Baskı yüzeyi).
- b) 33. Çatal Höyük, Tabaka (?), Damga Mühür (Profil).

LEVHA XXVII

- a) Ras-Şamra V C Akeramik Neolitik Taş Damga Mühür
(Wickede 1990:Lev.1)
- b) Ras-Şamra V C Akeramik Neolitik Taş Damga Mühür
(Wickede 1990:Lev.2)
- c) Ras-Şamra V C Akeramik Neolitik Taş Damga Mühür
(Wickede 1990:Lev.3)
- d) Ras-Şamra V C Akeramik Neolitik Taş Damga Mühür
(Wickede 1990:Lev.4)

LEVHA XXVIII

- a) Bukras Akeramik Neolitik Damga Mühür Baskısı
(Wickede 1990:Lev.7)
- b) Bukras Akeramik Neolitik Damga Mühür Baskısı
(Wickede 1990:Lev.8)

LEVHA XXIX

- a) El- Kaum Akeramik Dönem Alçıdan Levha Üzerine Damga Mühür Baskısı
(Wickede 1990:Lev.9)
- b) El- Kaum Akeramik Dönem Alçıdan Levha Üzerine Damga Mühür Baskısı
(Wickede 1990:Lev.10)

LEVHA XXX

- a) **Hacılar IIB Damga Mühürler**
(Mellaart 1970:174, Lev.XIX187a)
- b) **Hacılar IIB Damga Mühürler**
(Mellaart 1970:174, Lev.XIX187b)
- c) **Hacılar IIB Damga Mühürler**
(Mellaart 1970:174, Lev.XIX187c)
- d) **Hacılar IIB Damga Mühürler**
(Mellaart 1970:174, Lev.XIX187d)

LEVHA XXXI

- a) **Can Hasan IIB Duvar Resimi**
(French 1962:Lev.IIa)
- b) **Can Hasan IIB Duvar Resimi**
(French 1962:Lev.IIb)

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1 Çatal Höyük Kazı Planı ve Tabakaları gösteren Höyük kesiti
(Mellaart 1967: 81.Res .23)

Resim 2. Tel Bukras (Suriye, Akeramik Dönem) taş damga mühürlert ve baskı
(Wickede 1990:Lev: 1-3)

a) Tel Bukras (Suriye, Akeramik Dönem) taş damga mühürl
(Wickede 1990:Lev: 1)

b) Tel Bukras (Suriye, Akeramik Dönem) taş damga mühür
(Wickede 1990:Lev: 2)

c) Tel Bukras (Suriye, Akeramik Dönem) damga mühür baskısı
(Wickede 1990:Lev: 3)

Resim 3. Höyücek Damga Mühürleri
(Duru 1992: 216, Res 22)

Resim 4 .Hacılar IIB Damga Mühürler
(Mellaart 1970:469, Res:187)

Resim .5 Pernik'den (Bulgaristan) Karanovo I-II dönemi damga mühür.
(Makkay 1986: 68, Kat.No 300)

Resim 6 .a) El motifleriyle süslü duvar paneli VII.tabaka 8.Kutsal Mekan
(Mellaart 1967: Res.43)

b) Floral motiflerle bezeli duvar resmi III.tabaka A8 Kutsal Mekan
(Mellaart 1967: Res.34)

Resim 7. Hacılar IIB Floral Bezekli Kaplar
(Mellaart 1967:66,Res.1.6)

Resim 8.a) Hacılar IIB Floral motifli Kap Örneği
((Mellaart 1967:65, Res.1.5)

b) Hacılar IIB El motifleriyle süslenmiş kap formu
(Mellaart 1967:74,Res.1. 23)

Resim 9. Üst Paleolitik Mezin (Sibirya, Rusya; M.Ö 14.000) yerleşmesinden fildişi Eser.
(Chikalenko 1954: 238)

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO I. Çatal Höyük Mekanlarının Tabakalarına Göre Dağılımı
(Mellart 1967: 81, Res. 13)

TABLO II. Çatal Höyük Damga Mühür Envanter Listesi

Tablo III. Çatal Höyük Damga Mühürleri Form Tipolojisi

Tablo IV. Çatal Höyük Damga Mühürleri Motif Tipolojisi

Tablo V. Form ve Tabaka Karşılaştırması

Tablo VI. Form ve Motif Karşılaştırması

Tablo VII. Tabakalara göre Motifler

ÖNSÖZ

"Çatal Höyük Damga Mühürleri ve Benzeri Buluntular" adlı Yüksek Lisans tez çalışması , 1995-1999 yılları arasında Hacetepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümünde Prof. Dr. Armağan ERKANAL yönetiminde hazırlanmıştır.

Öncelikle bu çalışma süresince değerli yardımlarını benden esirgemeyerek yardımcı olan Prof. Dr. Armağan ERKANAL'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Tez çalışması sırasında görüşlerinden yararlandığım Prof. Dr. Ian HODDER'a, Prof. Dr. Coan OATES'e, Prof. Dr. Nicholas POSTGATE'e, Doç .Dr. Tuba ÖKSE' ye şükranlarımı sunarım.

Çalışmamızın müzelerdeki araştırmalarında değerli yardımlarını gördüğüm Arkeolog Müze Müdürü İlhan TEMİZSOY'a, Belma KULAÇOĞLU'na, Nusret YARDIMCI'ya ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü çalışanlarına teşekkür ederim.

Ali Umut TÜRKCAN

GİRİŞ

1. KONU

Bu çalışmanın konusu olan “Çatal Höyük Damga Mühürleri ve Benzeri Buluntular”, hafiri James Mellaart'ın "damga mühür" ismini vererek yayınladığı Çatal Höyük malzemesi üzerinde Kültür Bakanlığı'nın vermiş olduğu izinle, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde 1997-98 yıllarında orijinal malzeme üzerinde çalışma yapılmıştır. Çalışma, kazı envanter defterlerinin incelenmesi ile, 29 adeti 1960'lardaki kazılardan ve 4 adeti I. Hodder tarafından yapılan son kazılardan olmak üzere, toplamı 33 adeti bulan damga mühür ve benzeri pişmiş toprak buluntuların, kökenleri ve işlevleri hakkındaki değerlendirmeyi kapsamaktadır.

Çatal Höyük damga mühürleri, benzerleri fazla görülmeyen değişik motif ve formları ile Önasya'da M.Ö VIII. bin-V. bin sonuna tarihlenen yerleşmelerde bulunmuş olan Neolitik damga mühürler arasında farklı bir yere sahiptir.

Neolitik çağ damga mühürlerinin işlevleri hakkında yapılmış çalışmaların en dikkate değer çalışma, von Wickede tarafından yapılmıştır olduğu araştırma (von Wickede 1991), bu çalışmada ele alınan Çatal Höyük damga mühürleri ve benzeri buluntuların işlevleri üzerine yapılan değerlendirmede örnek alınmıştır.

J. Makkay'ın (1986), Çatal Höyük damga mühürlerinin de ele alındığı, Neolitik dönem Balkan mühürleri üzerine yapmış olduğu detaylı çalışma, Çatal Höyük damga mühür ve benzeri buluntuların, diğer Balkan merkezleri ile yapılan karşılaştırmalarında kullanılmıştır.

Bu çalışmada, damga mühür olarak adlandırılan buluntu grubunun en eski örnekleri Akeramik Neolitik çağda, Suriye'de 7. bin'in ikinci yarısına tarihlenen Ras-

Şamra (VC Tabakası) ve Bouqras (II4 tabakası) yerleşimlerinde bulunmuştur.¹ Bu ilk damga mühür örnekleri taştan yapılmış olup, baskı yüzeylerinde basit tarama bezekler ve tutanak kısımlarında ip delikleri bulunmaktadır (Contenson 1977: 37). Akeramik Neolitik çağı takip eden Keramikli Neolitik çağda ise, "damga mühürlerin" artık pişmiş toprak olarak yapıldıkları ve sayılarının da arttığı görülmüştür (Von Wickedé 1990: 52-70).

Damga mühürler olarak tanımlanan ve bu isim çerçevesinde sınıflandırılan eserlerin tümünün damga mühür olarak kap kapamaları üzerinde etiketleme amaçlı olarak kullanılıp kullanılmadığı tartışmalıdır. Bu tip eserlerin literatürde bu şekilde adlandırılmaları nedeniyle doğabilecek kavramsal karışıklığa yer vermemek amacıyla, bu çalışmada söz konusu eserler, genel olarak damga mühür adı altında anılmışlardır.

1.2AMAC

Bu çalışmada, Mellaart tarafından yayınlanmış (1963:96-98) ve yayınlanmamış (bkz.Tab.II) 1960'lardaki kazılardan ele geçen damga mühürler buluntuları ile son kazılardan çıkan yeni buluntular birleştirilerek incelenmiştir. Son yıllarda, birçok Önasya ve Balkan Neolitik yerleşmelerinde çıkarılan damga mühür ve benzeri buluntuların çeşitlilik göstermeleri, bunlar hakkında çeşitli yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, Neolitik dönem damga mühür repertuarı içinde önemli bir grup oluşturan Çatal Höyük damga mühürlerinin , yeni kazılar ve araştırmaların ışığında daha detaylı sunulması ve yorumlanması amaçlanmıştır.

¹ Akeramik Neolitik döneme tarihlenen Tell- El Kaum'da (Stordeur 1980; 33-49) bulunmuş 200 baskılı alçı levha bu "damga mühürlerin" kullanımına ait ilk bulgular olması açısından ilginçtir.

1.3 YÖNTEM

Çalışmanın konusu olan “Çatal Höyük Damga Mühürleri ve Benzeri Buluntular”, James Mellaart'ın damga mühür ismini vererek yayınladığı 20 adet buluntuya (Mellaart 1963:46-49) ek olarak, Çatal Höyük malzemesi üzerinde Kültür Bakanlığı'nın verdiği izinle, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesinde 1997-98 yıllarında yapılan çalışmamız sonucunda bunların yayınlanmamış olan 9 adet ile birlikte Mellaart tarafından bulunmuş toplam 29 adet olduğu anlaşılmıştır.

Hodder tarafından yapılan kazılarda bulunan 4 adet yüzey buluntusu da dahil edildiğinde bu güne kadar Çatal Höyük'te ele geçen olmak üzere toplam 33 adet damga mühür ve benzeri buluntu incelenmiştir.

Mellaart tarafından yayınlanan malzemeye ait bazı çizimler orjinalleri ile karşılaştırıldığında, bunların asıl formlarını tam olarak yansıtmadığı görülmüştür (Mellaart 1964: Res.7,10,5). Bu nedenle, önceden yayınlanan bazı eserlerin çizimlerinin ve rekonstrüksiyonlarının da yanlış olduğu saptanmıştır.

Yukarıda sözü edilen nedenlerden dolayı, malzemenin yeniden daha ayrıntılı olarak sunulmasının, bu yanlışları düzelteceği ve daha sağlıklı değerlendirilebileceği düşünülmüştür. Bu yüzden, eski ve yeni malzemenin daha detaylı olarak 1:1 ölçekli çizimleri yapılmış ve imkanlar dahilinde fotoğrafları çekilmiştir. Bunun yanı sıra, sergide yer alan eserlerin sadece vitrinlerin dışından fotoğrafları çekilebilmiştir. Bu nedenle, söz konusu örneklerin detayları için katalog kısmında yer alan çizimlerine başvurulması gerekmektedir.

2

Ele alınan örnekler biçimlerine ve bezemelerine göre sınıflandırılmış, bunun yanı sıra biçim ve motif grupları üzerinde ayrıntılı değerlendirme yapılarak, form ve motif tiplerine göre tipoloji oluşturulmuştur.

Yapılan kaynak taraması sonucunda, Çatal Höyük damga mühürlerinin, diğer çağdaş ve komşu bölgelerde bulunan benzeri damga mühürler ile ilişkileri araştırılarak, kökeni ve yayılımı hakkındaki sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

Damga mühür olarak adlandırılan bu eserler, özellikle kullanıldıkları amaç doğrultusunda ve bu çalışmada ortaya konulan varsayımlar çerçevesinde işlevlerine göre isimlendirilmeye ve açıklanmaya çalışılmıştır (bkz.Böl.6, 36-40).

Bir diğer araştırma ise, mühür yüzündeki motiflerin olası simgesel anlamları ve bunların kökeni ve zaman içindeki gelişiminin değerlendirilmesidir (Bkz.Böl.7:44-46).

1.4 TERMİNOLOJİ

Damga mühür ve bunun gibi benzeri buluntuların işlevleri ayrıca detaylı olarak anlatılmış (Bkz.Böl.5), ancak sınıflandırmanın ayrıntılarına girmeden önce, söz konusu kavramsal farklılıklara kısaca değinip, damga mühür ve diğer damga adını verdiğimiz işlevsel grupların kısa bir tanımı yapılmalıdır.

MÜHÜR: Mühür dilimize Arapça'dan geçmiş olan bir sözcük olup, üzerinde isim veya betim/işaret kazılı olan, düzen, yetki ve mülkiyet belgesi olarak imzanın yerini tutan, çeşitli malzemelerden (kil, çeşitli taşlar ve madenler gibi) yapılan gereçleri tanımlamaktadır (Darga 1992: 68).

Arkeoloji literatüründe "mühür" (Fransızcası *Sceau/Cachet*, İngilizce *Seal*, Almanca *Siegel*, Flamanca *Zegel* olarak geçer) adlı bu gereçler, baskı yüzeyi içe doğru oyularak (negatif) işlenen bezeklerin yer aldığı, bir nesne üzerinde iz bırakan baskılama araçları için kullanılmaktadır. Üzerine damgalama yapılan nesnelere ise "mühür baskısı" veya "bulla" adı verilmektedir.

GLİPTİK: Gliptik ise (Grekçe *glyptos=oyulmuş*) sözlük anlamı içini boşaltmak, kazımak olan bir kelimedir. Genellikle taş işçiliği için kullanılır, Türkçe'ye *taş kazıma sanatı* veya *hak* olarak uyarlanabilen gliptik, günümüzde mühür sanatını ifade etmek için kullanılmaktadır. Ele alınan eserler ve diğer çağdaş prehistorik damga mühürler gliptik sanatının başlangıcı olarak görülmektedir..

DAMGA MÜHÜR: Damga mühür genel olarak baskı yüzeyi düz veya dışbükey baskı yüzeyine sahip, sırt kısmında ise genelde tutamak olarak adlandırdığımız konik yükselti bulunan (bazıları sırtı düğme şeklinde düzdür) mühür tipleri için kullanılmaktadır. Bazı damga mühür örneklerinde taşıma amaçlı olarak, tutamak kısmının ortasında ip delikleri bulunmaktadır. Bunlara yukardan uygulanan kuvvet neticesinde damgalanması amaçlanan nesneler üzerinde pozitif baskı elde edilmektedir.

BOYAMA DAMGALARI: Boyama damgaları kumaş veya deri üstüne, boyama ve süsleme amaçlı olarak kullanılan damgalardır. Bu tip damgalara ayrıca arkeoloji literatüründe "pintaderas" adı da verilmektedir.²

TAHİL VE EKMEK DAMGALARI: Tahıl veya ekmek damgaları ise tahıl yığınları ve ekmek somunlarını süsleyerek hayır ve bereket getirmesi amacı ile kullanılan baskılama aletleridir.

JETON: Bu çalışmamızda Türkçe'ye jeton (İng; *token*) olarak çevirdiğimiz eserler,kullanım amaçları tam olarak belirlenememekle birlikte, bunların olasılıkla belirli sayı değerini ifade eden basit bezeklerle işlenmiş, küre, silindir, koni gibi küçük pişmiş toprak buluntulardır³.

² Günümüzde, Anadolu'da Basma olarak nitelendirdiğimiz kumaş baskıları için kullanılan ağaç kalıpları kıyaslama olarak kullanabiliriz.

³ Bu teoriyi geliştiren Daniel Schmandt-Besserat konu üzerine birçok değerli çalışma yayınlamıştır (Besserat 1977, 1992, 1997).

2. ÇATAL HÖYÜK VE ANADOLU'DA NEOLİTİK DÖNEM

2.1. NEOLİTİK ÇAĞ VE ANADOLU

İnsanlık tarihinin en önemli aşamalarından biri kuşkusuz Neolitik olarak adlandırılan, insanların değişen iklim ve çevre koşullarına karşı kendi geliştirdikleri teknolojiler ile uyum sağladığı dönemdir (Childe 1978: 3). Neolitik dönem, insanlık tarihinin en önemli aşamalarından biri, büyük olasılıkla en önemlisi, insanoğlunun ekolojik baskıları aşip, toprağa (doğaya) hakimiyetinin dönüm noktası ve birçok açıdan (evrensel anlamdaki) kültürümüzün kökenidir.

Yıllar önce bu konuda öncü çalışmalar yapan Gordon Childe (1978), insanoğlunun doğal çevresine egemenliğini tanımlamak üzere, Neolitik Devrim deyimini ortaya atmıştır. O dönemde beslenme ekonomisi, avcılık ve toplayıcılıktan, avcılık ve çiftçiliğe dönüşmüştü. Gordon Childe'in böyle bir terim seçmesinin nedeni, Avrupa tarihinin yakın geçmişindeki Endüstri Devrimi'ni çağrıştırmasıydı. Bu devrimle, yeni güç ve üretim biçimlerinin ortaya çıkması sonucu doğan teknolojik yenilikler, insanların toplumsal düzenlerinin bir kez daha tümüyle değişmesiyle sonuçlanmıştır.

İçinde, birbiri ardından gelen evrelerden oluşan bir evrim sürecini kapsayan Neolitik dönemi adlandırmak, genellikle kısır bir döngüye neden olmakta, özellikle Neolitik dönemin ilk evresi, çok çeşitli terimlerle ifade edilmektedir. Akeramik Neolitik, çanak çömleksiz neolitik, çanak çömlek öncesi neolitik, besin üretimine geçiş evresi, üretimciliğe geçiş evresi bunlardan sık karşılaştıklarımızdır. İlk üç terim de, çanak çömleği adeta miladi bir unsur gibi göstermekte; bu süreci Çanak Çömlekten Önce ve Çanak Çömlekten Sonra gibi kesin kategorilere ayırmaktadır. İlk olarak Eriha'da bir tabakayı adlandırmak için kullanılmış olan bu terim, hala geçerliliğini korumakta ve özellikle Levant Bölgesi için kullanımı sürmektedir. Söz konusu terim, aynı zamanda dönem tanımı için teknolojik bir ögeyi öne

çıkartmaktadır. Buna karşın diğer iki terim ise, birçok kişi tarafından Neolitiğin en önemli sayılan ögesi olan besin üretimini, ön plana almaktadır.

Neolitik dönemde tarımla beraber yerlesik hayata geçiş süreci, yeni besin üretiminin sonucunda ortaya çıkan artı ürünün korunması ve saklanması da gerektirmiştir. Bunun için ilk olarak deriden, ağaçtan ve hasırdan yapılan koruyucu kaplar kullanılmıştır. İlerleyen besin üretiminin etkisiyle, M.Ö. VII.binin başından Önasya’da ve Anadolu’da kilin yüksek ısıda, fırınlarda pişirilerek, fiziksel değişikliğe uğratılmasıyla çanak-çömlek haline getirildiğini görülmektedir. Taştan daha kolay biçimlendirilmesi, hammadde olarak diğerlerinden daha kolay bulunması doğal olarak buna etken olmuştur. Pişmiş kilin en önemli özelliği 400 C° derecenin üzerinde fırınlandıktan sonra, artık eski plastikliğini kaybederek, çok daha sağlam, formu bozulmayan bir hale gelmesidir.

Pişmiş kilin çanak-çömlek olarak sunduğu yeni imkanlar bir yana, Neolitik dönemden itibaren yerleşik yaşam ile doğayı kontrol eden insanın, artık duvar resimlerinin ötesinde düşüncelerini ifadelerini plastik veya üç boyutlu olarak ifade ettiklerini görmekteyiz (Morales 1990: 28). Avrupa’nın Paleolitik ve Mezolitik avcı-toplayıcı toplulukları gerilerinde çok az sayıda “Venüs” adı verilen kadın heykelcikleri bırakırken, Önasya’da Öncü-Neolitik (Proto-Neolitik; M.Ö 8500-7600) dönemden itibaren yerleşik, tarımcı toplulukların güçlü bir “ana tanrıça” kültürünün ifadesi olan pek çok pişmiş toprak kadın heykelcikleri bırakmış olmaları, bunun kanıtları olarak gösterilebilir (Mellaart 1975: 65).

2.2 ÇATAL HÖYÜK ARAŞTIRMALARININ TARİHÇESİ

Çatal Höyük Konya ovasının Neolitik çağına ait en büyük yerleşme merkezlerinden birisidir. Konya'nın 52 km güneydoğusunda Çumra ilçesinin 11 km kuzeyindedir. Çatal Höyük biri doğuda bulunan Neolitik Çağa, diğeri batıda Kalkolitik çağa ait olan yan yana iki höyükten meydana gelir (Mellaart, 1962: 44, sek.2) Çalışma kapsamında incelenecek eserler Doğu Çatal Höyük'e aittir.

Doğu Çatal Höyük denizden 980 m. ova seviyesinden ise 17,5 m. yüksekliktedir (Mellaart,1962). Höyük Çarşamba çayının kıyısındaki, Küçükköy yakınında, yolun bir çatal teşkil ettiği yerde kurulmuştur. Höyük, adını da bu yol çatalından almıştır. Çumra ovasının en verimli toprakları bu bölgede uzanır. Kuzeyde volkanik Karadağ ile Kuzeydoğuda Hasan Dağ'ın ikiz doruğu düz ovaya hakimdir.

Bölgede kara iklimi egemendir, yağışlar sonbaharda yağmur, kışın ise kar şeklinde olup, miktarı çok azdır. Kışlar soğuk, yazlar sıcak ve oldukça kuraktır. Ovanın bitki örtüsü ağaçsız bir step örtüsü ovayı şekliindedir (Yakar 1991: 180).

Çatal Höyük'teki yerleşme 123 750 m² lik (450x 275 m) çok büyük bir alanı kaplar. 1961-65 yılları arasında yapılan kazılarda ana toprağa varılamamıştır. Höyük'teki kültür toprağı dolgusu 19 m. den fazladır. Yapılan bir ufak sondajda 4 m. daha derine inilmiş, fakat gene de ana toprağa ulaşılammıştır. Kazılar höyüğün güneybatı yamacında tüm yerleşme alanının ancak 1/32 sini içine alabilecek bir kısımda sınırlanmıştır (Mellaart, 1967: 30).

Doğu Çatal Höyük'te saptanan 14 tabakadan şimdilik 13'ü kazılmıştır. Bu tabakalar yukarıdan aşağı 0-XII olmak üzere numaralandırılmıştır (bkz. Res.1). Yalnız VI.tabaka VI A-VI B olarak iki ayrı evre içinde incelenmiştir (Mellaart, 1962,1967).

Kesintisiz olarak birbirinin üstünde yer alan bu tabakalardaki buluntuların tümü bir kültür birliğinin temsilcisidir. Yaklaşık olarak M.Ö. VIII. binyılın birinci yarısı boyunca bu kültür Çumra ovasında egemendir. Hemen hemen bütün tabakalarda yapılarda bir gelişme gözlenir (Mellaart, 1970 b: 311).

En üstteki tabakalar son demir çağı ve Helenistik devre ait tuğla çukurlarıyla tahrip olmuştur. Çukurların bazıları 4 m. derinliğe kadar tabakaların içine açılmıştır. Çatal Höyük mimarisi hakkında en iyi bilgi veren tabakalardan II'den VII.tabakaya kadar olanlardır. Daha eski tabakalar kısıtlı alanlardaki sondajlarda saptanmış ve bunların VII. ve VI. tabakalardaki yapı düzenlerinden farklı yerleşme planına sahip olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Yerleşim mimarisi, bütün tabakalar boyunca dikdörtgen planlı ve odaları birbirine bitişik olarak inşa edilmiştir. Yapılar, içlerindeki buluntulara göre, ev ya da kutsal mekan olarak adlandırılmaktadır. Buna karşın, kutsal mekanlarla evler planları bakımından birbirinden farklılaşmamaktadır. İç mimarlık öğeleri ikisinde de aynıdır. Her yapı, kutsal mekân ya da ev olsun dörtgen bir esas oda ve bir veya birkaç dar depo odasından meydana gelir. Yapılar birbirlerine bitişik gruplar şeklinde mahalleler oluşmaktadırlar. Genellikle bu grupların ortalarında büyük avlular yer alır. Eklmelerle arı kovanı gibi çoğaltılan odalardan dolayı, bazen mahallelerin, bu avluların içine doğru taşıdığı saptanmıştır. Bu yüzden çoğul olan bu planlar düzensiz bir görünüştedirler (Mellaart, 1967: 56-59). Her yeni ev, Bir öncekinin üzerine inşa edilmiştir. Kullanım sonunda ya da evde yaşayan önemli birinin ölümünden sonra, evin boşaltıldığı, temizlendiği ve yakıldığı, bunu izleyen aşamada içinin doldurulup yeni duvarların inşa edildiği saptanmıştır (Hodder 1996:46).

Avluları çevreleyen mahalleler, her tabakada, yerleşmenin dış dünyaya açık olmayıp, kendi içine dönük bir topluluğun varlığını simgeler gibidir. Avlulardan evlere ya da kutsal mekanlara girilmesini sağlayacak kapı açıklıkları yapılmamıştır. Bir iki ara geçiti dışında, mahalleler arasında sokaklar dasaptanmamıştır.

Tek katlı olduğu sanılan yapıların damları Yassı ve düz olup, çalı çırpıyla örtülmüş, bunların da üstü kalın çamurla kaplanmıştır. Mellaart'a göre güney duvarına dayalı tahta merdivenlere ait izler esas odada bulunmuştur (Mellaart 1967: 35, res. 4; s. 61, şek. 11). Evlere girişin damdaki bir açıklıktan merdiven vasıtasıyla olduğu sanılmaktadır. Esas oda ile depo odaları arasında zeminden yüksekte açılmış giriş delikleri vardır (Mellaart, 1967: 37, res. 7). Güney ve batı duvarlarında damın altında, duvarın yüksek bir kesimine, ufak pencereler açılmıştır. Buradan gelen ışık, kuzey ve doğu duvarlarını aydınlatır. Bu duvarlardan kuzeydekinin önünde kare şeklinde yükseltilmiş bir kerpiç seki (platform), doğudakinin önünde de daha büyük, yanlardan 2 direk desteklenmiş bir başka kerpiç seki yer alır (Mellaart, 1967). Mellaart (1970 : 311) bu sekilerin altındaki mezar buluntularından hareket ederek, kuzey yönündeki sekilerin erkeklerin, doğudaki sekilerin ise kadınların yatacak ya da oturacak yerleri olduğu düşüncesindedir. Ayrıca bir başka kerpiç seki büyük platform boyunca uzanır. Evlerin içinde bulunan diğer kerpiç sekiler de ailenin diğer üyelerinin yatma ya da oturma yeri olmalıdır.

Yapılardaki ocak ve fırınlar güney duvarında, merdivenin yanına yerleştirilmiştir (Mellaart, 1967: 35). Ocaklar dörtgen biçimli olup, kubbeli, yuvarlak fırınlar da yapılmıştır. Yapıları sağlamlaştırmak için kullanılan ağaç kasnaklar, duvarları aynı zamanda düşey ve yatay panellere bölmüştür. Evlerdeki bu paneller kırmızı aşı boyası ile boyanmıştır. Kutsal mekanlardaki panolar ise çok renkli boyanmış duvar resimleri, kabartmalar ya da duvarlara bitleştirilmiş heykellerle bezenmiştir (Mellaart 1967: 74-76, Lev. III-VIII).

II. tabakadan itibaren X. tabaka ile birlikte bütün yerleşmelerde 103 ev ve 63 kutsal mekan gün ışığına çıkarılmıştır (Mellaart, 1967: 70, 80). Kutsal mekanlardan bazıları daha büyük ve daha özenle, bir kısmı ise daha basit olarak yapılmıştır.

II. tabakadan X. tabakaya kadar görülen kutsal mekanların duvarlarında, kırmızı, yeşil, sarı ve siyah boyalarla geometrik desenli kilimleri andıran bezekler, el motifleri ile geyik, sığır, domuz gibi hayvanların avlandığı sahneler, danseden avcılarının yer aldığı törenler, ellerini hayaya kaldırmış insan figürleri, kafası

kopmuş insanlar üzerine hücum eden büyük kuşlar (akbabalar), portre özelliği taşıyan insan yüzleri yer almaktadır (Mellaart, 1967: 133- 160).

Çanak-çömlek buluntularının sayısı büyük bir miktar teşkil etmemektedir. XII ve VI B tabakaları arasından yaklaşık 300 parça ele geçmiştir (Todd 1976:77). Genel olarak, seramikler, Açık Renkli mallar, Kırmızı astarlı mallar, Koyu açıkli mallar, Alacalı lekeli mallar, Deve tüyü mallar ve fazla yaygın bulunmayan boyalı mallardan oluşmaktadır (Mellaart 1965, 1975 ve Todd 1976). Tüm mal gruplarında görülen keramikler el yapımı olup hamur renkleri arasında açık renkler yoğunluğu oluşturur. Katkı maddesi olarak erken katlarda (VI-II) organik katkıya rastlanırken, üst tabakalara doğru iri taşçık, kum ve mika katkının organik katkının yerini aldığını görmekteyiz. Yüzey işlemleri arasında genel olarak açkılama , astarlama ve düzeltme işlemlerini saymak mümkündür (Baysal 1998: 38).

2.2 .STRATİGRAFI

Doğu Çatal Höyükte saptanan 14 tabakadan şimdilik 13'ü kazılmıştır. Yukardan aşağıya tabakalar, 0-XII olmak üzere numaralanmıştır (bkz. Res.1). Yalnız VI. Tabaka VI A-VI B olarak iki ayrı evre içinde incelenmiştir (Mellaart 1967: 16). En erken tabaka olan XII. Tabaka küçük bir sondaj olup, mimari kalıntılar ele geçmemiştir. VIA tabakasından sonraki geç yapı katları, bunların sürelerini kısaltan ve ivedi bir yapım gerektiren yıkıcı yangınların çoğaldığını gösterir. Yapılan C¹⁴ tarihlendirmeleri Çatal Höyük tabakalarını M.Ö 6400-5500 arasındaki zaman dilimine sokmaktadır (Yakar 1990:201).

Kesintisiz olarak birbirinin üstünde yer alan bu tabakalardaki buluntuların ve katların tümü aynı kültür birliğinin temsilcisidir. Yaklaşık olarak G.Ö 5. Bin yılın birinci yarısı boyunca bu kültür tabakalarında mimari ve küçük buluntular açısından büyük farklılıklar gözlenmemiştir (Mellaart 1988).

Diğer komşu Önasya merkezleri ile yapılan kronolojik tasnif, XII.-IX tabakaların geç Çanak-Çömleksiz Neolitik B dönemine, VIII-II tabakaların ise Levant'ta Keramikli Neolitik döneme (Ras-Şamra VB tabakası) koşut olduğunu göstermektedir (Yakar 1990:201).

2.3 ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNİN BULUNTU YERLERİ

Damga mühürler ilk olarak 1961'de James Mellaart tarafından Çatal Höyük kazılarının ilk sezonunda II. Tabakaya ait kutsal mekan ve evlerde bulunmuştur. Daha sonra sürdürülen kazılarda ise bu eserlerin VII. Tabakaya kadar giden uzun bir kullanım sürecine sahip olduğu görülmüştür (Mellaart 1964; 1965). Bu kazılardan ele geçen toplam eser sayısı 29'dur, 4 tanesi ise Ian Hodder'ın başkanlık ettiği, 1993'ten beri süregelen yeni kazılardan, yüzey buluntusu olarak ele geçmiştir (Hodder 1997: 238-39).

Eski ve yeni Çatal Höyük kazılarında damga mühürler adı altında gruplandırılan eserlerin toplam sayısı 33 olup, bunlardan 24 tanesinin tabakaları ve buluntu yerleri bellidir. Bunlardan yedisi II. Tabakadan, üçü III. Tabakadan, onbiri IV. Tabakadan, 2'si VI. Tabakadan, En eski tabakaya tarihlenen damga mühür VII. Tabakadan gelmektedir.

Geriye kalan 9 damga mühürün ise nereden ve hangi tabakadan geldiği bilinmemektedir. Tabakası belli olmayan 5 mühür 1960'larda bulunmuş olup, kazılarda yapılmış envanter kayıtlarında 1 tanesinin kazıdan, 1'inin yüzey buluntusu olarak kaydı düşülmüş, öteki 3 tanesinin ise nereden geldiğine dair herhangi bir kayıt verilmemiştir. Diğerleri ise 1990'lardaki yeni kazılarda yüzey buluntusu olarak ele geçmiştir (bkz. Tablo1).

Damga mühürlerden 7 tanesi kutsal alan (shrine) olarak adlandırılan mekanların içinde bulunmuştur. Bunların içindeki 2 tanesi IV. tabakadaki E1 kutsal

alanında, bir tanesi III. tabakada A1 kutsal alanında, geriye kalan 4 damga mühür ise beraber olarak ilk kazılan kutsal alan olan II. tabaka A1 kutsal alanında bulunmuştur.

Özellikle, Çatal Höyük'te II. Tabaka A1 Tapınağı damga mühürleri buluntu durumları açısından ilginçtir. Dört damga mühür, Kutsal mekan içinde bulunan 1x1 m. yükseltilmiş ocağın etrafında taban üzerine dağılmış olarak, yedi figürin (bak, lev,II,II), bir düzine çömlek parçası, obsidyen aletler ve en önemlisi öğütme taşı (reinsteine) ve tahıl işletmeciliğinde kullanılan başka aletler ile bulunmuştur (Mellaart 1962:46). Bunların, diğer buluntu çeşitleriyle topluca adak malzemesi olduğu düşünülmektedir.

Evlerde bulunan damga mühürler 12 adettir, bunlar II. Tabaka B1, B2, B3 evlerinde bulunan birer adet, III. tabakada A2, A4, B2 evlerinde birer adet, IV. tabakada E2, A1 evlerinde birer adet, E3 evinde ikişer adet, VI. tabakada A1 evinde bir adet, VII. tabakada E15 evinde bir adet olarak bulunmuştur.

3 mühür ise ev ve kutsal mekanların dışında IV. tabaka F avlusunda toplu olarak bulunmuştur.

Geriye kalan iki damga mühür, birer adet olarak IV. ve VII. tabakalarda E alanında mezar buluntusu olarak ele geçmiştir.

3. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNE AİT FORMLARIN TİPOLOJİSİ

Her bir mührün form özellikleri çeşitli farklılıklar gösterdiğinden, katalog kısmındaki çizimlerde, tümünün profilden sırt kısımları ve bunun üzerinde yer alan tutamakları ile baskı yüzeylerini gösteren açılardan çizimleri yapılmıştır. Buna ek olarak, sırt ve baskı yüzey formlarına göre gruplandırılan damga mühürler, şematik çizimleri ile Tablo.III'de toplu olarak gruplarına göre, tipolojik olarak verilmiştir. Ele alınan damga mühürler genel formları dikkate alınarak 6 ana gruba ve bunlar da yine baskı yüzeylerine göre 16 alt gruba ayrılmıştır (bkz. Tablo V.).Yapılan gruplandırmada ele alınan damga mühür formlarının tanımları aşağıdadır:

Form A: Oluk sırtlı formlu damga mühürler

II. ve III. Tabakalar gibi daha geç dönemlerde gördüğümüz bu sıradışı form örneklerine, sırt olarak aldığımız kısım ilginç olarak mühürün baskı yüzeyidir, işlenmemiş arka kısmı ise düzdür. Motifin işlendiği sırt kısmı ortası olasılıkla bir çubuk yardımıyla açılmış derin bir oluğu olan, dışbükey bir yüzeye sahiptir.

Bu formu baskı yüzeylerine göre iki alt grupta toplayabiliriz:

Tip A1: II. tabakada bulunan damga mühürün (Kat. No:1; Lev.Ia,b), sırt kısmı düz olarak biçimlendirilmiş olup, dış bükey olan baskı yüzeyinin ortası olukludur.

Tip A2: Bu tip damga mühürler, II. tabakada (Kat. No:7; Lev. VIa,b) ve III. tabakada (Kat. No:8; Lev.VII.a,b) ile temsil edilmektedir. Genel formu dikdörtgen olup, baskı yüzeyi ve işlenmemiş olan sırt kısmı düzdür. Her ikisi de kırık olan örneklerin oluk kısımları büyük olasılıkla ortada yer almaktaydı. Mührün, yan kısımları geniş olup, Lev.VI'da görüldüğü gibi baskı yüzeyindeki bezeme, yan kenarlarda da devam etmektedir. Bu örneğin, yanlarının işlenmiş olması nedeni ile, damga mühür olarak kullanılması şüpheli gözükmemektedir.

Form B: Kavis şeklinde tutamak sırtlı damga mühürler

Formu belirleyen ortak öge kenarlardan yukarı doğru bombelenerek yükseltilmiş, hafif kenarlardan kavis verilerek şekillendirilmiş tutamaklardır. Bu forma ait 12 damga mühür tespit edilmiştir.

Bu grubu baskı yüzeylerine göre 6 alt grupta incelemekteyiz.

Tip B1: Kavis tutamaklı, daire baskı yüzeyli damga mühürler.

II.tabakada (Kat. No:10; Lev. VIII.b) ve buluntu yeri belli olmayan örnekler (Kat. No:33; Lev.XXVI.a,b) ile temsil edilen bu tipin tutamak kısmı kavisli olup, baskı yüzeyi yuvarlaktır.

Tip B2: Kavis tutamaklı, oval baskı yüzeyli damga mühürler

III. tabakada (Kat. No:9; Lev.VIIIa), IV.tabakada (Kat. No:11,17; Lev.XIIb, XIVa,b) VI. tabakada (Kat. No:12,23; Lev.Xa,b, XIXa,b) ele geçen damga mühürler ile temsil edilen bu tipin, tutamak kısmı kavisli olup, baskı yüzeyi ovaldir.

Tip B3: Kavis tutamaklı, dikdörtgen baskı yüzeyli damga mühürler

Buluntu yeri belli olmayan damga mühürlerle temsil edilen bu tipin, tutamak kısmı kavisli olup, mühürün baskı yüzeyinin köşeleri hafif yuvarlatılmıştır (Kat. No:28,29; Lev.XXIIIb, XXIVa).

Tip B4: Kavis tutamaklı, el biçimli baskı yüzeyli damga mühürler.

Bu form tipine ait iki adet damga mühür IV. tabakada (Kat. No:19; Lev. XVIa) (Kat. No:20; Lev.XVIb, XVIIa) bulunmuştur. Bu tipin tutamak kısmı kavisli olup, baskı yüzeyi el biçimindedir.

Tip B5: Kavis tutamaklı, floral biçimli baskı yüzeyli damga mühürler.

Örneğine Önasya ve Balkan Neolitik damga mühürlerinde rastlamadığımız bu damga mühür IV.tabakada bulunan bir örnek ile temsil edilmektedir. Bu tipin tutamak kısmı kavisli olup, baskı yüzeyi floral andıran formuyla dikkat çekmektedir (Kat. No:16; Lev. XIII.a,b).

Tip B6: Kavis tutamaklı, yay biçimli baskı yüzeyli damga mühürler.

Tabakası belli olmayan damga mühür örnekleri ile temsil edilen bu tipin tutamak kısmı kavisli olup, baskı yüzeyi yay şeklindedir (Kat. No:27; Lev. VIII.b).

Kavisli tutamaklılarda II. tabakaya ait bir örnekte (Kat.No5,Lev.IVa,b), kavisli olan tutamak kısmının daha kolay kavranması veya tutulması için, parmak baskısı ile tutamak kısmının içe doğru derinleştirilerek şekil verildiğini görmekteyiz.

Form C: İp delikli tutamaklı, damga mühürler.

Genelde, tutamak kısmının ortasına, ince bir ipin geçeceği şekilde açılan delikli askı düzenine sahip olan bu damga mühürlerin sayısı fazla değildir.

İp delikli tutamaklı damga mühürler baskı yüzeylerine göre 3 alt gruba ayrılmaktadır.

Tip C1: İp delikli tutamaklı, daire baskı yüzeyli damga mühürler.

II.tabakada ele geçen bir örnekle karakterize olan damga mühürün kulp kısmı hafif kavisli ve ortasında ip deliği bulunmakta olup, yuvarlak baskı yüzeyine sahiptir (Kat. No:15; Lev. III.b).

Tip C2: İp delikli tutamaklı, oval baskı yüzeyli damga mühürler

II.tabakaya tarihlenmekte olan bu tip damga mühürün, delik kısmı kavisli olan tutamağın sırtla birleştiği yerde olup, baskı yüzeyi ovaldir (Kat. No:2; Lev. IIa).

Tip C3: İp delikli tutamaklı, bir tarafı üçgenleşen çıkıntılı yüzeyli damga mühürler

IV.tabaka örnekle temsil edilen damga mühürün yüzeyinin iki tarafı kavislenerek bir tarafını üçgen yapmakta, diğer kenar ise mühür yüzeyinin üç panele bölünüp, ortadakinin uzatılmasıyla köşeli bir çıkıntı yapmaktadır (Kat. No:18; Lev.XV). Mellaart'ın yayınında baskı yüzeyinin kırık kısmının rekonstrüksiyonunda, eksik kısım çıkıntılı kenarın simetrisi olarak düşünülmüştür(Mellaart 1963: 98;Res.41/5).

Form D: Çan biçimli tutamaklı damga mühürler

Ele alınan formun, daha çok tutamak kısmının kapladığı sırt kısmı dar olup, tutamak kısmının kavisli yükseltilerek, profilden çanı andıran şekilde biçimlendirilmiştir. Bu forma ait damga mühürlerin sayısı 4 adettir.

Çan biçimli tutamağa sahip damga mühürlerin tümünün daire baskı yüzeylerine sahip olduğunu görmekteyiz. Bu formu karakterize eden örnekler III. tabakada (Kat. No:21; Lev. XVII.b), IV.tabakada (Kat. No:22; Lev.XVIIa,b), VII. tabakada (Kat. No:24; Lev.XX a,b) bulunmuşlardır.

Form E: Köşeli tutamaklı damga mühürler

Ele alınan tutamak formu, sırt kısmından hafif kavislendirilerek, üst kısmına hafif köşeler verilerek düzleştirilmiştir. Bu formu baskı yüzeylerine göre 3 alt grupta incelemekteyiz. ,

Tip E1: Köşeli tutamaklı, daire baskı yüzeyli damga mühürler:

Köşeli tutamaklı damga mühürlerde baskı yüzeyinin daire biçimli olarak işlendiği örnek VI. tabakada bulunmuştur(Kat. No:14; Lev. XIb, XIIa).

Tip E2: Köşeli tutamaklı, oval baskı yüzeyli damga mühürler:

Çatal Höyük II. tabakada (Kat. No:3; Lev IIb) ve VI. tabakada (Kat. No:12; Lev.Xa,b) bulunan damga mühürler ile temsil edilen bu tip,köşeli tutamaklı olup oval baskı yüzeyine sahiptir.

Tip E3: Köşeli tutamaklı, dikdörtgen baskı yüzeyli damga mühürler:

Bu tip numarası altında tanımlanan damga mühür Çatal Höyük II. tabakada bulunmuş olup köşeli tutamaklı ve dikdörtgen baskı yüzeylidir(Kat. No:6; Lev.Va,b).

Form F: Silindir tutamaklı damga mühürler

Ele alınan formun, tutamak kısmı silindir şeklinde olup baskı yüzeyi daire biçimlidir. Bu forma ait damga mühürlerin sayısı 3'tür.

Silindir tutamaklı damga mühürlerin tümünün baskı yüzeyleri daire biçimlidir.Bu tipe giren mühürlerden sadece bir tanesi VII. tabakada ele geçmiş olup (Kat. No:24; Lev.XXa,b), diğer ikisi yüzey buluntusudur (Kat. No:25,26; Lev. XXIa,b, Lev XXIIa,b)

3.1 ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİ FORMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Ele alınan damga mühürler sırt formları dikkate alınarak 6 ana gruba ve bunlar da yine baskı yüzeylerine göre 16 alt gruba ayrılmıştır (bkz. Tablo V.). Her form grubunun tabakalara göre dağılımı değerlendirilmiştir.

Baskı yüzeyi formlarının tabakalara göre dağılımı aşağıdaki şekildedir.

Daire biçimli baskı yüzeyleri bütün tabakalarda ve ele alınan 6 formda görülen tek baskı yüzeyidir. Her tabaka için şu örnekleri verebiliriz: II. Tabakada 2 adet (Kat.No.1,4), III. Tabakada 1 adet (Kat.No.10), VI. tabakada 2 adet (Kat.No.14,21), VI. tabakada 1 adet (Kat.No.22), VII. tabakada 1 adet (Kat.No. 24), Diğer tabakası belli olmayanlar ise 2 adettir (Kat.No.25,26).

Oval baskı yüzeyleri de daire baskı yüzeyleri gibi VII.tabaka haricinde sıklıkla görülmektedir. II. tabakada 6 adet örnekle en yoğun şekilde görülmektedir . Bu tipe ait baskı yüzeylerine örnekler IV . tabakada 3 adet (Kat.No.11, 12, 17) ve VI. tabakada 1 adet (Kat.No.23) olarak gözükmemektedir.

Dikdörtgen baskı yüzeyi formları II. tabakada 2 adet (Kat.No.6, 7), III. tabakada 1 adet (Kat.No. 8), yüzey buluntusu olarak 2 adet (Kat.No.28, 29) olarak gözükmemektedir.

Baskı yüzeylerinin tabakalara göre dağılımında, Çatal Höyük damga mühürlerinde en çok kullanılan baskı yüzeyi formlarının oval (10 örnek), daire (9 örnek) ve dörtgen (5 örnek) baskı yüzeyleri olduğunu görmekteyiz.

Sırt formlarının, baskı yüzeyleri ile dağılımı yapıldığında şu sonuçlar alınmıştır.

Oluk sırtlılar daire baskı yüzeylilerde formlularda 1 adet (Kat.No.1) ve dörtgen formlularda iki örnek (Kat.No.7,8) ile temsil edilmektedir.

Kavisli tutamak form örneklerine baskı yüzeyi formlarının tümünde görülmektedir. Özellikle, 5 adet ile oval baskı yüzeylerindeki yoğunluğu dikkat çekicidir.(Kat.No.9,11,15,17,23). Dörtgen baskı yüzeylerinde 2 adet (Kat.No. 19,20), diğer baskı yüzeylerinde birer örnekle temsil edilmektedir (Kat.No.10,16,27).

İp delikli tutamaklar daire (Kat.No.4), oval (Kat.No.2) ve üçgen baskı yüzeylerinde (Kat.No.18) birer örnek ile temsil edilmektedir.

Çan tutamaklı sırt formları sadece daire baskı yüzeylerinde 4 örnek ile temsil edilmektedir (Kat.No.14,21,22,24).

Köşeli tutamaklı sırt formları oval baskı yüzeylerinde iki (Kat.No.3,12), dörtgen baskı yüzeylerinde 1 örnek (Kat.No.6) ile temsil edilmektedir.

Silindir tutamak sırtlı formlar sadece daire baskı yüzeylilerde iki örnek (Kat.No.25,26) ile temsil edilmektedirler.

Sırt formlarının oluşturduğu 6 ana form tipinin, baskı yüzeyleri olan alt grupları ile dağılımında, Kavisli tutamaklı tipler 6 baskı yüzeyi ile en çok kullanılan sırt formudur. Bunu izleyen sırt formları 3 adet ile ip delikli tutamaklar ve köşeli tutamaklı formlardır. Ayrık bir sırt formuna sahip, oluk sırtlı formlar ise iki baskı yüzeyinde görülmektedir. Çan ve silindir tutamaklı sırt formları ise sadece bir baskı yüzeyi formları ile temsil edilmektedirler.

4. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLERİN TİPOLOJİSİ

Toplam 13 grup olarak belirlenen motif grupları ve örneklerinin tipolojisi Tablo IV.'de gösterilmiştir. Yapılan Motif tipolojisi ve ele alınan her bir motif grubunun tanımı ise aşağıdadır:

I. "Pseudo-Meander"Motifi

Çatal Höyük damga mühürleri baskı yüzeylerinde en sık görülen motif pseudo-meander motifidir. Motif karşılıklı gelen iki çizgi bloğu ve bu bloğun merkezinin nokta bezek ile doldurulmasıyla oluşturulmuştur. Motif birbirine dokunmayan ama yaklaşan, stilize edilmiş iki yılanı anımsatmaktadır (bkz. Kat. No: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 15, 20, 28, 29).

II. Sarmal Motifler

Merkezi bir noktadan çıkan ve helezonik bir biçimde genişleyen çizgilerden oluşmaktadır. Çatal Höyük'te Sarmal Motifli damga mühürler IV. tabakada ve bulundu yeri hakkında kesin bir bilgi vermeyen örneklerde görülmektedir (bkz. Kat. No:21, 22, 24)

III. Artı Bezekli Motif

Yuvarlak bir zemin üzerinde birbiri üzerine bindirilerek artı şeklinde işlenmiştir. Bu motifle işlenen örnekler IV, VI ve VII tabakalarda görülmektedir (bkz. Kat. No:14, 25, 26).

IV. Ortada Baklava ve Onu Çevreleyen Eğik Çizgi Bezekli Motif

Merkezde baklava şekli bulunan motifte yan kısımlarda eğik açılı çizgiler ve alt bölümde boynuz şeklinde bezeme görülen örnekler II. ve IV. Tabakalarda görülmektedir (bkz. Kat. No:5, 12).

V. Dalga Bezekli Motif

Eğik ve kıvrımlı çizgilerle dalga şeklinde oluşturulan motif de dalgaları ayıran düz çizgiler bulunmaktadır. Bu motif Çatal Höyük'te IV. tabakada tek bir örnekte görülmektedir (bkz. Kat. No:18).

VI: Simetrik Düzenli, Eğri Kıvrımlı Motifi

Simetrik bir düzende görülen motifte eğik ve açılı çizgilerin kıvrımlı olarak işlendiği görülmektedir. Bu motif bir örnekle IV. tabakada görülmektedir (bkz. Kat. No:17).

VII: Floral Motif

Sıradışı bir örnek oluşturan motif, merkezde baklava şekli , ve bunun etrafını çevreleyen dört yaprak benzeri kısımlar V şekilli bölümlerden oluşturulmuştur. Motife şematik olarak bakıldığında, genel ögenin ortada baklava motifinin bulunduğu geniş bir şevron ve bunun çıkıntıları arasına yerleştirilmiş V bezeklerden oluşturulduğu görülebilir. Bu çarpıcı motif, Çatal Höyük IV. tabakada tek bir örnekle görülmektedir (Kat. No:16).

VIII.Çizgi ve Nokta bezekli Motifi

Düzensiz çizi bezeme ve arasındaki nokta bezeklerden oluşan motif II ve IV. tabakalardaki örnekler ile temsil edilmektedir (Kat. No:19).

IX. Üç Paralel Çizgi İle Bölünmüş Simetrik Eğri Çizgili Motif

Motif üç paralel çizgi ile simetrik olarak ayrılmış olup, kenarlarında eğik ve düz çizgiler bulunmaktadır. Çatal Höyük VI. tabakada tek bir örnekte görülmektedir (bkz. Kat. No:23).

X. Simetrik Düzenlenmiş Üçgen ve V Bezekli Motif

Birbirine teğet geçen paralel, ikili yay şeklinde çizgiler olup, aralarında bulunan boşluklarda üçgenler ve ters V ler bulunmaktadır. Simetrik bir düzende işlenen motif Çatal Höyük II. tabakada tek bir örnekte görülmektedir (bkz.Kat. No:3).

XI. Simetrik Bölünmüş, İçi Eğri ve Kazıma Bezekli Motif

Ortada yatay bir çizgi ile iki bölüme ayrılan motifte yay şeklinde çizgiler bulunmakta olup, boşluklarda değişik şekillerde kazıma bezekler görülmektedir. Bu motif Çatal Höyük II. tabakada bir örnekle temsil edilmektedir (bkz. Kat. No:2).

XII. Ortada Badem Şekli ve Onu Çevreleyen Dörtlül Sarmal Motifi

Merkezinde bulunan badem biçiminin çevresinden çıkan dört adet yatay kazıma bezeklerin uçları kıvrılarak sarmal bir şekilde bitirilmiştir. Bu motif Çatal Höyük VI. tabakadaki örnekte görülmektedir (bkz. Kat. No:15)

XIII. Birbirine Paralel Üçlü Yay Motifi

Yay biçimli baskı yüzeyine sahip damga mührün üzerinde görülen motif mührün formuna uygun olarak birbirine paralel, yay şeklinde yapılmış üç adet kazıma bezekten oluşmaktadır. Bu tipteki örnek Çatal Höyük'te yüzey buluntusu olarak karşımıza çıkmaktadır (bkz. Kat. No:27).

4.1 ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNDE GÖRÜLEN MOTİFLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ele alınan Çatal Höyük damga mühürleri üzerindeki motiflerin sınıflandırılması sonucu 13 motif grubunun olduğu görülmektedir. Motiflerin oluşturduğu tipolojisi Tablo IV. 'de, bu tipolojinin tabakalarla karşılaştırılması Tablo VI.'da verilmiştir. Motiflerin tabakalar ve baskı yüzeylerine göre düzenlenmesi aşağıdaki sonuçlara varılmasında etken olmuştur.

Motiflerin geneline baktığımızda Pseudo Meander motifin en erken örneği IV. Tabakada bir örnek (Kat.No.11) ve bu tabakadan itibaren artarak III. Tabakada (Kat.No.8,9,10) ve II. Tabakada (Kat.No.15,16,17) üçer örnek ile temsil edilmiştir. Çatal Höyük'te mühür yüzüne işlenmiş motifler arasında 9 örnekle en yoğun kullanılan motiftir. Meander'i anımsatan bu motif grubunun Çatal Höyük damga mühürlerine ait özel bir önemi olduğunu düşündürmektedir. Bu motifin ağırlıklı olarak Çatal Höyük'ün geç dönem tabakaları olan II. Ve III. Tabakada görülmesi dikkate değerdir. 28, 29. örnekler ise yüzey buluntuları olarak ele geçmiştir.

Sarmal bezemeli motif olarak adlandırdığımız ikinci motif, IV. tabaka'dan VII. tabakaya kadar, her tabakada birer adet olarak görünmektedir (Kat.No.21, 22, 24, 25).

Artı veya haç bezekli motif olarak adlandırdığımız üçüncü motif örneklerine IV. tabaka'dan bir örnek (Kat.No.14) ile temsil edildiğini, diğer örnekleri ise konteksti belli olmayan 3 örnekte daha görmekteyiz (Kat.No.25, 26, 33).

4. motif olan Şevron ve onu çevreleyen eğik çizgilerden oluşan örneklere II. Ve IV. Tabakalar'da görmekteyiz (Kat.No.5, 12). Özellikle II. Tabaka'ya ait örneğin ,daha geç döneme tarihlenen IV. Tabaka'ya ait örnekte, aynı kompozisyonunun zaman içinde daha stilize ve basitleştirilmiş olarak işlendiğini görmekteyiz.

8. motif olan Çizgi ve nokta bezekli motif II. Tabakada (Kat.No.1) ve IV Tabakada birer örnekle (Kat.No.19) olarak görülmektedir.

Geriye kalan motif tiplerinin dağılımında, 3 motif grubu (5,6,7.motif tipleri) birer adet ile IV. Tabakada (Kat.No.16, 17, 18), üç motif tipi (10,11,12motif tipleri) birer örnek ile II. Tabakada (Kat.No. 2, 3, 4) görülmesine karşın, bir motif tipi (9.motif tipi) VI. Tabakada sadece bir örnek (Kat.No.23) ile görülmektedir.

Motif tiplerinin tabakalara göre dağılımını genel olarak değerlendirdiğimizde, , motiflerin en çok çeşitlilik gösterdiği tabakaların II. ve IV. Tabakalar olduğunu görmekteyiz. Buna karşın, III. ve IV tabakalarda sadece birer motif tipi, VI. Tabakanın ise sadece iki farklı motif tipleri ile temsil edildiğini görmekteyiz.. Bu da tabakalar arasındaki motif tipi yoğunluğunun farklı olduğunu göstermektedir. Bu farklılık, damga mühür ve benzeri buluntuların II. Ve III. Tabakalarda sayıca diğerlerine oranla daha yoğun ele geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, zaman içinde bazı motif tiplerinin- özellikle pseudo-meander motifi gibi- ön plana çıkmasından çok, ele geçen eserlerin az olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Motiflerin ve baskı yüzeylerinin yapılan karşılaştırmasından şu sonuçlar alınmıştır. Detaylı karşılaştırma için Tablo VI. ve arkada yer alan levhalar kullanılmalıdır:

1.motif olan "Pseudo Meander" hem sayı, hem çeşitleme açısından en dikkate değer motif olarak gözükmemektedir. Motif dairesel yüzlülerde bir adet (Kat.No10), Oval yüzlülerde 3 adet (Kat.No. 9, 11, 15), Dikdörtgen yüzlülerde 5 adet (Kat.No. 6, 7, 8, 28, 29), El formlularında ise 1 adet (Kat.No. 20) olarak gözükmemektedir.

2.motif olan sarmal bezemeli motif sadece daire baskı yüzeylerinde görülmektedir (Kat.No.14, 25, 26).

3. motif olan artı veya haç bezekli motif örneklerine, sarmal motifler gibi, daire baskı yüzeylerinde 4 tane olarak görmekteyiz (Kat.No.14, 25, 26, 33).

4. motif olan Şevron ve onu çevreleyen eğik çizgi'nin örneklerine sadece oval baskı yüzeylerinde rastlamaktayız (Kat.No 5, 12).

8. motif olan çizgi ve nokta bezekli motifler, daire formlularda 1 tane (Kat.No.1), el formulu baskı yüzeyinde de 1 tane olarak görülmektedir.

9. motif Ortada Şevron ve onu çevreleyen dörtlü sarmal panel motifi sadece daire baskı yüzeylerinde görülmektedir (Kat.No.4).

Yapılan değerlendirmeye göre, baskı yüzeyleri üzerinde yer alan motiflerin en çok çeşitlilik gösterdiği baskı yüzeyi biçimleri sırayla 5 farklı motifle oval, 4 farklı motifle daire baskı yüzeyleridir. Dörtgen baskı yüzeyi 3, el biçimli baskı yüzeyleri 2 farklı motif, diğer floral, bumerang, üçgen baskı yüzeyi örneklerinde ise birer motifin uygulandığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu üç baskı yüzeyinin sadece birer eserle temsil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle 16.Nolu mühür motifinin baskı yüzeyine uydurularak, baskı yüzeyinin form ve motif birlikteliği oluşturulmuştur.

5. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİNİN ÇEVRE KÜLTÜRLER İLE KARŞILAŞTIRILMASI

5.1 GÜNEYDOĞU AVRUPA (BALKANLAR VE KITA YUNANİSTAN)

Güneydoğu Avrupa Neolitik Çağ Kültürlerinde, damga mühürler ilk olarak VI. Binin ilk yarısında, daha önceki dönemden (Akeramik Neolitik) belirli öncülleri bulunmadan ortaya çıkmıştır (Makkay 1986:70). Yunanistan'da Proto-Sesklo, Bulgaristan'da Karanovo I-II ve Yugoslavya'dan Güney Macaristan'a kadar yayılan Köröş-Starcevo kültür bloklarında görülen bu eserler erken Avrupa Neolitiği'nin ilk damga mühürleri sayılmaktadır.

Özellikle Balkanlar'da Erken Neolitik dönem için kesin tarihlendirmeler (C¹⁴tarihlendirmeleri) yetersiz olduğundan, ele geçen arkeolojik malzemeyi ve doğal olarak da damga mühürleri kronolojik olarak ayırtırmak zor gözükmemektedir. Örneğin, hala erken Neolitik Makedonya ve Tesalya arasındaki Monokrom ve Proto-Sesklo safhalarının kesin bir ayırımı yapabilecek kronolojik bilgi yetersiz bulunmaktadır (Makkay 1984: 75).

Balkanlar ve Kıta Yunanistan Neolitik gliptiği üzerine detaylı bir araştırma yayınlayan Makkay (1986), Anadolu'da bulunmuş damga mühürlerin, özellikle Yunanistan'da Erken Neolitik (Proto-Sesklo dönemi) yerleşmelerinden Nea Nikomedia'da ele geçen damga mühürler ve Güney Balkanlar'ın Erken Neolitik kültürleri olan Karanovo I-II (Bulgaristan) ve Starçevo-Köröş (Yugoslavya-Macaristan) kültürlerine ait damga mühürlerin form ve kompozisyon şemaları bakımından benzerliklere dikkati çekmiştir (Makkay 1984: 72-73).

Güneydoğu Avrupa'daki mühürlerin kökeni hakkında sunulan öneriler doğal olarak Anadolu'daki Neolitik kültürlerin etkilerinin Kıta Yunanistan ve Balkan'lara nasıl ulaştığı sorusu cevaplanmadan bir sonuç veremez. Bu nedenle, "

Neolitik" olarak tanımlanan ilk üretimci köy topluluklarının, Avrupa'da ilk olarak nasıl ve nerede geliştiği sorusu konumuz için oldukça önemlidir. Bugün birçok bilimsel otorite, Balkanlar'daki ilk üretim safhası'nın, Erken Neolitik'ten itibaren Anadolu etkileri altında geliştiği düşüncesini kabul etmektedir (Makkay 1984; Mellaart 1976; Rodden 1964; Özdoğan 1997).

Bu nedenle, Güneydoğu Avrupa ve Ege'deki ilk Neolitik toplulukların kökeni, sadece bu bölge içinde değil, bölgeyi etkileyen daha erken, ilk çiftçi köy topluluklarının çıktığı Önasya ve Anadolu merkezlerinde aramamız gerekmektedir. İlk çiftçi köy topluluklarının Önasya'daki başlangıcı, Ege ve Balkanlara göre yaklaşık 2 bin sene daha eskiye gitmektedir. Yerleşik yaşamın başlangıcı ve bununla beraber, bitkilerin evcilleştirilmesi Önasya'da M.Ö IX. bin yıllarına tarihlendirilmektedir (Mellaart 1988:25-33). Anadolu'da Akeramik dönemden itibaren buna koşut bir gelişme olmuştur. Buna karşın, Balkanlarda bilinen en eski yerleşimlerin başlangıcı ancak M.Ö VII. bin'in başlarına tarihlenmektedir. Ayrıca, Yakındoğu ve Anadolu'da avcı- toplayıcı yaşamdan , besin üretimi yapan yerleşik köy topluluklarına geçiş süreci belirli bir düzen izlerken, Avrupada'ki ilk yerleşik köy topluluklarının besin üretimine aniden geçtiklerini görmekteyiz. Avrupa'da en eski çiftçi topluluklarının bulunduğu Yunanistan ve Trakya yerleşmelerinde, Neolitik kültürü oluşturan tahıl tarımı, hayvan evcilleştirmesi ve çanak çömlek yapımı gibi öğelere -öncüleri olmadan- gelişkin olarak rastlanmıştır (Esin 1981:117). Bu "ilk Neolitik topluluklar"ın kullanmış olduğu teknolojiler de daha önceki Mezolitik avcı-toplayıcı toplulukların geleneğinden tümüyle kopuk olduğu, bunları devam ettiren belli bir gelişim çizgisinin ürünü olmadıkları görülmektedir. Bu durum, Ege ve Güneydoğu Avrupa'daki Neolitik hayatın köklerinin, Anadolu'daki daha erken Neolitik kültürlerin yayılımıyla veya bu etkilerin abzorbe edilerek geliştiğini göstermektedir (Özdoğan 1998:65; Mellaart 1988:110).

Genel olarak, Güneydoğu Avrupa Neolitiği'nin, Anadolu'dan etkilendiği kabul edilmektedir. Anadolu Neolitiği'nin maddesel kültür öğelerinden olan çanak-

çömlek⁶ gibi, damga mühür kullanımının da Balkanlarda gelişen Neolitik kültürleri zamanla etkilediğini düşündürmektedir. Anadolu damga mühürlerinde basit spiral motiflerin, pseudo-meander motiflerin ve yatay zig-zag hatların Balkan Neolitik mühürlerinde de görülmesi bunlar arasında bir akrabalık ilişkisi olabileceğini göstermektedir (Makkay 1984:73). Bunun yanı sıra, motiflerin tipolojik ve kronolojik konumları, Erken Neolitik Çağ'da Balkanlar'ın maddi kültür öğelerinin (damga mühürler, çanak çömlek ve figürinler gibi), Anadolu başta olmak üzere, Yakındoğu'dan etkilendiğini göstermektedir (Clark 1978:121,123).

Tesalya ve Güney Yunanistan Çanak-çömleksiz Neolitikinde pişmiş toprak malzemenin mühür yapımında kullanılmaması (Souphli Magula, Sesklo, Argissa Magula) daha kuzeydeki yerleşimlerde bulunan pişmiş toprak damga mühürlerin kullanımıyla belirgin bir tezat oluşturmaktadır (Makkay 1984:72). Bu karakteristik öğeler, özellikle Bulgaristan ve Makedonya'daki erken Neolitik kültürlerin Anadolu kültürlerinden daha fazla etkilendiğini göstermektedir.

Özellikle Nea Nikomedia'da bulunmuş 18 pişmiş toprak damga mühür Rodden kronolojik dağılımları ve benzerlikleri açısından, Balkanlar'da Çatal Höyük ile direkt paralellik kurulabilecek tek çağdaş Neolitik (Proto-Sesklo dönemi; M.Ö 6000-5200) yerleşme olarak nitelenmektedir (Makkay 1984:73). Buna ek olarak, Rodden Nea Nikomedia damga mühür serilerinde Yunanistan ve Güneydoğu Avrupa, Orta Avrupa'da bilinen tiplere benzeyenlerin bulunmakta olduğunu, diğerlerinin ise erken Anadolu yerleşimlerindekilere benzediğini belirtmektedir (1964:605).

Proto-Sesklo dönemine tarihlenen Nea Nikomedia mühürlerinin Körös-Starçevo mühürleriyle benzerlik göstermesine rağmen, Güneyde yeralan Tesalya'dakilerle fazla bir benzerlik taşımadığı görülmüştür. Proto-Sesklo dönemine tarihlenen diğer Tesalya mühürleri Nea Nikomedia, Starçevo ve

⁶ Mellaart , 1988; 108-109 ; Rodden, 1964, 605 : Yazarlar özellikle Anadolu'da Çatal Höyük ve Hacılar kültürlerinin Balkanlardaki ilk gelişkin Neolitik kültürlerin atası olabileceği tezini vurgulamaktadırlar.

Anadolu'daki pişmiş toprak mühürlerin aksine taştan yapılmışlardır (Makkay 1984:73).

Nea Nikomedia'da bulunan damga mühürlerin, karakteristik öğeleri ve malzemenin benzerliği (kil) ile, Kıta Yunanistan'ın güneyindeki Tesalya mühürlerinden çok, Anadolu malzemesinden etkilendiğini belirtmektedir (Onassoglou 1996:163). Geniş çapta kazılarla ortaya çıkarılan bu yerleşme, yerel uyarlamaların yanı sıra, güçlü Anadolu etkileri de göstermektedir. Bu da doğal olarak Anadolu ve Nea Nikomedia arasında kültürel bir bağ olabileceğini düşündürmektedir. Damga mühürler arasındaki benzerlikler kompozisyon şemasından veya bezemelerinden çok, özellikle yapım tekniklerinde, yani derin kazıma tarzlarıyla dikkati çekmektedir. Çatal Höyük ve Proto-Sesklo dönemi Tesalya mühürlerinde, benzer öğelerin çok zor görülmesi, özellikle Erken Neolitik Tesalya ve Köröş-Starçevo mühürlerinde karakteristik olan labirent motifinin Çatal Höyük damga mühürlerinde görülmeysi ile belirginleşmektedir (Makkay 1984: 73).

Çatal Höyük damga mühürleri ile iyi tarihlenmiş Karanovo ve Starçevo-Köröş merkezlerinden gelen mühür motiflerinin tipolojik benzerlikleri ilgi çekicidir. Makkay bu benzerlikleri altı ayrı kategoridedüzenlemiştir (Makkay1984:73-74). Makkay'ın bu kategorilerinden birisi olan Mühür yüzünün dört kısma ayrılmasına ilişkin verilen örnek Çatal Höyük örnekleri ile benzerlik göstermemesi nedeniyle, çalışmada beşinin ele alınması yeterli bulunmuştur. Diğer kategoriler sırasıyla;

- Basit sarmal motifi
- Meander benzeri veya meandroid formlar
- Boylamasına çizili derin çizi bezeli zig-zag motifler
- Oval ve dikdörtgene yakın (rhomboidal) yüzlü merkez motifi çevreleyen meander motifi.
- Oval yüzlü, iki bölüme ayrılmış yüzü eğri çizgilerle süslenmiş mühür yüzü.

Söz konusu benzerlikler, bu mühürlerin kullanımını, diğer ilerlemeler ile (Örneğin Çanak-çömlek üretimi), Anadolu'dan gelen etkiler sonucunda yapıldıklarını düşündürmektedir (Makkay 1986:77). Anadolu'nun Erken Neolitik Balkan kültürlerini biçimleyici etkisini daha iyi anlamamız için kronolojiyi de iyi incelememiz lazımdır.

Nandris, Çatal Höyük ve Nea Nikomedia damga mühürlerinin, Erken Neolitik Balkanlar'daki mühür yapımını biçimlendirdiğini ileri sürmektedir.⁷ Nea Nikomedia, diğer Karanovo II ve Starçevo mühürleriyle benzerlik gösterse de, Nea Nikomedia'daki örnekleri Çatal Höyük damga mühürleri ile benzerlik göstermektedir. Diğer yandan, Nea Nikomedia'nın Radyokarbon tarihleri, (5830±270, 5607±91, 5331±112 ve 5820±180, 5590±180) Hacılar'ın Geç Neolitik VII, VI tabakalarıyla ve Çatal Höyük'ün geç tabakaları ile çağdaş görülmektedir (Esin 1976:84).

Körös-Starçevo mühürleri ise, Çatal Höyük mühürlerin'den çok, genel olarak Erken Kalkolitik Hacılar IIB mühürleri ile karşılaştırılmaktadır (Makkay 1984:75) (bkz.Res.4; Lev.XXX)⁸. Bunun yanı sıra, Mellaart Hacılar IIB Erken Kalkolitik mühürlerinin, Körös-Starçevo mühürleri ile karşılaştırılabileceğini belirtmiş ve bu benzerliklerin nedeninin bölgeler arasındaki kültürel etkileşmenin sonucu olabileceğini düşünmektedir (1960: 92-1971: 136-137)

Mellaart, söz konusu gruptaki damga mühürlerinin, Anadolu bağlantılarında Erken Neolitik Çatal Höyük ile değil, Erken Kalkolitik Hacılar IIB damga mühürleri ile karşılaştırılması gerektiğine işaret etmektedir. Hacılar IIB damga mühürleri ile benzerlik gösteren Balkan mühürlerine sıkça rastlanır. Özellikle Karanovo I-II dönemine tarihlenen Bulgaristan-Pernik'ten bir parça

⁷ Çatal Höyük ve Nea Nikomedia mühürleri Yunan ve G.Doğu Avrupa mühürlerinin en iyi ve en erken örneklerini biçimlendirmiş olup bunların eşit derecede Yakındoğu kaynakları bulunmaktadır.(Nandris 1972:68)

(Makkay 1984:64; Kat.no.300; bkz. Res.5), oval biçimi ve pseudo-meanderleri andıran zig-zag süslemesiyle bazı Hacılar IIB mühürlerine çok benzemektedir. Erken Neolitik Köröş-Starçevo mühürlerinin dışında, daha geç döneme ait Orta Neolitik Balkan mühürleri de Hacılar mühürleriyle benzerlik göstermektedir. Bu mühürler, genelde bozulmuş labirent benzeri motifler ,yuvarlak zeminde köşeleri dolduran şevronlar, simetrik olarak yerleştirilmiş küçük noktalar, yatay şekilde mühür yüzüne ortalanmış kaburga şeklinde kanallar ve son olarak uzun oval yüzü ikiye bölünmüş (uzunlamasına çizgi ile) yüzleri çizi bezekli mühürlerdir (Makkay 1984:77). Bunların kronolojik durumuna baktığımızda bu benzer öğelerin Erken Kalkolitik'te Anadolu etkisi altında geliştiğini göstermektedir.

Diğer yandan, Hacılar ve Orta Neolitik Güneydoğu Avrupa mühürleri önceki dönemin mühür endüstrisinin, olasılıkla Anadolu'da gelişen ardılları sayılabilir ve belki bunların ilişkileri veya benzerlikleri doğrudan olmasada bu kültürel bağların sonucu gibi gözükmemektedir. Balkanlar ve Anadolu bağlantılarının Erken Neolitik Anadolu (özellikle Çatal Höyük bağlantılı) etkilerinden sonra da durmadığını ve M.Ö. 5.bin 'in sonlarında ve devamında Erken Kalkolitik Hacılar kültürü ile sürdürüldüğünü göstermektedir. .

Genel olarak mühürlerin kökenlerine baktığımızda, ne Anadolu ne de Balkan mühürlerinin, Levant'taki en erken örneklerin Akeramik Neolitik dönem mühürleri ile bir bağlantısı görülmemektedir. Bu nedenle, bunların Anadolu ve Balkan mühürlerinin ortaya çıkmasında bir rol oynayıp oynamadığı belirlenememiştir (Wickede 1991;56).

⁸ Aynı form ve motiflerle süslenmiş Erken Kalkolitik Höyücek damga mühürleri (Bkz.Res.3) de aynı coğrafyayı ve evreyi paylaştığı HacılarIIB damga mühürleri ile bir grup oluşturmaktadır (Duru 1991: 561; Lev.20,22)

5.2 LEVANT DAMGA MÜHÜRLERİ

Genel olarak, Anadolu ve Balkan damga mühürlerinin kökenine baktığımızda bunların gelişiminin, en eski damga mühürlerin görüldüğü Levant gliptiği ile bir bağlantısı olmadığı görülmektedir. Bu nedenle, Levant gliptiğinin Anadolu ve daha geç Balkan mühürleri üzerinde bir rol oynamadığı düşünülebilir. Bununla beraber, gliptik sanatının başlangıcı sayılan Levant damga mühürlerini göz ardı edemeyiz.

Bilinen en erken damga mühürler Ras Shamra'nın Akeramik dönem VC tabakasından bilinmektedir. Bunlar 3 tane olup, Steatit'den imal edilmiş taş damga mühürlerdir (Contenson 1977: 506; Bkz.Lev.XXVII). Ras Shamra VC tabakası Çatal Höyük'ten görece daha erkene tarihlendirilir. Çatal Höyük örnekleri ile malzeme ve motif olarak bir benzerliği bulunmamaktadır (Makkay 1984: 79).

VC'yi takip eden VB safhasında ise düz baskı yüzeyli, dış bükey sırtlı, delikli ve geniş ensi'ye çizgilerle ağ deseni ile bezenmiş bir mühür bulunmuştur. Makkay, bu mührün Çatal Höyük VII veya VI 'la çağdaş olabileceğini belirtmiştir (Makkay 1986: 76).

En eski pişmiş toprak mühürler ise yine Ras Şamra'dan VA tabakasinda, çömleğin çok az bulunduğu bir safhada çıkarılmıştır. Ras-Şamra'da, ayrıca, damga mühürlerin Akeramik Neolitik dönemden itibaren kesintisiz kullanıldıkları tek merkez olduğu düşünülmektedir (Contenson 1962: 507). Raş-Şamra damga mühürleri Çatal Höyük'ün VI-II tabakalarına tarihlendirilen damga mühürleri ile çağdaş da olsa, bezemeleri oldukça farklıdır.

Levant damga mühürleri arasında sadece Byblos'un erken Neolitik tabakalarında bulunan mühürler ise pişmiş topraktır (Dunand 1973: 84-88). Bu da kendisiyle çağdaş olan Ras-Shamra V. tabakasının taştan yapılmış mühürleriyle malzeme açısından farklılık oluşturmaktadır. Bunların üzerindeki motifler basit linear ve meander benzeri motifler olup, bu yönlerinden dolayı Çatal Höyük'te

görülen motifleri andırmaktadır. Bu ve diğer motifler Erken Neolitik Güneydoğu Avrupa mühürleriyle tipolojik bağlar kurulabilir. Bu nedenle, Byblos mühürlerinin çoğu erken Levant mühürlerinin genel karakteristiklerinden ayrılmaktadır (Makkay 1986: 76)

Bu en erken damga mühürler Levant deniz kıyısından Güneydoğu Anadolu'ya, kısıtlı bir alanda keşfedilmiştir. Bunların şekli ve motifleri daha geç döneme ait olan Çatal Höyük mühürlerinden ayrılmaktadır. Bunlar daha çok, Kalkolitik dönemdeki Önasya damga mühürlerinin proto-tiplerini oluşturmaktadır. Byblos Anadolu-Balkan örnekleriyle paralel oluşturmaktadır. İlerleyen kazılarda, Çatal Höyük veya daha başka yerlerde Ras-Shamra VC'den daha erken mühürlerin bulunması ihtimalini de gözardı etmemek lazımdır. İran ve Kuzey Mezopotamya'da Akeramik Neolitik döneme ait damga mühür bulunamayışı nedeniyle, bu bölgenin damga mühür yapımının daha erken Levant damga mühürlerinin etkisi altında geliştiği düşünülmektedir (Makkay 1986: 76).

Elimizdeki bilgilerin gösterdiği kadarıyla muhtemelen iki bağımsız baskı mühür endüstrisi birbirinden ayrı gelişmiş gibidir. Bunlardan birisi bahsettiğimiz gibi en erken örneklerin bulunduğu Levant bölgesi, ve daha sonraki gelişmeleri takip eden Kuzey Mezopotamya ve İran bölgelerini de içeren Önasya damga mühür endüstrisi ve diğeri ise olasılıkla Anadolu'da başlayan ve daha sonra Güneydoğu Avrupa'yı etkileyen damga mühürlerdir.

Bugünkü bilgilerin ışığında, Anadolu'da Çayönü örnekleri dışındaki damga mühür yapımının Levant mühürlerinden nispeten daha geç olduğu anlaşılmaktadır. Bu Anadolu ekolünün acaba bağımsız bir gelişme ile mi, yoksa Anadolu-Levant bölgelerinde yayılan mühür endüstrisinin bir organik parçası olduğu mu şimdilik tartışmak, yetersiz bilgi ve kronoloji eksikliğinde yeterince tanımlanamamaktadır. Diğer yandan, Biblos'un Erken Neolitik mühürleri farklı motif ve formlarına rağmen ilişkilendirilse bile (Makkay 1984:78), Anadolu damga mühürleri özellikle motiflerinin çok farklı bir repertuar göstermesi açısından Levant'tan bağımsız bir gelişim göstermektedir.

Sonuç olarak, Levant mühürlerinin farklılığı, oldukça erken bir dönemde stilize edilmiş bitki ve hayvan motiflerinden anlaşılabilir. Anadolu ve Balkan gliptiğinde herhangi bir bitki veya hayvan motifi bulunmamaktadır. Levant'ta başlayan mühür sanatının kesintisiz gelişimi ve doğadaki nesnelerin başarıyla stilize edilmesi, olasılıkla geç dönemlerdeki ideogramların oluşumuna öncülük ederek, sonunda yazının icadına kadar gitmiş olabileceğini düşündürmektedir (Makkay 1986:77).

Farklı bir gelişim çizgisi izleyen Levant damga mühürlerinin, diğer Neolitik Anadolu mühürlerinin gelişimiyle bir alakası olmadığını göstermektedir. Anadolu damga mühürleri ilk çıkışından itibaren, daha bağımsız bir gelişim izlemiş gibi gözükmektedir. Bir diğer taraftan,  atal Höyük damga mühürlerinin temsil ettiği Anadolu grubu, Levant ve daha uzaktaki Balkan mühürleri arasındaki kronolojik boşluk da gözönüne alındığında, Levant ve Balkanlar arasında mühür kullanımı düşüncesine aracılık ederek, Balkan damga mühür gliptiğinin öncüsü olduğu düşünülebilir.

6. ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİ'NİN İŞLEVSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada ele alınan, Çatal Höyük damga mühürlerinin tümü bu isim altında sınıflandırılrsa da, bazı örneklerin mühür olarak değeri tartışmalıdır. Bugüne kadar, bunların herhangi bir kap kapama ve kilden nesnenin üzerinde bir baskıları bulunamadığından, kesin olarak neler üzerinde ve nasıl kullanıldığına dair kesin bir şey söyleyememekteyiz.

Epi- Paleolitik (M.Ö 10.000-8000) Natufiyen dönemindeki amuletler, boncuklar ve takılar deniz kabuklarından ya da hayvan kemiklerinden yapılmış amuletler av veya bereket kültü'nün simgeleri olarak değerlendirilmiştir (Cauvin 1972:19). Delinmiş, çizgi bezeli bu amuletler Mughareh El-Wad (Karmel)'de Natufiyen döneme tarihlenen baş ve boyun süsü olarak da kullanılmışlardır. Daha sonra Geç Akeramik Neolitikte Eriha (Jericho) ve Mureybit VB ve Tell Al Kaum'da bulunan çeşitli amuletlerle geleneğin devam ettiği, bununla beraber yine aynı dönemde Eriha ve Çayönü yerleşimlerinde huniye benzer sapı ve spiral baskı yüzeyine sahip pişmiş topraktan yapılmış damga mühürün öncüleri sayılan buluntularda ele geçmiştir. Yükseklikleri 5-10 cm. arasında değişen bu damgaların "mühür" olarak kullanılabildiklerine ait kuvvetli kanıtlar bulunamamıştır. Bu pişmiş toprak damgaların gerçek fonksiyonları hakkında ortak bir görüşe varılamasa da, bunlar yine de form ve baskı yüzeylerinin tipik damga mühür özellikleri göstermesi nedeniyle en eski damga mühürler olarak adlandırılmıştır (Wickede 1990:40).

Damga mühürlerin en eski örnekleri Akeramik Neolitik dönemde, Suriye'de M.Ö. VII. binin ikinci yarısına tarihlenen Ras-Shamra'nın VC Tabakası ve Bouqras II4 tabakalarında bulunmuştur (Bkz.Lev.XXVIII). Bu ilk damga mühür örnekleri taştan yapılmış olup, üstlerindeki basit tarama bezekler ve askı düzenleri ile süsleme amacıyla kullanıldıkları düşünülmektedir (Contenson 1977: 37). Akeramik Neolitik

döneme tarihlenen Tell- El Kaum'da (Stordeur 1980; 33-49) bulunmuş 200 alçı levha üzerinde bulunmuş olan baskılar (Bkz.Lev.XXIX), bu damga mühürlerin kullanımına ait ilk bulgular olması açısından önemlidir. Bunların alçıdan levhaların süslenmesinde kullanıldığı düşünülmektedir (Wickede 1990:47).

Yapılan sınıflandırma sonucu,damga mühürler olarak adı altında anılan buluntu grubunun mühürleme işlevinin haricinde, farklı baskı yüzeylerinde kullanılmak (dokuma, tahıl veya ekmek somunları gibi) üzere iki farklı baskılama amacına yönelik kullanılmış olabileceği düşünülebilir.

6.1 TAHİL DAMGASI OLARAK KULLANILABİLECEK BULUNTULAR

Küçük pişmiş toprak mühürlerin dışında pişmiş topraktan, farklı formlarda, büyük, 5-12 cm. arasında ölçüleri normal mühürlerden büyük sayılabilecek damgalara rastlamaktayız. Bu pişmiş toprak damgalar genellikle sarmal motifle veya baskı yüzeyi konsantrik halkalarla bezenmiştir. Bezemeler kaburga şeklinde oluşturulmuş ve baskılama yüzeyleri çoğunlukla dışbükey şekilde kabartılmış ya da tamamıyla yuvarlaklaştırılmıştır. Şimdiye kadar askı olarak kullanılabilmesine yarayacak ip deliklerine rastlanılmamıştır .

Çapları 5-12 cm. arasında değişen bu damgaların özellikle Doğu Anadolu'da Erken Tunç Çağdan, Genç Tunç kadar büyüklüklerinde ve bezemelerinde belirgin bir değişim gözlenememiştir. Bunların en erken örneklerine Erken Tunç II döneminde İmikuşağı'nda rastlanılmıştır (Sevin 1985: 94-95). "Çeç mühürü" adı verilen bu tür damgalar Doğu Anadolu'da günümüzde bile kullanılan tahıl baskıları ile karşılaştırılabilir (Koşay 1977:46). Bu nedenle, von Wickede bunların mühür olarak kullanılmasını şüpheyile karşılamakta olup, normal damga mühürlerinden daha büyük

ölçülere sahip olmasından (5-10 cm) dolayı tahıl damgası veya tahıl mühürü olarak adlandırmaktadır (1990:56).¹⁰

Günümüzde taze biçilmiş tahıl yığınları hayır ve bereket getirmesi amacıyla Mekke yönünde, yere bu tahta damgalar yardımıyla işaretlenmektedir (Koşay 1977 46)¹¹. Bununla beraber modern çağ mühürlerinin bu eski kil damgalarla aynı fonksiyonu taşıdıkları şüphelidir. Bunun yanı sıra, bu damgalar farklı malzemeden yapılmış olup, farklı desenlere sahiptirler.

Kesinlikle hiçbir baskının (Çeç mühür) bulunmamasından dolayı bu büyük kil baskıların ekmek somunlarının süslenmesi ve bezenmesi amacıyla kullanıldıkları düşünülmüştür (Van Loon 1980:136). Eski Babil’de Mari’deki Zimri-Lim sarayında benzeri motiflere sahip mühürlerin kullanımı, bunların "baskılar"ının bulunamamasından dolayı, Çeç mühürlerle aynı işlevi gördüğü öne sürülmektedir (Parrot 1959: 33). Bu nedenle, ekmeğin ve hamurun süsleme işleminin bu dönemlere kadar bir gelenek olarak sürdürüldüğü düşünülmüştür.

Tüm büyük kil baskıların kullanım amacına yönelik kesin bir açıklama tümüyle verilmez olup, Susa’da , Tepe Bend-I bal ve Ca’fraabad’da bulunan bu tür büyük kil baskılar kısmen figür tasvirleriyle bezenmiştir.(Dollfus 1973: Res.1-4). Bunların ip delikleri olmasından dolayı, yukarıda sözü geçen Çeç mühürlerden ayrılmaktadırlar. P.Amiet (1972: 6) 6 adet kontrol baskısı olarak adlandırdığı damgaları mühürlerin dışında tutmaktadır. Bu buluntularda kullanım izlerine rastlanmamıştır ve çok kırılmışlardır. Amiet’e göre, bunlara ait baskıların bulunamamış olmasından dolayı, bunların mühür olamaz (Amiet 1972:8).

¹⁰ Wickede bunları tahıl mühürü veya damgası (Getreidestempel / Getreidesigel) olarak adlandırmaktadır (1990: 38).

¹¹ "....temizlenen buğday bir hıla üzerinde toplanır ve ağaç kürekle peygamber mührü denen bir işaret vurulur. Bereket getireceğine inanılan bu işaret etekten başlamak üzere yapılan kible tarafı açık dolambaçlı bir çizgidir. Bunun yerine tahtadan yapılmış işaretli bir mühürde basılabilir. Buna Çeç mührü denir." (Koşay 1977:46)

Dollfus ise, bu damgaların modellerinin ekmek, tekstil, yada dekor baskısı olarak kullanılmış olması düşüncelerini yetersiz bulmaktadır (1973:76). Bu pişmiş toprak damgalara geniş bir coğrafya birliği içinde ve zaman farkını göze almadan bir işlev vermek birçok yanlış anlaşılmalara sebep olabilir.

Eriha, Çayönü ve Jarmo'da bulunmuş olan pişmiş toprak damga mühürler hem konik formlarından, hem daha küçük olmalarından dolayı Çeç Mühürleri'nden ayrılmaktadırlar. Çeç mühürlerindeki karakteristik sarmal bezeme Neolitik Çağ Çatal Höyük damgalarında da görülmektedir (örn. Lev. XXVIIb, XXVIIIa,b, Xxa,b) Her iki baskı gurubunun (Çeç Mühür ve boyama damgaları) aralarındaki en belirgin fark bezemelerindeki düzenlemedir. Boyama damgaları kısmen derinlemesine işlenmiş olsa da düz baskı yüzeylerine sahiptir. Buna karşın, Çeç mühürlerin motifleri derin, hatta plastik olarak işlenmiş ve baskı yüzeyleri geniş dışbükey bir yapıya sahiptir.

Çatal Höyük'te II. Tabaka A1 Tapınağı buluntuları arasında yer alan dört damga mühür (Kat.No 3,4,5,6), kutsal mekan içinde bulunan 1x1 m. yükseklikteki ocağın etrafında, tahta üzerine dağılmış olarak, yedi figürin, bir düzine çömlek parçası, obsidyen aletler ve en önemlisi öğütme taşı (reinstein) ve tahıl işletmeciliğinde kullanılan başka aletler ile bulunmuştur (Mellaart 1962:46). Bu kontekst, bu damgaların ekmek yada tahıl damgaları olarak kullanılmış olmaları ihtimalini güçlendirmektedir. Gimbutas ise Çatal Höyük'teki bazı damgaları (bak, lev. VI,VII) formundan dolayı, kutsal bir anlamı olabilecek "ekmek" replikaları olarak yorumlamaktadır (Gimbutas 1989: 144).

6.2 BOYA DAMGALARI OLARAK KULLANILABİLECEK BULUNTULAR

Tell-All Kaum'da bulunan, üzerindeki kırmızı boya kalıntıları ile bir haç motifinin bulunduğu büyük alçı taşından yapılmış bir mühür, sapının da deliksiz olması nedeniyle, Çatal Höyük'te bulunmuş olan kil mühürlerin boya mühürleri olarak kullanılmış olmaları ihtimalini güçlendirmektedir (Dornemann 1986: 27).

Von Wickede ayrıca "poids de fillet" adı altında topladığı¹² bir damga grubunu baskı mühürlerinin atalarıolarak yorumlamaktadır. Neolitik devirde Önasya'da yaygın olarak bulunan bu eserlerin damga mühürü olarak kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir (Wickede; 1990: Res.27).

Bu grubun içindeki en çarpıcı örnekler İran'dan Hacı Firuz (Hassuna dönemi) yerleşiminden bilinmektedir. Bulunan "taş damgalar" ın uzunlukları 5-10 cm. arasında değişmekte olup, bir tanesi mezar buluntusudur. Gömütün içinde dağınık olarak bulunan ocker boyası ise bunların pintaderas olduğu hakkındaki şüpheleri artırmaktadır (Voigt 1983: 259).

Bu damgaların boya damgası olmasa bile büyüklükleri nedeniyle alçı levhaların süslemesinde kullanılmış olma ihtimali vardır. Desenler yine aynı döneme tarihlenebilen Tell Al Kaum (Stordeur 1980: 49) ve Abu Hureyra'daki (Moore 1975; 63) motiflerle de benzeşmektedir.

Bunlarla Çatal Höyük pintaderasları arasında benzerlik ilişkisi dikkat çekicidir. Biçim ve büyüklükleriyle Çatal Höyük'ten iki damgaya benzemektedirler. (Bkz.Lev.VIa,b; VIIa,b). Tell-al Kaum örneklerinin de kenarları işlenmiştir. Bunların ne kadar motifler farklı olsa bile, Çatal Höyük örnekleri ile karşılaştırılabilir. D.Contenson, bunları ilkel bir tür baskı olarak değerlendirmiştir (Contenson 1962: 509).

Benzer pseudo-meander desenlerinden dolayı Çatal Höyükte'ki kil damga mühürler Hacılar IIB'deki bir dizi damga mühür ile karşılaştırılmaktadır (Mellaart 1962: 44). Pişmiş topraktan yapılmış olan bu mühürlerin tümü erken Kalkolitik Hacılar IIB dönemine aittir. Çatal Höyük'teki mühürlerin aksine, Hacılar IIB damgalarının hepsinde delikli tutamaklar bulunmaktadır (Mellaart 1970:Res. 187,7). Hacılar mühürlerinin tahminen, Çatal Höyük'teki gibi boya damgaları olarak kullanılmış olmaları mümkün olabilir (Mellaart 1970:164).

¹² Armağan Erkanal literatürde "poids de fillet" olarak adlandırılan bu grubu "taş damgalar" veya "çizi bezeli çakıl taşları" olarak çevirmektedir. Erkanal, 1996: 124.

Neolitik dönem mezarlarında rastlanan, hoker yatırılmış iskeletler ve bunların yaşamı simgelediği düşünülen kırmızı ocker ile kaplı olmaları o dönemdeki ilkel insanın ölüm ve yeniden doğum ve yaşamın yenilenmesi çabalarının ürünü olarak görülmektedir (Thomson 1988: 259). Özellikle, Sibirya'da 5. bin'in ortalarına tarihlendirilen Afranesyova kültüründe tüm cesetlerin kırmızıya boyanmış olmaları dikkate değerdir (Ögel 1984: 18).

Çatal Höyük'teki birçok boya topakları ve iskelet kalıntılarındaki boya izleri bu merkezde boyamanın önemini ortaya koymaktadır.(Mellaart 1963:95) Bu bulgular o dönemde insan derisinin zengin motiflerle süslenmiş olması düşüncesini güçlendirmektedir. Büyük mühürler bu amaca daha uygun olmalıdır. Bu nedenle, Çatal Höyük'te bulunan pintaderasların boyama damgaları olarak kullanılmalarını gerçekçi bir varsayım olarak kabul edebiliriz. Mellaart, Çatal Höyük'teki mezarlarda birbirine benzemeyen iki farklı mühürün bulunmasından dolayı, bunların boyama damgaları olarak kullanılmalarını ve kese içinde bulunabilecek damga mühürler olma ihtimalini de tamamiyle gözardı etmemektedir (1962: 56, 1964: 97). Çatal Höyük VI. Tabakada bulunmuş olan pişmiş topraktan bir kadın figürin üzerindeki kırmızı boya ile bezenmiş floral motif insan vücudu üzerine boyamaya ait bulgular olarak yorumlanabilir (Mellaart 1963: Res.28).

Günümüzde yazmacılık sanatında kullanılan ağaç oyma kalıplar Çatal Höyük'teki boyama damgalarının geçmişteki kullanımı hakkında ipuçları verebilir. Günümüzde kullanılan bu ağaçtan yapılma kalıplar üzerindeki motifler derin kazıma tekniğiyle şekillendirilerek hazırlanmaktadır. Boyaya batırılan kalıplar kumaş üstüne bastırılarak yazma adını verdiğimiz kumaş boyamaları elde edilmektedir (Kaya 1988: 63). Özellikle Çatal Höyük'ten ele geçen floral motifli, derin kazıma olarak işlenmiş bir örnek (Kat.No 16, Lev.XIIIa,b) çok derin kazı bezemesi ile günümüz ağaç kalıplarını anımsatmaktadır.

Mellaart (1964:97) kazıma bezemeli motiflerin içinde herhangi bir boya kalıntısına rastlanmadığını söylemektedir. Boya kalıntıları için herhangi bir

kimyasal analiz yapılmamıştır. Yalnız çıplak gözle bunların farkedilmesi çok zor olup, kesinlikle bilimsel bir analiz gerekmektedir. Ayrıca kullanılan boya türünde bir muammadır. Mellaart kullanılan boyanın kök boya olabileceğini ve bu organik yapılı boyanın günümüze kadar korunamamış olabileceğini söylemektedir (Mellaart, 1964; 97). Günümüzde kullanılan bitki özlü organik boyalar da, kalıp üzerinden kısa bir zaman sonra solarak yok olmaktadır (Kaya 1988: 44). Bununla beraber, Erken Tunç Çağına tarihlenen Alişar yerleşmesinden bir mühür üzerinde mikroskopla yapılan tetkikte, açık bir şekilde demir oksit olduğu tahmin edilen boya kalıntıları görülmüştür (Erkanal, 1995; 121). Ayrıca Makkay Balkanlar'da bazı damga mühürler üzerinde boya olabilecek izlere rastlandığını belirtmiştir. (1984: 23) .

6.3 JETON, SAYILAMA AMAÇLI KULLANILABİLECEK BULUNTULAR

Anadolu'dan İndüs vadisine, Hazar Denizinden Sudan'a kadar bir çok merkezde çeşitli boylarda ve çeşitli geometrik biçimlerde (koni, disk silindir, küre, bilye gibi) binlerce nesne bulunmuştur. Bunlar konu üzerinde öncü çalışmalar yapan Schmandt-Besserat tarafından "Jeton" (İng:token) olarak adlandırılmışlardır (Besserat 1977: 140).

Konu hakkında önemli belgeleri derleyip incelemiş olan Denise Schmandt-Besserat bu jetonların M.Ö IX. binden II bine kadar Önasya kültürleri için "resim-yazı imleriyle" karşılaştırarak, o çağdaki iktisadi değiş tokuş nesnesi olan çeşitli yiyeceklerin ya da diğer malların yapısını betimleyen maddi simgelerdir (Schmandt-Besserat 1977: 141).

Jeton adı ile anılan, bu küçük basit geometrik şekilli sayılama araçlarının günümüze ulaşan en eski örnekleri Beldibi (Anadolu), Tepe Asiab (Mezopotamya), Ganj Dareh (İran), Hartum (Sudan), Eriha (Filistin) ve Abu Hureyra'da (Suriye) bulunmuşlardır. Bunlar M.Ö.IX.binden VII.bine kadar uzanan zaman dilimine aittir. M.Ö. II.bine tarihlenen örnekler ise Hisar Tepe (İran), Megiddo (Filistin) ve Nuzi (K.İrak) merkezlerinde bulunmuştur (Besserat 1997: 2).

Çatal Höyük'te iki sıradışı buluntunun silindirik formu ve baskı yüzeyine işlenen basit bezemeleri ile (Lev.No: XXIa,b; XXIIa,b) Daniel Schmandt-Besserat'ın "jeton" (token) adını verdiği, aynı forma ve bezemelere sahip Önasya örneklerini andırmaktadır.

7.3 ÇATAL HÖYÜK DAMGA MÜHÜRLERİ VE BENZERİ BULUNTULARA AİT MOTİFLERİN VE SİMGELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yazısının bulunmasından önceki çağlara ait insan toplulukların geliştirdiği kutsal değerler ve bunu ifade etmeye yarıyan simgeciliğe ait kanıtların bulunamayışı, kesin olarak bunların yokluğu şeklindeki bir yargıyı kanıtlayamaz. (Lewin 1993: 206). Bazı maddi kültür kalıntıları sadece teknolojik özellikleri aydınlatmanın ötesinde, bunlar gerektiği şekilde değerlendirildikleri zaman, sosyal sistemler ya da ideolojiler hakkında da değerli ipuçları verebilir. Bu nedenle, damga mühürlerin üzerine kazınan motiflerin rastgele şekiller olamayacağı, o topluluğun geliştirdiği düşünsel yapıyı yansıttıkları için kültürlerin dinsel inanç ve görüşlerine ait öğeler arasında yer alırlar.

Çatal Höyük örnekleri, Anadolu resim, kabartma ve heykel sanatlarının en iyi ve en özgün temsilcileri olarak adlandırılabilir. Ancak, özellikle üst paleolitik ve mezolitik devir avcı geleneklerinin sıkı sıkıya korunduğunu yansıtan Çatal Höyük topluluğunun avcılık ile tüketici, tarımcı yanıyla üretimci bir geçim ekonomisine sahip olduğunu görüyoruz. Geçim ekonomisindeki, bu çelişki veya geçiş süreci Çatal Höyük sanatında etkilemiş olmalıdır. Paleolitik devir avcı geleneğine bağlı doğalcı duvar resimleri avcılığa dayalı tüketici bir topluluğun, buna karşılık ana tanrıça ve diğer heykeller tarıma dayanan üretimci bir topluluğun düşünsel yapısını göstermektedir (Esin 1981:78).

Genel olarak baktığımızda, Çatal Höyük mühürlerinde diğer benzer olgularla kıyaslayabileceğimiz 3 olgu dikkat çekmektedir:

Birçok motif tipinin birbirini takip eden tabakalar içinde kullanıldığı ve bu motiflerin aynı dönem veya tabakadaki duvar resimleriyle aynı motifleri paylaştıklarını görmekteyiz. Bunlar içindeki en dikkat çekici form damga mühürlerde gördüğümüz el biçimli formlarıdır. Gerek damga mühürlerde ve gerekse duvar

resimlerinde rastladığımız (bkz.Res. 6a) bu imgenin Çatal Höyük'te sıkça kullanıldığını ve önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Çatal Höyük damga mühürlerinde işlenen motiflerin arasında en yaygını, pseudo-meander adı verilen motif tipidir. Pseudo-meander motifleri özellikle IV. Tabakadan II. Tabakaya kadarki Çatal Höyük'ün 6.binin ikinci yarısına tarihlenen geç evresinde yoğunlukla devam ettirildiğini görmekteyiz. Bu da diğer motiflerle karşılaştırıldığında, Pseudo-meander motifin özel bir yeri olabileceğini göstermektedir.

Zigzag iki çizgi bloğu'nun oluşturduğu birbirine yaklaşan, ama dokunmayan yılanları hatırlatan bu motifler dekoratif etkilerinden çok sembolik bir anlam taşıyabilir. Bu "sonsuz" meander formların ilk ve en erken örneği Ukrayna'daki Mezin Üst Paleolitik yerleşmesinde görülür. Chikalenko bunları hem gerçek simgeci sanatın başlangıcı, hem de ilk defa bu kadar erken bir dönemde ritim ve simetrisinin beraberce işlenmesi olarak değerlendirmektedir (Chikalenko 1953: 534).

Aynı pseudo-meander motiflerinin Neolitik Çağda Çatal Höyük'te rastlamaktayız (Kat.No: 4,6,7,8,10,11,20,28,29). Pseudo-meander motiflerin, Çatal Höyük damga mühürlerinde en sık rastlanan motif olması rastlantı olmamalıdır. Bu motiflerin yakın benzerlerini yaklaşık bir kaç yüzyıl sonra yıl sonra Kalkolitik dönemde Can Hasan I 'deki 2B tabakası'na ait duvar resimlerinde (Bkz.Lev.XXXIa,b) ve bir çanak üzerinde görmekteyiz (French, 1962: Lev.II; Res.9:4). Duvar resminde görülen süsleme Çatal Höyük damga mühürlerinde yeralan köşeli ,kıvrılan içi nokta bezek ile dekore edilmiş Pseudo-meander motifin aynısıdır. Kalkolitik çağda Hacılar IIB ve Höyücek'de ise geleneğin biraz daha basitleştirilerek kazıma örgülü baskı mühürlerde de devam ettiğirildiği görülür. Anadolu'da Erken Kalkolitik'te de bu motifin sürdürülmesi, bunun sadece bir bezeme olmasının ötesinde, simgesel bir anlam taşıyabileceğini göstermektedir.

8. SONUÇ

M.Ö. VII. bin'in başlarından itibaren, Önasya'daki Akeramik Neolitik merkezlerde ortaya çıkan ve daha sonra Keramikli Neolitik'te başta Çatal Höyük'te olmak üzere kullanımı artan ve damga mühür terimi ile sınıflandırılan bu buluntu grubu ve bunlar üzerine işlenen motifler Anadolu'da mühürcülük sanatının başlangıcını oluştururlar.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Çatal Höyük damga mühürleri de aynı şekilde Neolitik Çağ'da Anadolu'da bulunmuş en erken damga mühür repertuarını göstermesi nedeni ile Anadolu'da binlerce yıl devam eden mühürcülük sanatının ilk örnekleri sayılmalıdır.

İlk örneklerine M.Ö 6. bin'de Levant'ta rastladığımız bu damga mühürlerin Önasya'da ve ona koşut gelişen Anadolu'daki gelişkin çiftçi topluluklarının zaman içinde ortaya çıkan mülkiyet kavramını simgeledikleri düşünülebilir. İlk defa, Neolitik çağda insanoğlu bilgiyi belli bir simge haline getirmiş, bu simgeyi belli nesnelerin etiketlenerek kayıt altına alınması ve olasılıkla güven içinde transfer etmesini sağlamıştır (Oates 1996:165). Bu da daha Neolitik çağda, belirli bireylerin veya toplulukların kendilerini bu mühürler üzerine işlenen bezemeler ve bunların ifade ettiği simgeler yoluyla ifade ettiklerini düşündürmektedir

Damga mühür ve benzeri buluntular form ve motiflerine göre sınıflandırılarak tipoloji meydana getirilmiş ve oluşturulan tipolojiler tabakalarla karşılaştırılarak form ve motiflerin tabakalar içindeki yoğunluğu ve gelişimi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ele alınan damga mühürler ve benzeri buluntular, sırt formları dikkate alınarak 6 ana gruba ve bunlar da yine baskı yüzeylerine göre 16 alt gruba ayrılmıştır (bkz. Tablo V.).

Baskı yüzeylerinin tabakalara göre dağılımında (Bkz.Tab.V), Çatal Höyük damga mühürlerinde en çok kullanılan baskı yüzeyi formlarının oval (10 örnek), daire (9 örnek) ve dörtgen (5 örnek) baskı yüzeyleri olduğunu görmekteyiz.

Sırt formlarının oluşturduğu 6 ana form tipinin, baskı yüzeyleri olan alt grupları ile dağılımında, Kavisli tutamaklı tipler 6 baskı yüzeyi ile en çok kullanılan sırt formudur. Bunu izleyen sırt formları 3 adet ile ip delikli tutamaklar ve köşeli tutamaklı formlardır. Ayrık bir sırt formuna sahip, oluk sırtlı formlar ise iki baskı yüzeyinde görülmektedir. Çan ve silindirik tutamaklı sırt formları ise sadece bir baskı yüzeyi formları ile temsil edilmektedirler

Motif tiplerinin tabakalara göre dağılımını genel olarak değerlendirdiğimizde (bkz.Tab.VII), motiflerin en çok çeşitlilik gösterdiği tabakaların II. ve IV. Tabakalar olduğunu görmekteyiz. Buna karşın, III. ve IV tabakalarda sadece birer motif tipi, VI. Tabakanın ise sadece iki farklı motif tipleri ile temsil edildiğini görmekteyiz.. Bu da tabakalar arasındaki motif tipi yoğunluğunun farklı olduğunu göstermektedir. Bu farklılık, damga mühür ve benzeri buluntuların II. Ve III. Tabakalarda sayıca diğerlerine oranla daha yoğun ele geçmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Çatal Höyük damga mühürlerinde dikkati çeken en önemli özelliklerden birisi de motiflerin çok zengin bir çeşitleme göstermesidir. Bu çalışmada toplam onüç tip altında toplanan motifler değerlendirildiğinde, özellikle pseudo-meander adı ile anılan motif tipinin, ağırlığını geç dönem tabakaları olan II. Ve III. Tabakalarda olmak üzere, en yoğun motif olduğunu görüyoruz.

Baskı yüzeyleri üzerinde yer alan motiflerin en çok çeşitlilik gösterdiği baskı yüzeyi biçimleri (bkz.Tab.VI), 5 farklı motifle oval, 4 farklı motifle daire baskı yüzeyleridir. Dörtgen baskı yüzeyi 3, el biçimli baskı yüzeyleri 2 farklı motif, diğer

floral, bumerang, üçgen baskı yüzeyi örneklerinde ise birer motifin uygulandığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu üç baskı yüzeyinin sadece birer eserle temsil edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Anadolu'da Erken Neolitik devrin bitişine denk gelen Balkan Neolitik (M.Ö. 5500 civarı) kültürlerinde kilden yapılmış damga mühürlerin ortaya çıktığını gözlemlemekteyiz. Biçim ve motiflerin, Çatal Höyük ve Erken Kalkolitik Hacılar IIB damga mühürlerine benzerliği kaçınılmaz olarak bunların daha erken Anadolu Neolitiğinin maddesel kültüründen etkilendiğini göstermektedir. Bu tezi destekleyen sadece damga mühürler olmayıp, benzer çanak-çömlek geleneğinin de (monokrom ve kırmızı üstüne beyaz boyalı renkli malların kullanılmaya başlaması gibi) sürmesi bu yayılım tezini güçlendirmektedir¹³. Önümüzdeki yıllarda Orta Anadolu ve Trakya'da yapılacak daha kapsamlı çalışmalar ve kazılar Anadolu'daki ilk Üretimcilik evresinin yayılımı veya kültürel alışveriş yoluyla Balkanlar'a ve Trakya'ya yayılımını ve bununla beraber Neolitik Balkan gliptiğinin gelişimine ait daha geniş kanıtlar verebilir.

Farklı bir gelişim çizgisi izleyen Levant damga mühürleri ise en erken damga mühür örneklerini verse de, motif ve formları açısından Neolitik Anadolu mühürleri ile benzerlik göstermemektedir. Değişik motif ve formlarıyla Anadolu grubu damga mühürleri başından beri daha bağımsız bir yol izlemiş gibi gözükmemektedir. Bir diğer taraftan, Çatal Höyük damga mühürlerinin temsil ettiği Anadolu grubu, Levant ve daha uzaktaki Balkan mühürleri arasındaki kronolojik boşluk da düşünülürse, bu bölgeler arasında mühür kullanımı düşüncesine aracılık ederek, Balkan damga mühür gliptiğinin öncüsü olarak düşünülebilir.

Bu çalışmada ele alınan Neolitik damga mühürlerin işlevi, gliptik üzerine süregelen klasik düşüncenin ötesinde, yeni kanıtların ışığında bakılmaya çalışılmış

¹³ Mellaart Anakıta Yunanistan'daki Tesalya'nın Keramikli Erken Neolitik döneminde, kırmızı üzerine beyaz, byaz üzerine kırmızı boyalı geç Neolitik Hacılar VI. Çanak-çömlek'in benzerlerinin kullanılmasını Anadolu'dan Ege'nin karşı kıyısına Kos ve Skyros'dan gelen hareketlerin sonucunda olduğunu düşünmektedir (Mellaart 1988:109).

ve bunların işlevi üzerine öne sürülen teorilerin geçerliliği çalışma kapsamında ele alınmış ve tartışılmıştır (Bkz.Böl.6:36-40).

Damga mühürler bir malın korunması ve kayıt altına alınmasıyla, esas olarak kil üstünde kullanılan, mülkiyet amaçlı baskılama aletleridir. Ancak bu döneme ait eserlerin birkaç örnek dışında kilden kap kapamaların üzerinde baskıları bulunamamıştır. Bu nedenle, özellikle, biçim ve boyut açısından damga mühürlerden farklılık gösteren örnekleri bu kategorinin dışında görmeyi yararlı bulduk. Bu gibi kesin olarak ne üzerinde, hangi amaçla kullanıldığını bilemediğimiz baskılama araçları sadece "damgalar" adı altında kullanılmış ve bazı alt gruplara ayrılmıştır:

Çatal Höyük damga mühürleri ve benzeri buluntuların dikkatle incelenmesi sonucunda bunların işlevlerine göre, damga mühür işlevi haricinde, üç ayrı kategori altında toplanabileceğini görmekteyiz. Yapılan sınıflandırma sonucu, damga mühürler olarak isimlendirilen buluntu grubunun mühürleme işlevinin haricinde, farklı baskı yüzeylerinde kullanılmak (dokuma, tahıl veya ekmek somunları gibi) üzere iki farklı baskılama amacına yönelik olarak kullanılabileceği sonucuna varılmıştır.

Birincisi, Çatal Höyük damga mühürlerinin kil üstüne mülkiyet belirtme amacıyla kullanıldığıdır. Ancak, Çatal Höyük'te bunu kanıtlayabileceğimiz herhangi bir baskı mevcut değildir. Bununla beraber, günümüzde devam eden kazılarda bulunması ihtimal dışı değildir.

İkincisi, bunların damga mühür değil de boyama mühürü olarak tarif ettiğimiz kumaş veya insan vücudu üzerine renkli boyama amacı ile kullanılan damgalar olabileceğidir.

Bazı eserlerin baskı yüzeyinde veya çizi bezeklerin iç kısmında üzerinde çıplak gözle görülebilecek bazı renkli kalıntıların bulunması, bunların sadece baskılama amacıyla mı, yoksa mühür yüzeyinin tümünün boyanarak mühürün kendisini süsleyerek dekoratif amaçla kullanılmış olması da merak konusudur.

Bununla beraber, bu eserlerin çoğunun diğer çağdaşı damga mühürler ile aynı boyut ve formlara sahip olması bu düşünceyi zayıflatmaktadır.

En azından, bu kalıntıların boya izleri olup, olmadığını anlamak için kimyasal bir analizi yapılmadan tartışmayı genişletmenin faydası yok gibidir. Bununla beraber, ockerin (aşı boyası) Çatal Höyük'te insan vücudu üzerindeki genişçe kullanımı (Mellaart 1963, 1964) ayrıca bu tezi desteklemektedir.

Üçüncüsü, silindirik formda, baskı yüzeyi basit taramalar veya kazımlarla bezenen ve satıhı bozuk olan bu eserler Daniel Schmandt-Besserat'ın "jeton" (token) adını verdiği değiş tokuş veya sayım araçları sınıfına dahil edilebilir. Form ve motiflerin benzerlikleri açısından Çatal Höyük' tekiler dikkate değerdir.

Benzerlerine Neolitik dönemde Önasya ve Balkan damga mühürlerinde rastlamadığımız sıradışı form örneklerine de rastlamaktayız. Ortasına derin bir oluk işlenmiş, sırt kısmı düz olan oluk sırtlı formlar (I.Form) sıradışı örneklerle günümüzde sadece Çatal Höyük yerleşmesinin II. Ve III. tabakalarında rastlanılmıştır(Kat. No:7; Lev. VIa,b; Kat. No:8; Lev.VII.a,b). Diğer damga mühürlerin aksine, baskı yüzeyinin tam orta kısmına açılmış derin olukla, bunların işlevsel amaçlı yapıldığını göstermektedir. Olasılıkla, askı düzeninin bir parçası olan oluk kısmı, üstten geçirilen ipin üstte düğümlenerek, parmağa dolanması sayesinde kolayca baskı yapması düşünülebilir.

Bununla beraber, 13. örnek de (Lev. XIa) sıradışı formuyla türdeş görüntüyü bozmaktadır. Adeta pendanta benziyen bu sıradışı örneğin ortasına diğerleri gibi derin bir oluk açılmış, ancak yuvarlak konturlarla işlenen her iki tarafı da baskı için uygun değildir. Bunun ötesinde, oluk açılmış kısmında birbirini kesen paralel çizgiler ile yapılan bezemede çok sık işlendiğinden ötürü damgalama işlemi için uygun değildir. Bu olasılıkla bezmeden çok neyi ifade ettiğini bilemediğimiz bir imge veya sayılama işareti olabilir.

KAYNAKÇA

AMIET ,Pierre

- 1972 Glyptique Susiene des Origines a l'èpoques Perses Achéménides.
Paris: Mémoires de la délégation archéologique en Iran.

BAYSAL, Adnan

- 1989 "Güney Anadolu Çanak Çömleğine Genel Bir Bakış"
Arkeoloji ve Sanat Dergisi, S.84. s.35-40

BESSERAT.S, Denise

- 1977 "The beginnings of the use of Clay in Turkey"
Anatolian Studies, XXVII, 133-150

- 1996 "Accounting Before Writing in the Near East"
Porocilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Slovenji XXIV, Ljubljana

CAUVIN, Jaques

- 1972 Religions néolithiques de Syro-Palestine.
Centre de Recherches d'ecologie et de préhistoire
Paris: Saint-Andrée-de-Cruzières.

CHIKALENKO, L

- 1953 "The Origin of the Paleolithic Meander"
The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S 3.1 (7) : 518-34

CHILDE, Gordon

- 1978 Kendini Yaratan İnsan,
(Çev. Filiz Ofluoğlu), İstanbul: Varlık Yayınları

CLARK, G. ve PIGGOTT, S.

- Prehistoric Societies
London: Penguin Books

CLARK, Grahame

1997 World Prehistory in new perspective.
Cambridge: Cambridge University Press.

COLLON, Dominique

1990 Near Eastern Seals.
London: British Museum Publications.

CONTENSON, H

1962 "Sondage a l'Ouest du temple de Baal"
Paris: Ugaritica 4, 502-511.

1977 Le Néolithique de Ras Shamra V d'après les campagnes, 1972-76
dans la sondage SH. Syria 54, 1-23

DARGA, Muhibbe

1992 Hitit Sanatı.
İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Yayınları.

DOLLFUS, G.

1973 "Cachets" en terre cuite de Djaffarabad et cachets" apparentés"
Revue de Assyrologie 67, 1-19

DORNEMANN, Rudolf

1986 "A Neolithic Village at Tell El Kowm in the Syrian Desert."
Chicago Studies in Ancient Oriental Civilizations 43,

DURU, Refik

1992 "Höyücek kazıları 1989"
Belleten, 216, LVI, sayfa 551-567

ERKANAL, Armağan.

1996 "Mühür Boyaması ve Ocker Kullanımı üzerine Bazı Düşünceler."
(Ed. Armağan Erkanal ve Diğerleri), In Memoriam Metin AKYURT,
Bahattin DEVAM.
İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yayınları.

ESİN, Ufuk

- 1981 İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa II. (Kültürler Sorunu).
İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

FRENCH, David

- 1962 "Excavations at Can Hasan"
Anatolian Studies, s.27-40

GIMBUTAS, Maria.

- 1989 The Language of the Goddess
U.S.A: Thames & Hudson

- 1990 The Civilization of the Goddess
New York: Harper Collins Publishers.

HAMILTON, Naomi

- 1996 "Small Finds from Çatal Höyük"
I.Hodder, On the Surface, Çatal Höyük Preliminary Reports.
Cambridge, Mc Donalds Institute of Archeology, 22, 238-261

HAUSER, Arnold.

- 1985 The Social History of Art
New York: Vintage

HIRSCH, Udo.

- 1989 The Goddess From Anatolia. Vol, III, Environment, Economy, Cult and Cultures
New york: Eskenazi.

HODDER, Ian

- 1990 The Domestication of Europe
Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell

HOMMES, Frédérique

- 1970 Les Cachets Mésopotamiens Protohistoriques
Leiden: E.J Brill

IFRAH, Georges

1996 Çakıl Taşlarından Babil Kulesine (Rakamların Evrensel Tarihi II)
(1994) Çev. Kurtuluş Dinçer
Ankara: Tubitak Yayınları.

KAYA, Reyhan

1988 Türk Yazmacılık Sanatı
İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

KOŞAY, Hamit, Zübeyr

1997 Pulur (Sakyol) Etnografya ve Folklor Araştırmaları, Keban Project
Ankara: Publication, Series I, Middle East Technical University

LEWIN, Roger

1996 Modern İnsanın Kökeni
(1993) Çev. Nazım Özüaydın
Ankara: Tubitak Yayınları.

LEWIS, Binford

1963 "Red Ocher Cachets from the Michigan Area: A possible Case
of Cultural Drift"
Southwestern Journal of Anthropology 19 (I) S.89-108

MAKKAY, Janos.

1984 Early Stamp Seals in South-East Europe
Budapest: Akadémiai Kiado.

MELLAART, James

1976 The Neolithic of the Near East
London: Thames and Hudson..

1962 "Excavations at Çatal Höyük. 1961.". Anatolian Studies, XII, 41-65

1963 "Excavations at Çatal Höyük. 1962.". Anatolian Studies, XIII, 43-103

1964 "Excavations at Çatal Höyük. 1963.". Anatolian Studies, XIV, 39-119

1967 Çatal Höyük, A Neolithic Town in Anatolia,
London and New York: Thames and Hudson.

1970 Excavations at Hacilar, Vols 1-2.
Edinburgh: Edinburgh University Press.

1972 Yakındoğunun En Eski Uygarlıkları
(1988) (Çev.Bilgi Altınok),
Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul

1998 "Çatal Höyük 60's Excavations"
(Ed. Roger Matthews), Ancient Anatolia, BIAA, Exeter

MOORE, A.M.T

1975 "The Excavation of Tell Abu Hureyra in Syria: A Preliminary
Report"
Proceedings of the Prehistoric Society, 41

MORALES, V.B

1990 Figurines and Other Clay Objects from Sarab and Çayönü.
Chicago: Oriental Institute of University of Chicago

NANDRIS, Jan.

1970 Bos primigenius and the bone spoon.
Bulletin of the Institute of Archeology 10, s. 63-82.

ONASSOGLU, Artemis

1996 "Seals "in: Neolithic Culture in Greece
(Ed. George Papathanasopoulos),
Athens: N.P. Goulandris Foundation

OATES, Joan

1996 "A Prehistoric Commnication Revolution."(Reivew Articles) in
Cambridge Archeological Journal &:1, 165-176.

ÖĞEL, Bahaattin

1984 Türk Kültür Tarihi
Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZDOĞAN, Mehmet.

1993 " Vinça and Anatolia: A new look at a very old problem ",Anatolica
XIX, S. 173-193.

1997 "The Beginnings of Neolithic Economies in Southeastern Europe: An
Anatolian Perspective". Journal of European Archeology:(5,2), 1-33.

1998 "Tarihöncesi Dönemlerde Anadolu ile Balkanlar arasındaki Kültür
İlişkileri ve Trakya'da yapılan yeni Kazı Çalışmaları ",
TÜBA-AR 1,S.63-93

PARROT, Andre

1999 The Beginnings of Neolithic Economies in Southeastern Europe: An
Paris: Bibliothèque et historique 70

RENFREW, Colin

1979 Before Civilization
Cambridge: Cambridge University Press,

RODDEN, J,Robert

1977 A European Link with Çatal Höyük (Part I, Site & Pottery), S.564-567
Illustrated London News

ROOT, M, C.

1984 The Art of Seals
Michigan, Kelsey Museum of Archaeology

SEVİN, V.

1976 "İmikuşuğu Kazıları 1983", Kazı Sonuçları Toplantısı VI
S. 83-102

STÉVE, Gasche

1971 L'acropole de Suse,
Paris: Mémoires de la délégation en Perse 46.

STORDEUR, D

1982 "El Kowm 2- Caracol. Campagnes 1978,1979, et 1980. Stratigraphie et architectures",
Cahiers de l'Euphrate 3 (ed.Cauvin,J), Edition Recherche sur les Civilizations, s.33-49

TODD, Ian

1976 Catalhöyük in Perspective
 Brandeis: Cummings Publishings

Van LOON, M

1979 Korucutepe III
 Amsterdam: Amsterdam University Press

Von WICKEDE, Alvo

1990 Praehistorische Stempelglyptik in Vorderasien. MVS VI,
 Profil Verlag, München.

YAKAR, Jak

1991 Prehistoric Anatolia, The Neolithic Transformation and the Chalcolithic Periods,
 Tel Aviv: Tel Aviv University Press.

I. KATALOG

Bu kısımda ele alınan örnekler Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenen 1960'lı yıllara ait kazı malzemesinden, geri kalanlar ise Çatal Höyük'teki yeni kazılarda bulunmuş yüzey buluntularından oluşmaktadır.

Çalışılan her mühüre tabakalarına göre kronolojik sırada numara verilmiştir. Bu numaralama sistemine göre her mühürün sırayla aşağıdaki şekilde künyesi verilip, tanımları yapılmıştır.

Kataloglamada şu sıra izlenmiştir;

Mühür numarası, Kazı Envarter Numarası

Levha No:

Buluntu yeri, durumu, katı, plankaresi v.b gibi

Günümüzde korunduğu müze, varsa müze envarter numarası

Mühürün yüksekliği

Mühürün genişliği

Mühürün uzunluğu

Çapı: Eğer yuvarlak baskı yüzeyi varsa.

Dış yüzey rengi: Varsa Munsell Rengi.

Kaynakça: Eser önceden yayınlanmışsa.

Tanımı

1) Çatal Höyük , K.N239

Lev.Ia/b

Buluntu Yeri: II. Tabaka, B1 alanı

A.A.M Müzesi 79.234.65

Yükseklik: 3,5 cm

Çap:3,4 cm

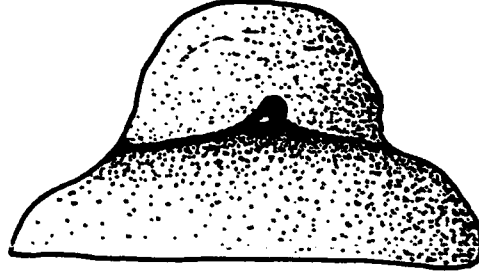
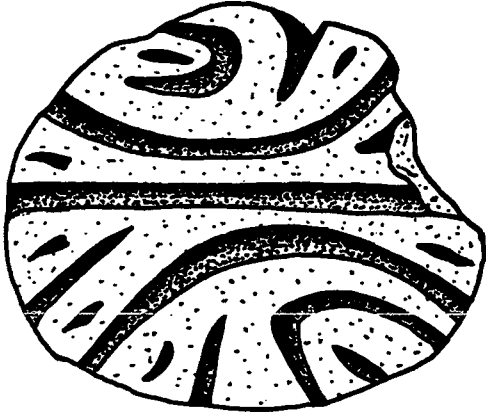
Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: Res.40/6

Mühürün biçimi daire olup, baskı yüzeyi dışbükey, arka kısmı düz, kenarlar ise hafifçe yuvarlatılmıştır. Mühürün arka yüzeyinde büyük bir olasılıkla kullanımdan dolayı kenarın bazı yerlerinde olmak üzere aşınmalar görülmektedir. Eserin orta kısmı muhtemelen ince bir çubuk (kamuş?) yardımıyla derin bir oluk oluşturacak şekilde yapılmıştır. Büyük ihtimalle işlevsel olarak yorumlanmaktadır.

Söz konusu baskı yüzeyinde yer alan motif, düzensiz çizgi bezeme ve arasındaki nokta bezeklerden oluşmaktadır. Genel görüntü itibarı ile baskı yüzeyindeki motif bitkisel görünümündedir.

No 2) Çatal Höyük, K.N

Lev.IIa

Buluntu Yeri: II. Tabaka, B3 alanı

A.A.M Müzesi 79.6.65

Yükseklik: 3,5 cm

Genişlik : 4,3 cm

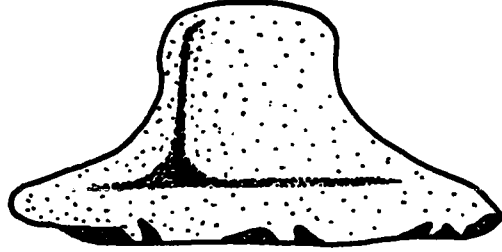
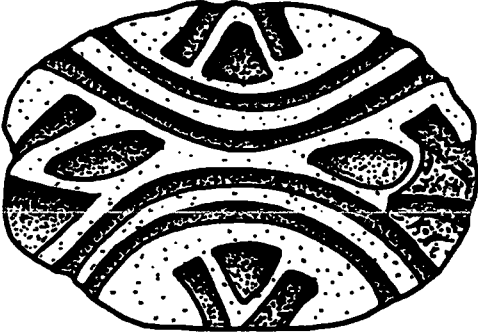
Dış Yüzey Rengi: Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: Res.40.1

Mühürün biçimi oval olup, bir kenarı kırılmıştır. Arka yüzeyinde kavisli bir tutamak yer almaktadır. Tutamak ile arka yüzeyin birleştiği yerde küçük bir ip deliği bulunmaktadır.

Oval baskı yüzeyi uzunlamasına bir çizgiyle ikiye bölünmüş olup, her iki bölümde yer alan kavisli, düz ve damla motifler, kazıma çizgiler ile asimetrik olarak düzenlenmiştir.

No 3) Çatal Höyük, K.N 241

Lev.IIb, IIIa

Buluntu Yeri: II. Tabaka, Al Tapınak alanı

A.A.M Müzesi 79.236.65

Yükseklik: 3,2 cm

Uzunluk: 6,2 cm

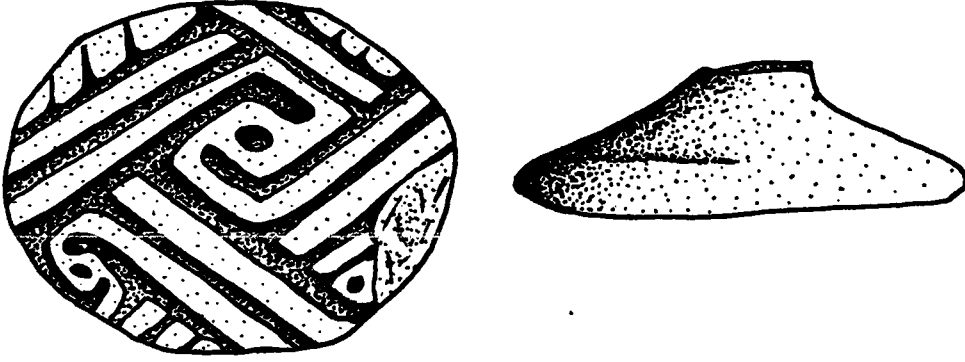
Geniilik: 4,3 cm

Dış Yüzey Rengi: Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: Res.40/5

Eserin baskı yüzeyi oval olup, kenarının bir kısmı sırt yüzeyinden kırıktır. Arka yüzeyinde tepesi oval bir tutamak yer almaktadır. Motifler kazıma tekniği ile negatif olarak işlenmiş, mühür yüzeyi ortada birbirine teğet geçen paralel, ikili yay şeklindeki çizgilerden oluşan bölümlerle dört kısma ayrılmıştır. İkili yay şeklinde simetrik çizgilerle bölümlendirilen panellerin içleri üçgen ve yuvarlak motifi oyma bezeklerle süslenmiştir.

No 4) Çatal Höyük, K.N 242

Lev. IIIb

Buluntu Yeri: II. Tabaka, AI Tapınak alanı

A.A.M Müzesi 79.237.65

Yükseklik: 2 cm

Uzunluk: 5,8 cm

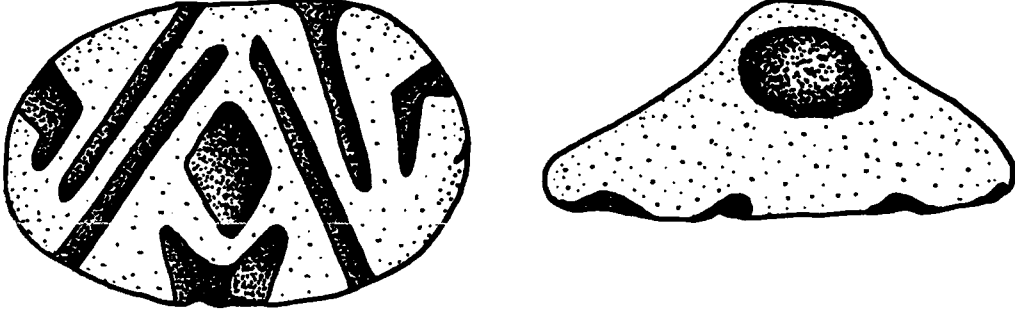
Genişlik: 4,7 cm

Dış Yüzey Reengi: Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: Res.40/2

Mühürün baskı yüzeyi oval olup, tutamağı yumru şeklinde işlenmiş fakat üst kısmının bir bölümü kırıktır. İşlenen motif Mellaart tarafından “Pseudo-Meander” olarak tarif edilmiştir (Mellaart 1963: s.97). Genel olarak, motif iki karşıt çizgi bloğunun oluşturduğu ve bu konsantrik çizgi bloğunun merkezinin nokta bezek ile doldurularak, birbirine dokunmayan ama yaklaşan stilize edilmiş iki yılanı hatırlatmaktadır. Yılan motifi olasılıkla bezemenin esin kaynağı olabilir.

No 5) Çatal Höyük, K.N 243

Lev. IV.a,b

Buluntu Yeri: II. Tabaka, AI Tapınak alanı

A.A.M Müzesi 79.238.65

Yükseklik: 2,9 cm

Uzunluk: 6,2 cm

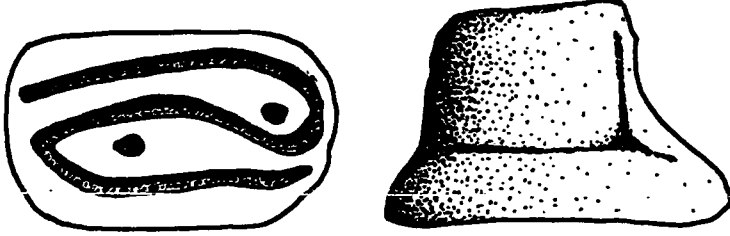
Genişlik: 4,3 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10/Y/R 4/1 Koyu gri

Pişirme Kalitesi: Oldukça iyi

Kaynakça: Mellaart 1963: s.96;Res.40/9

Mühürün baskı yüzeyi oval olup, pişirme tekniğinin ve kil hamurunun kaliteli olmasından dolayı eser adeta taş görünümündedir. Arka bölümü kavislendirilmiş; baş parmak ve işaret parmağı ile sıkıştırılarak tutamak şeklinde oluşturulmuştur. VI. tabakada bulunan No 12 deki eser motiflerin işlenişleri açısından büyük benzerlik göstermekte olup, VI. tabakada yer alan kompozisyon şemasının daha stilize edilmiş örneğidir. Mühür yüzeyi derin kazıma tekniği ile işlenmiş; merkezde baklava motifi ve altında boynuz benzeri bir bezek, yan kısımlarda ise eğik açılı ve bumerang (veya gönye) şeklinde çizgiler bulunmaktadır.

No 6) Çatal Höyük, K.N 240

Lev. V.a,b

Buluntu Yeri: II. Tabaka, Al Tapınak alanı

A.A.M Müzesi 79.235.65

Yükseklik: 2,6 cm

Uzunluk: 4,2 cm

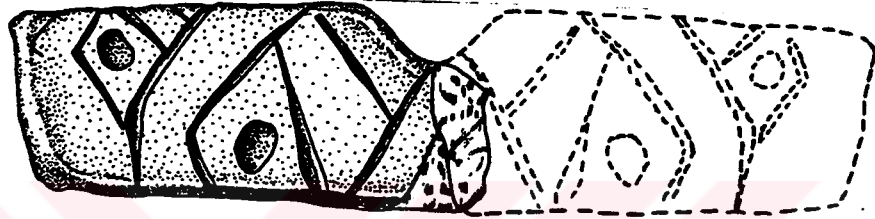
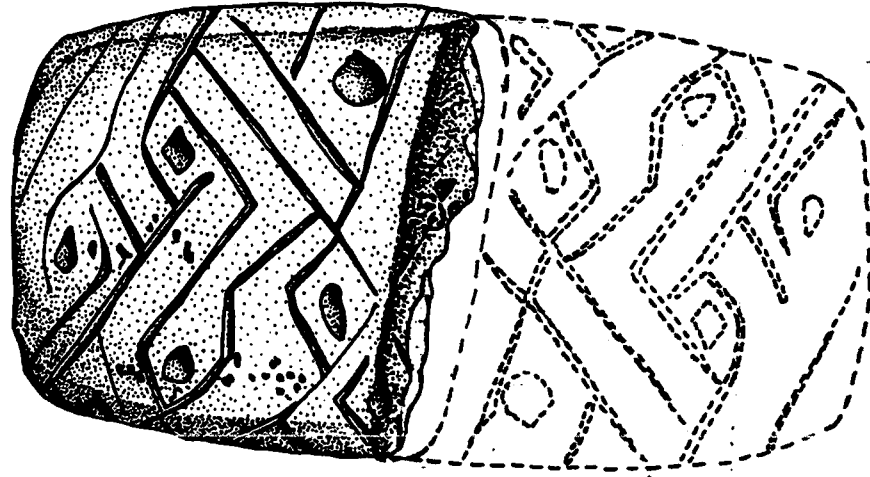
Genişlik: 2,2 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10/Y/R 6/3 Kır kahverengirengisi (Sarımsı)

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: s.96;Res.40/3

Mühür baskı yüzeyi dikdörtgen şekil göstermekte, arka bölümü geniş ve köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen şeklinde tutamak olarak oluşturulmuştur. Motif "Pseudo-meander" olarak adlandırılan; iki karşıt çizgi bloğunun altı,üstü yerleştirilmesi ve aralarına nokta bezek konmasıyla oluşturulmuş. Söz konusu motif "Pseudo-Meander" bezek türünün çıkış noktası olarak düşünülmelidir.

No 7) Çatal Höyük, K.N 238

Lev. VI.a,b

Buluntu Yeri: II. Tabaka, B2 Tapınak alanı

A.A.M Müzesi 79.233.65

Yükseklik: 2,5 cm

Uzunluk: 6,2 cm

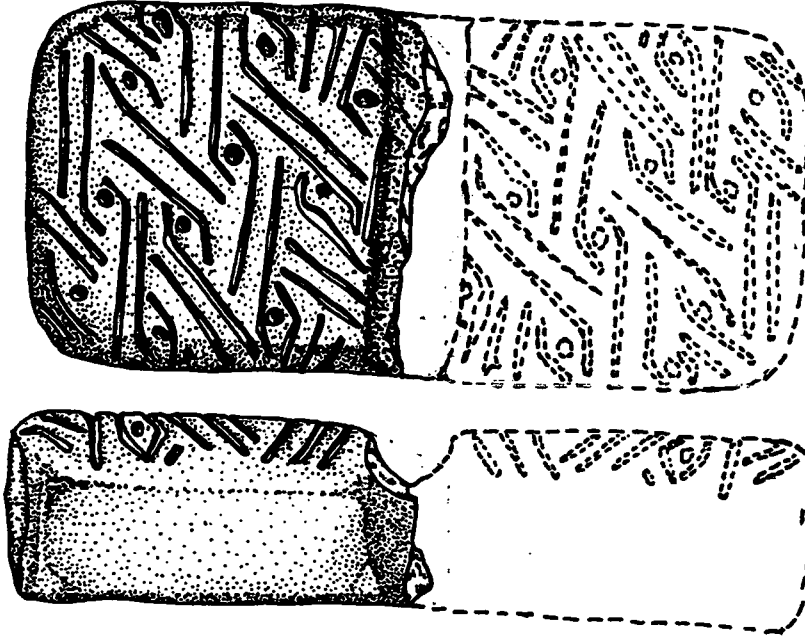
Genişlik: 6 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10/Y/R 6/4 Açık sarımtırak kahverengi

Pişirme Kalitesi: Oldukça İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: s.96;Res.40/7

Tam olarak ele geçmeyen bu mühür, kenarlardan hafifçe yuvarlatılmış dikdörtgen prizma olarak işlenmiştir. Arka yüzeyi düz olup, motif bulunmamaktadır. Bu özelliğinden dolayı diğer mühürler açısından sıradışı bir eser olarak yorumlanmalıdır. Mühürün orta yeri (Kırık bölümü) oluk şeklinde yapılmış, baskı yüzeyi ve yanları "pseudo-meander" adını verdiğimiz motif ile işlenmiştir.

No 8) Çatal Höyük, K.N 28

Lev. VII.a,b

Buluntu Yeri: III. Tabaka, A2 alanı

A.A.M Müzesi 79.29.65

Yükseklik: 2,2 cm

Uzunluk: 5 cm

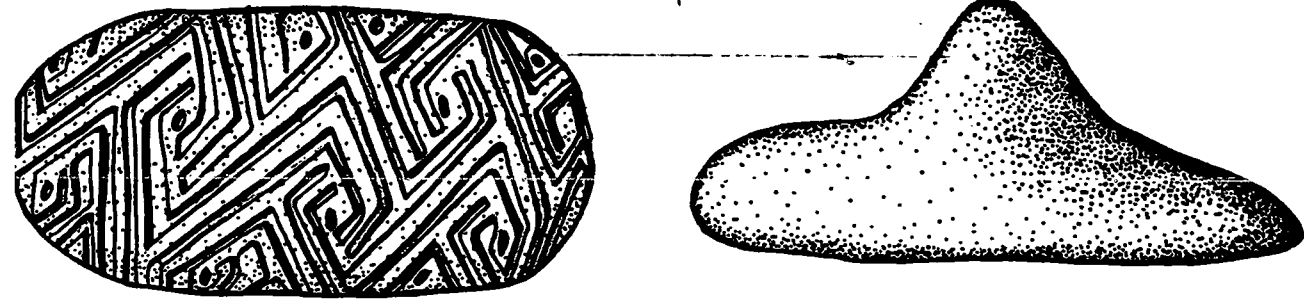
Genişlik: 4,6 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10/Y/R 7/3 Koyu kır kahverengi

Pişirme Kalitesi: Oldukça İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: s.96;Res.40/10

Mühür No:7 deki gibi yarısı ele geçmiş olarak bulunmuştur. Biçimi ise dikdörtgen prizma olup, köşeleri yuvarlatılmış ve arka yüzeyi boş bırakılmıştır. Eserin orta yeri (kırk kısmı) oluk şeklinde işlenmiştir. Mühürün ön yüzü "pseudo-meander" motifi ile bezenmiştir. No:7 deki gibi yan taraflarına bezeme işlenmemiştir.

No 9) Çatal Höyük, K.N. 12

Lev. VIII.a

Buluntu Yeri: III. Tabaka, A4 alanı

A.A.M Müzesi 79.13.65

Yükseklik: 2,2 cm

Uzunluk: 7,5 cm

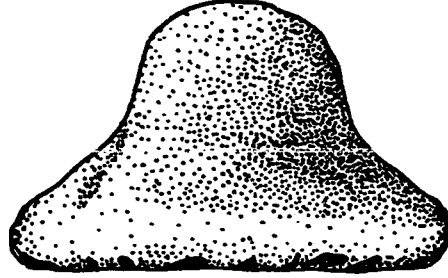
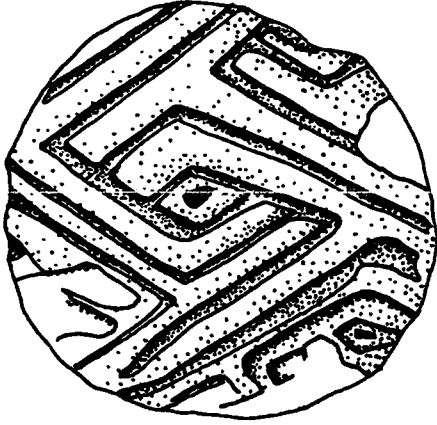
Genişlik: 3,5 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) Griye dönük koyu kahverengi

Pişirme Kalitesi: Oldukça İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: s.96;Res.40/9

Kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen formlu Mühürün arka kısmında konik şekilde tutamak bulunmaktadır. Baskı yüzeyi oldukça iyi korunmuş olup, “pseudo-meander” motifleri adeta bir kilim deseni oluşturacak şekilde kazıma tekniği ile işlenmiştir. Söz konusu eser üzerinde yer alan “pseudo-meander” motifi bu tez çalışmasında ele alınan mühürler üzerinde en güzel örneği temsil etmektedir.

No 10) Çatal Höyük, K.N.4

Lev. VIII. b, IX.a

Buluntu Yeri: III. Tabaka, AI alanı

A.A.M Müzesi 79.6.65

Yükseklik: 3 cm

Çap: 5,7 cm

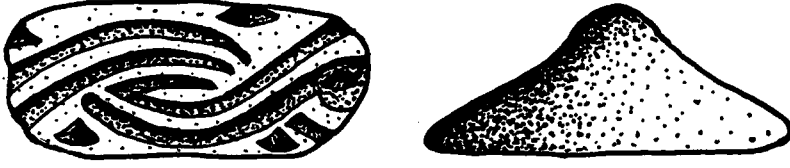
Hamur Rengi, Ön yüz: (Munsell) 10/Y/R 4/2 Koyu grimsi kahverengi

Hamur Rengi, Arka yüz: (Munsell) 10/Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: Oldukça İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: s.96;Res.40/8

Mühür form olarak yuvarlak olup, tutamak hemen hemen konik bir forma sahiptir. Kenarlarında aşınma izleri olan baskı yüzeyinde “pseudo-meander” motifleri bulunmaktadır.

No 11) Çatal Höyük, K.N 601

Lev. IX.b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, F alanı

A.A.M Müzesi 79.603.65

Yükseklik: 2 cm

Uzunluk: 4,8 cm

Genişlik: 2,1 cm

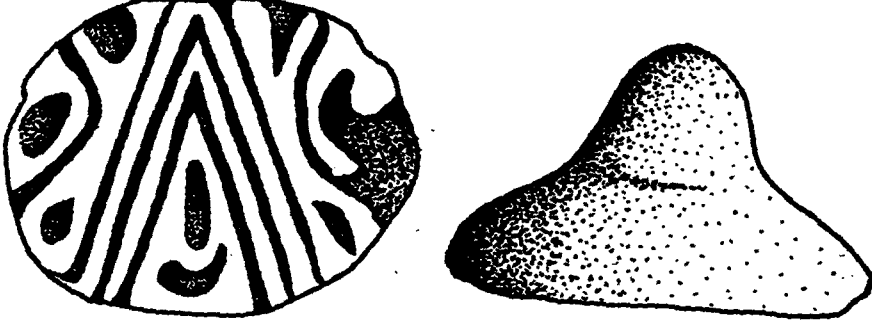
Ön Yüz Rengi : (Munsell) 10Y/R 4/2 Koyu grimsi

Arka Yüz Rengi : (Munsell) 10 Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: Oldukça İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: s.96;Res.40/8

Mühür köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen formludur. Arka yüzünde yer alan tutamak kavis yaparak şekillendirilmiştir. Baskı yüzeyi “pseudo-meander” motifleri ile kazıma tekniğinde işlenmiştir. Ana motif, uçları alt alta gelen karşılıklı iki eğik çizgiden oluşur. Kenarlar ise üçgenimsi kazıma bezeklerle doldurulmuştur.

No 12) Çatal Höyük, K.N 608

Lev. X.a,b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, F alanı

A.A.M Müzesi 79.610.65

Yükseklik: 3,5 cm

Uzunluk: 5,5 cm

Genişlik: 4,2 cm

Dış Yüzey Rengi: Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Oval bir şekle sahip olan Mühürün tutamak kısmı kavislenerek oluşturulmuştur. Mühürün baskı yüzeyinin kenarlarında yer yer aşınmalar görülmektedir. Kazıma tekniğinde işlenen baskı yüzeyi II. Tabakada bulunmuş olan No:5 deki mühür baskı yüzeyi ile büyük benzerlik göstermektedir. Kompozisyon şemasının merkezinde oval ve onun altında yay şeklinde kazıma bulunmakta olup, merkezin her iki tarafında eğik açılı (Ters V) çizgiler bulunmaktadır. Her iki kenar bölümlerinde ise yay şeklinde çizgiler ve yatay düzleme yine yay şekline benzer çizgiler eklenmiştir.

No 12) Çatal Höyük, K.N 608

Lev. X.a,b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, F alanı

A.A.M Müzesi 79.610.65

Yükseklik: 3,5 cm

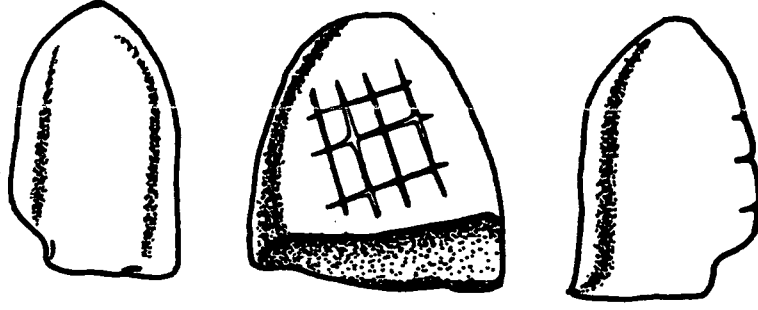
Uzunluk: 5,5 cm

Genişlik: 4,2 cm

Dış Yüzey Rengi: Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Oval bir şekle sahip olan Mühürün tutamak kısmı kavislenerek oluşturulmuştur. Mühürün baskı yüzeyinin kenarlarında yer yer aşınmalar görülmektedir. Kazıma tekniğinde işlenen baskı yüzeyi II. Tabakada bulunmuş olan No:5 deki mühür baskı yüzeyi ile büyük benzerlik göstermektedir. Kompozisyon şemasının merkezinde oval ve onun altında yay şeklinde kazıma bulunmakta olup, merkezin her iki tarafında eğik açılı (Ters V) çizgiler bulunmaktadır. Her iki kenar bölümlerinde ise yay şeklinde çizgiler ve yatay düzleme yine yay şekline benzer çizgiler eklenmiştir.

No 13) Çatal Höyük, K.N.557

Lev.XI.a

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, F alanı

A.A.M Müzesi 79.570.65

Yükseklik: 1,8 cm

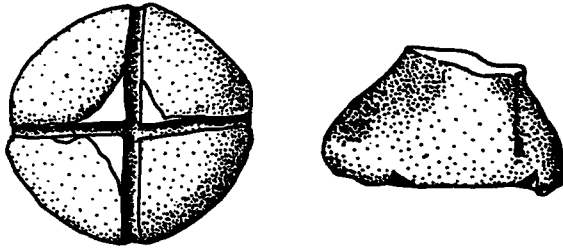
Uzunluk: 3,6 cm

Genişlik: 3,1 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 6/2 Açık kahverengi gri

Pişirme Kalitesi: İyi

Tam olarak ele geçmeyen parça bir pendant görünümündedir. Parçanın yarısı kırıktır. Eser oval bir görünüme sahip olup, orta kısmı (kırık bölüm) No.8 ve No.9 daki örneklerde olduğu gibi geniş bir oluğa sahiptir. Buluntunun korunan kısmında yer alan motif çizi şeklinde işlenmiş ve ızgara benzeri bir motifle bezenmiştir. Büyük ihtimalle pendant veya başka bir amaçla yapılmış olmalıdır.

No 14) Çatal Höyük, K.N 237

Lev. XI.b,XIIa

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, E (AI) alanı

A.A.M Müzesi 79.232.65

Yükseklik: 1,6 cm

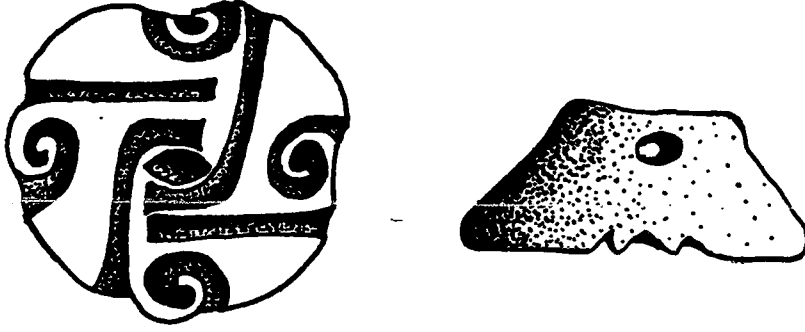
Çap: 2,9 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10 Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963:98.Res.41/8

Mühürün genel görünümü dairedir. Tutamak kısmı kırık olup, olasılıkla silindirik bir şekle sahiptir. Baskı yüzeyi düz ve derin kazıma tekniğinde haç motifi şeklinde işlenmiştir.

No 15) Çatal Höyük, K.N. 235

Lev.XII.b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, E (AI) alanı

A.A.M Müzesi 79.270.65

Yükseklik: 2 cm

Çap:4,5 cm

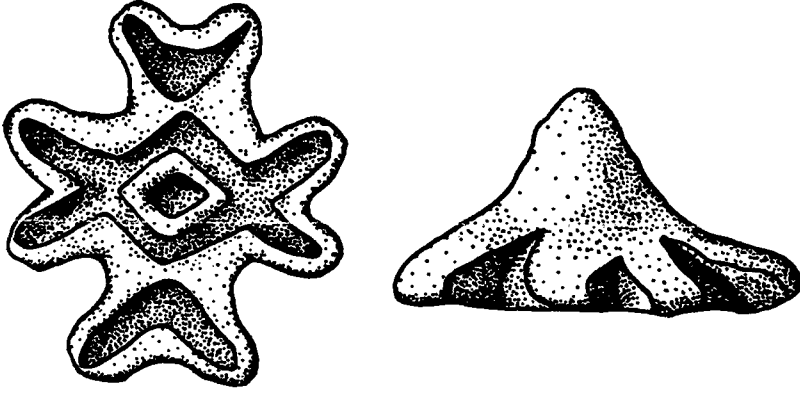
Genişlik: 4,7 cm

Dış Yüzey Rengi: Açık kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça:Mellaart 1963.Res.41/6.Res.41/7

Mühürün biçimi hemen hemen yuvarlaktır. Tutamak kısmı hafifçe yukarıya doğru bombeleşen bir biçimde olup, üst tarafı kırıktır. Ayrıca tutamak üstünde ip deliği de mevcuttur. Başki yüzeyinde merkezde kazıma bir şevron ve kenarlarında simetrik olarak yerleştirilmiş sarmal motifleri mevcuttur.

No 16) Çatal Höyük, K.N 431

Lev. XIII.a,b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, E alanı (Gömü'den)

A.A.M Müzesi 79.423.65

Yükseklik: 2,9 cm

Uzunluk: 4,8 cm

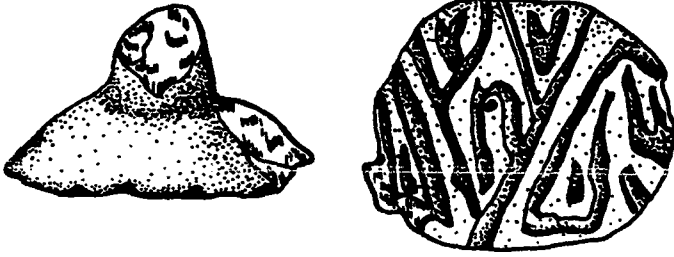
Genişlik: 4,2 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10 Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: Oduka İyi

Kaynakça: Mellaart, 1963:98. Res.41/6

Baskı yüzeyi ile dikkat çeken bu mühür oldukça sıradışı bir damga mühür özelliği göstermektedir. Arka yüzeyinde tutamak kısmı kavislendirilerek oluşturulmuştur. Yüzeyi düz ve iyi korunmuştur. Mühürün baskı yüzeyi derin kazıma tekniğinden çok plastik olarak yapılmış olup, form ve motif olarak beraber bir bütünlük göstermektedir. Dört köşeden oluşan yüzeyde ortada baklava şekli, köşeleri oluşturan bölümlerde V şeklinde derin kazımlar oldukça belirgin bir biçimde vurgulanmıştır. Mühür hem yapısı hem de baskı yüzeyinin işlenişi yönünden bitkisel bir görünüm içermektedir.

No 17) Çatal Höyük, K.N 14

Lev. XIV.a,b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, E2 alanı

A.A.M Müzesi 79.15.65

Yükseklik: 1,8 cm

Uzunluk: 3,8 cm

Genişlik: 3,5 cm

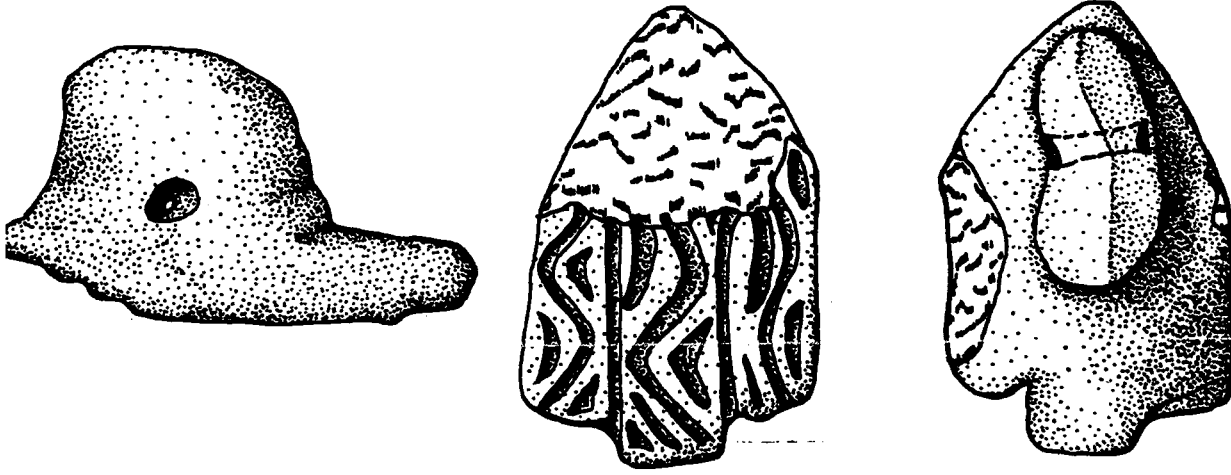
Ön Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 4/1 Koyu gri

Arka Yüzey Rengi : (Munsell) 10Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963:98.Res.41/2

Oval bir görünüme sahip olan mühürün tutamak kısmı hafif eğri olup, üst tarafı kırıktır. Baskı yüzeyinin kenarda yer alan bir bölümü kırıktır. Kazıma tekniğinde yapılan motifler yüzeye simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir. Motifler eğik ve açılı çizgiler halinde bitkisel bir görünüm vermektedir. Baskı yüzeyinde bazı girintilerin içlerinde ne olduğu tam olarak bilinmeyen açık sarıya kaçan boya olabilecek izler görülmektedir.

No 18) Çatal Höyük, K.N 14

Lev. XV.a,b

Buluntu Yeri: IV.. Tabaka, E1 alanı

A.A.M Müzesi 79.231.65

Yükseklik: 1,8 cm

Uzunluk: 3,8 cm

Genişlik: 3,5 cm

Ön Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 4/1 Koyu gri

Arka Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: Orta

Kaynakça: Mellaart 1963:98. Res.41/5

Mühür dikdörtgen formda olup, ön yüzeyin yarısı kırık olarak ele geçmiştir. Tutamak kısmı köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen şeklinde ve yatay düzleme yakın yerde ip deliği bulunmaktadır. Baskı yüzeyi üç adet paralel panel şeklinde bölümlendirilmiş olup, orta panel diğerlerine oranla biraz daha çıkıntılı yapılmıştır. Motifler kazıma tekniğinde yapılmış, eğik,dalga ve kıvrımlı çizgilerle işlenmiştir.

No 19) Çatal Höyük, K.N.72

Lev. XV.a

Buluntu Yeri: IV. Tabaka, EI alanı

A.A.M Müzesi 79.73.65

Yükseklik: 2,2 cm

Uzunluk: 4,8 cm

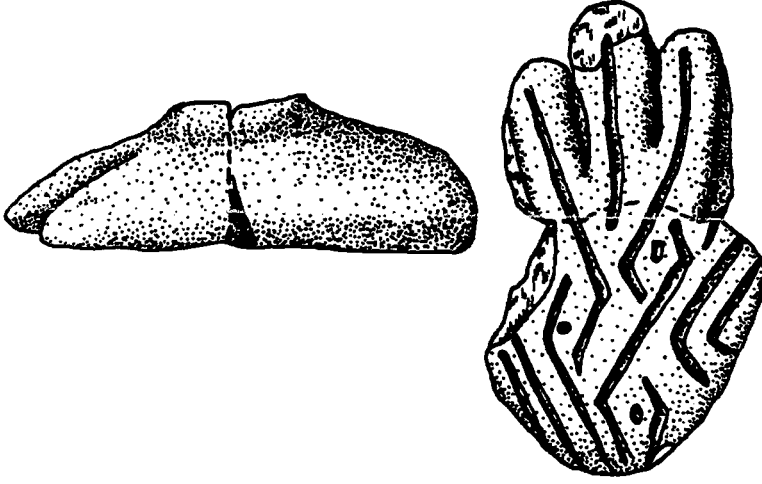
Genişlik: 4 cm

Dış Yüzey Rengi:(Munsell) 10 Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: 1963: 98.Res.41.4

Mühür tam olarak ele geçmemiş olup, yarısı kırıktır. Genel biçim olarak el şeklindedir. Kazıma tekniğinde işlenmiş motifler açılı çizgilerden oluşmakta ve baskı yüzeyi bitkisel bir motifi andırmaktadır. Mühürün arka bölümünde yer alan tutamak kısmının büyük bir bölümü kırılmıştır.

No 20) Çatal Höyük, K.N 20

Lev. XVI.b,XVII.a

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, EIV.3 alanı

A.A.M Müzesi 79.21.65

Yükseklik: 2,2 cm

Uzunluk: 5,9 cm

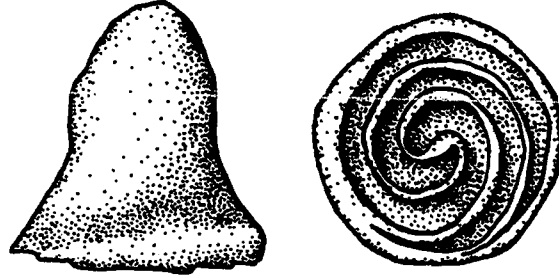
Genişlik: 3,9 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 5/2 Gri

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: Mellaart 1963: 98.Res.41.3

Mühür genel olarak el biçiminde yapılmıştır. Sağ baş parmak ve solda serçe parmak olmak üzere kırıktır. Arka yüzeyde kırık olan bölüm olasılıkla tutamağa ait olduğu düşünülebilir. Baskı yüzeyinde yer alan motifler “pseudo-meander” şeklinde bezenmiştir.

No 21) Çatal Höyük, K.N. 13

Lev. XVII.b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, EIV.3 alanı

A.A.M Müzesi 79.14.65

Yükseklik: 3,6 cm

Çap: 3,2 cm

Dış Yüzey Rengi: Koyu gri

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: 1963: 98.Res.41.1

Mühür tam olarak ele geçmiştir. Baskı yüzeyi yuvarlak şekil de yapılmıştır. Genel form silindirik ve yukarıya doğru konik bir şekilde tutamak olarak uzanmaktadır. Baskı yüzeyi derin kazıma tekniğinde işlenmiş ve motif spiral bir şekilde oluşturulmuştur.

No 22) Çatal Höyük, K.N. 282

Lev. XVIII.a,b

Buluntu Yeri: IV. Tabaka, EIV.1 alanı

A.A.M Müzesi 79.275.65

Yükseklik: 2,3 cm

Çap: 3 cm

Ön Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 8/2 Beyaz

Arka Yüzey Rengi : (Munsell) 10 Y/R 7/3 Kır Kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: 1963: 98.Res.41.9

Tam olarak ele geçen Mühürün baskı yüzeyi yuvarlaktır. Kenarın küçük bir bölümü kırıktır. Tutamak kısmı konik bir şekilde yapılmıştır. Baskı yüzeyinde yer alan motif plastik olarak derin kazıma ile sarmal biçiminde işlenmiştir.

No 23) Çatal Höyük, K.N. 433

Lev. XIX.a,b

Buluntu Yeri: VI. Tabaka, EVI.A.1 alanı

A.A.M Müzesi 79.425.65

Yükseklik: 3,6 cm

Uzunluk: 3,6 cm

Genişlik: 3,1 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 5/1 Gri

Pişirme Kalitesi: İyi

Kaynakça: 1963: 98.Res.41.10

Tam olarak ele geçmeyen buluntu baskı yüzeyinin fazla derin işlenmemesi nedeni ile başka bir işleve sahip olmalıdır. Genel olarak köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen görüntüsünde olduğu anlaşılmaktadır. Arka yüzeyinde belirgin bir tutamak bulunmamakta, ancak sırt kısmının kambur ve eğik yapısı tutamak görevi görmektedir. Baskı yüzeyi kazıma tekniğinde işlenmiş olup, üç adet paralel çizgi ile iki kısma ayrılmış, her iki kenar bölümler eğri çizgilerden oluşan motiflerle olasılıkla kenarlar süsleme olarak yapılmıştır.

No 24) Çatal Höyük, K.N. 679

Lev. XX.a,b

Buluntu Yeri: IV. Tabaka, EVII. E.15 alanı

A.A.M Müzesi 79.681.65

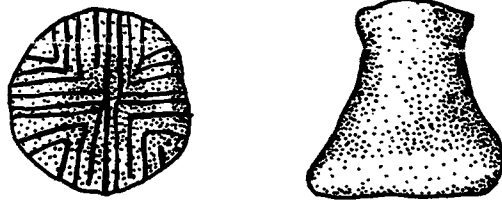
Yükseklik: 2,8 cm

Çap: 3 cm

Ön Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 7/3 Gri

Pişirme Kalitesi: Kötü / Kırılgan

Baskı yüzeyi yuvarlak olan Mühürün tutamak kısmı yukarıya doğru konik bir şekilde yapılmıştır. Mühür baskı yüzeyi itibariyle kenarlarından aşınmıştır. Derin kazıma tekniğinde yapılan motif konsantrik üç daireden oluşmaktadır. Merkezde derin bir delik yer alır.

No 25) Çatal Höyük, K.N. 44

Lev. XXI.a,b

Buluntu Yeri: (Mellaart'ın kazılarında bulunmuş olup, buluntu yeri verilmemiştir.)

A.A.M Müzesi 79.45.65

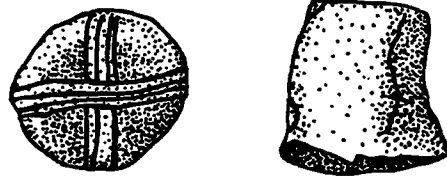
Yükseklik: 2,5 cm

Çap: 2,2 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 7,5 Y/R 6/6 Kırmızımsı sarı

Pişirme Kalitesi: Orta / Kırılgan

Mühür baskı yüzeyi olarak dairevi ve üst kısma doğru silindirik bir şekilde tutamak oluşturmaktadır. Baskı yüzeyinde haç motifi oluşturulacak şekilde fazla düzenli olmayan tarama çizgiler yer almaktadır. Eserde iki adet siyah leke görülmektedir.

No 26) Çatal Höyük, K.N. 62

Lev. XXII.a.b

Buluntu Yeri:

A.A.M Müzesi 79.63.65

Yükseklik: 2 cm

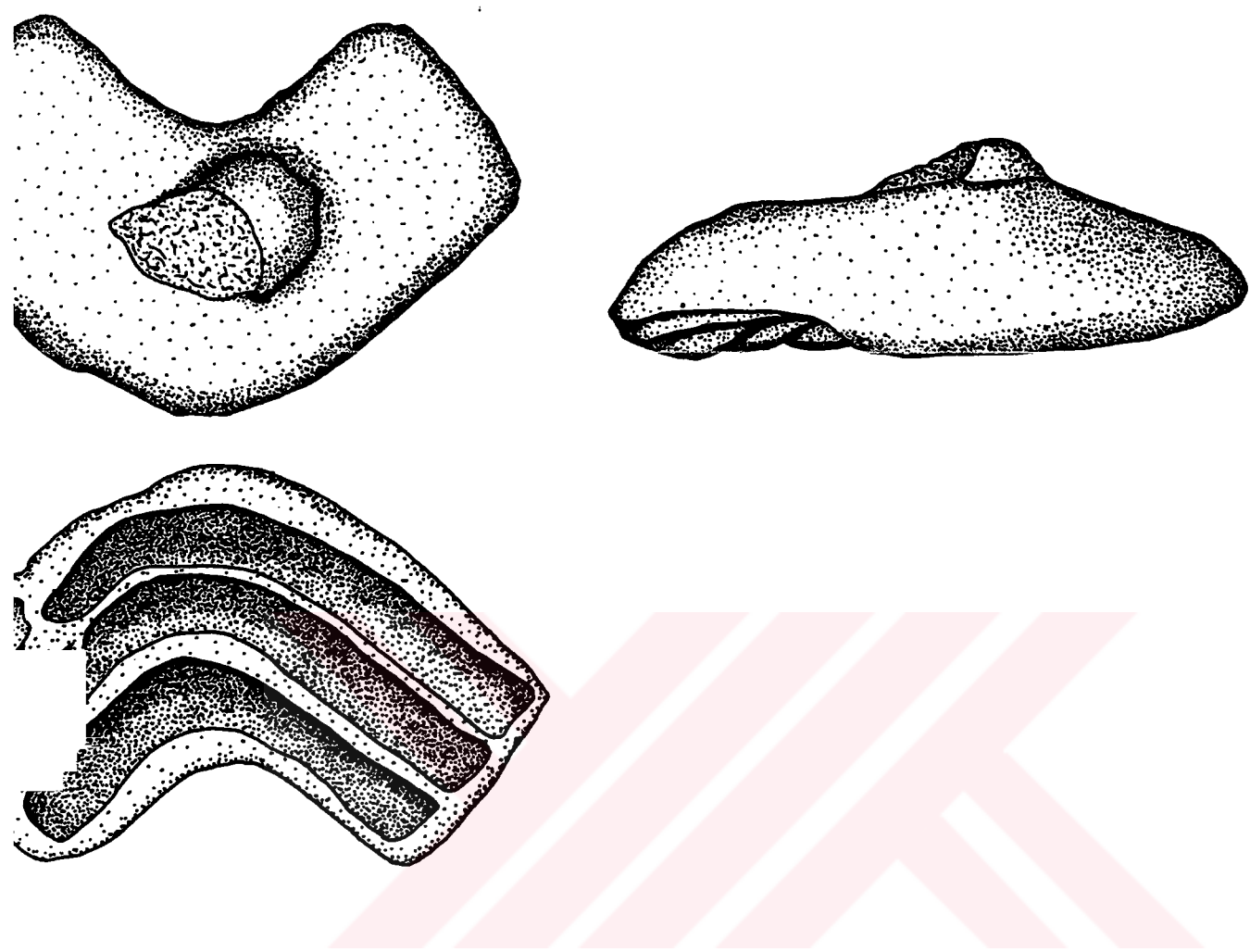
Uzunluk: 3,6 cm

Çap: 2 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 10Y/R 5/2 Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Mühür baskı yüzeyi yuvarlak olup, yukarıya doğru tutamak oluşturacak şekilde silindirik olarak yapılmıştır. Baskı yüzeyi tam düz değildir. Yüzeyde yer ala motif basitçe bir çubuk yardımı ile çekilerek birbiri üstüne bindirilmiş artı şeklinde yapılmıştır. Damga mühür olarak düşünülmesi şüphelidir.

No 27) Çatal Höyük, K.N. 15

Lev. XXIII.a

Buluntu Yeri:

A.A.M Müzesi 79.16.65

Yükseklik: 3,1 cm

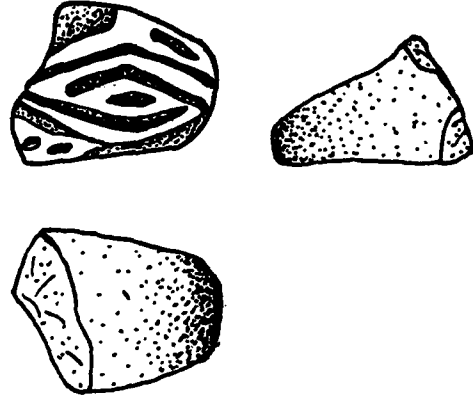
Uzunluk: 9,2 cm

Genişlik: 4,3 cm

Dış Yüzey Rengi: Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: İyi

Yay şeklinde bir forma sahip olan Mühürün arka kısmı yukarıya doğru tutamak oluşturacak şekilde kavislendirilmiştir. Mühürün baskı yüzeyi plastik olarak derin kazıma tekniğinde işlenmiş olup, yüzeyde üç adet geniş yay şeklinde paralel çizgiler bulunmaktadır. Eserin baskı yüzeyinde kırıklar olup, aşınma görülmektedir.

No 28) Çatal Höyük, K.N. 30

Lev. XXIII.b

Buluntu Yeri: Yüzey buluntusu

Yükseklik: 1,6 cm

Uzunluk: 2,6 cm

Dış Yüzey Rengi: Beyazımsı gri

Pişirme Kalitesi: Orta / Kırılgan

Mühür fragman halinde olup, orijinal Mühürün yarısıdır. Arka yüzeyin parmaklar yardımı ile sıkıştırılması sonucu tutamak oluşturulmuştur. Baskı yüzeyinde aşınmadan dolayı kaynaklanan izler bulunmaktadır. Motif “pseudo-meander” şeklinde işlenmiştir.

No 29) Çatal Höyük, K.N. 37

Lev.

XXIV.a

Buluntu Yeri: Yüzey buluntusu

Yükseklik: 1,6 cm

Uzunluk: 2,6 cm

Dış Yüzey Rengi: Beyazımsı gri

Pişirme Kalitesi: Orta / Kırılgan

Mühür fragman halde olup, tam olarak ele geçmemiştir. Eser iyi pişirilmediğinden dolayı hassas ve kırılgandır. Arka yüzeyde parmakların sıkıştırılması ile kambur şekilde tutamak yer almaktadır. Baskı yüzeyinde yer alan motif “pseudo-meander” şeklinde işlenmiştir.

No 30) Çatal Höyük, K.N. 2.

Lev. XXIV.b

Buluntu Yeri: Yüzey buluntusu

Yükseklik: 2 cm

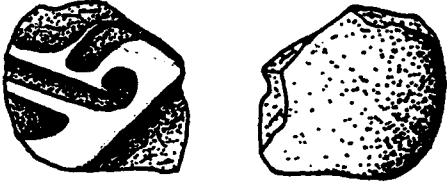
Uzunluk: 3 cm

Genişlik: 3 cm

Dış Yüzey Rengi: Beyazımsı gri

Pişirme Kalitesi: Orta / Kırılgan

Mühür kare şeklinde olup, arka yüzeyinde yine kare şeklinde bir tutamak bulunmaktadır. Baskı yüzeyi kare olan Mühürün, plastik derin oyma tekniği ile yapıldığı ve orta kısımda yuvarlak bir kabartma bırakıldığı görülmektedir.

No 31) Çatal Höyük, K.N.

Lev. XXV.a

Buluntu Yeri: Yüzey buluntusu

Yükseklik: 1,9 cm

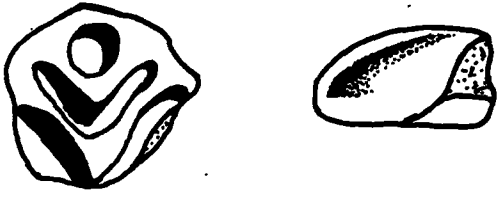
Uzunluk: 2,4 cm

Genişlik: 2,2 cm

Dış Yüzey Rengi: Grimsi açık kahverengi

Pişirme Kalitesi: Orta / Kırılgan

Mühür fragman olarak ele geçmiştir. Genel form olarak fazla bir şey ifade etmeyen buluntunun baskı yüzeyi kazıma olarak eğri çizgiler ve kenarda yeralan yuvarlak bir bezemeden oluşmaktadır.

No 32) Çatal Höyük, K.N. 47

Lev. XXV.b

Buluntu Yeri: Yüzey buluntusu

Yükseklik: 1,3 cm

Uzunluk: 2,4 cm

Genişlik: 2,1 cm

Dış Yüzey Rengi: Grimsi kahverengi

Pişirme Kalitesi: Orta /Kırılgan

Fragman halinde olan Mühürün orijinal formu hakkında fazla bir bilgi elde edilememektedir. Baskı yüzeyi kazıma tekniğinde işlenmiş olup, yuvarlak ve V şeklinde motifler ile oluşturulmuştur.

No 33) Çatal Höyük, K.N 541

Lev. XXVI.a,b

Buluntu Yeri: ?

Yükseklik: 3,1 cm

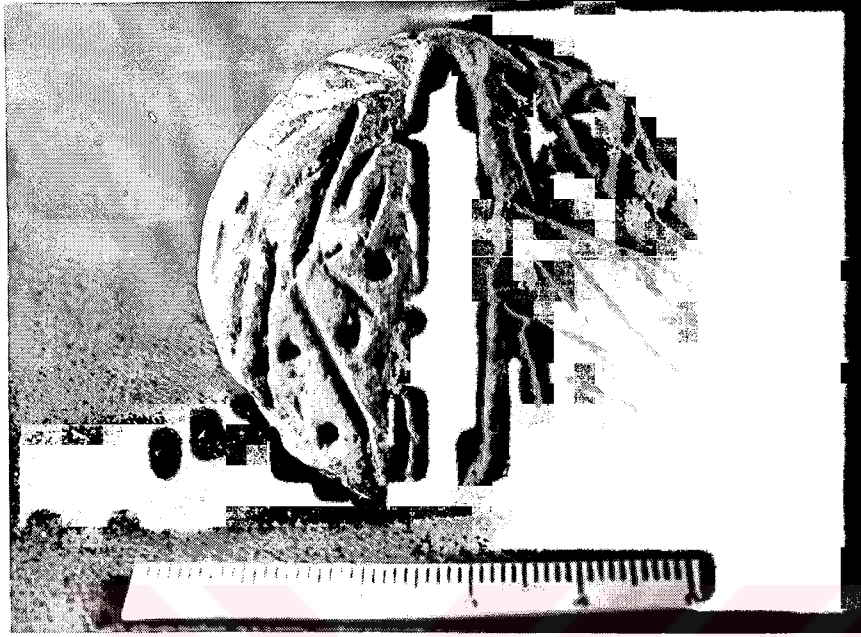
Çap: 4,4 cm

Dış Yüzey Rengi: (Munsell) 2,5 Y , 7/4 Kır Sarı

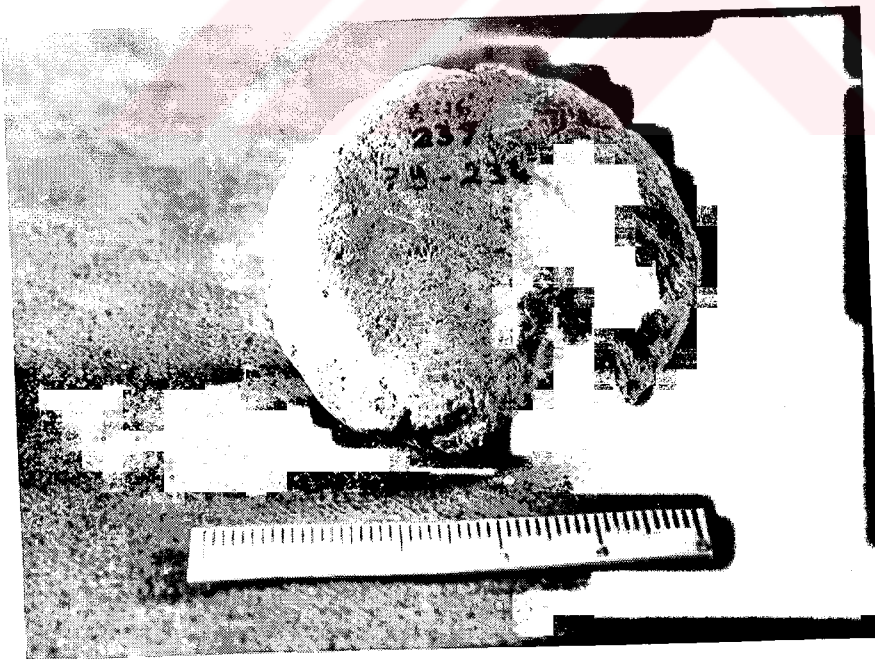
Pişirme Kalitesi: Orta /Kırılgan

Eserin baskı yüzeyi düz olup, 4/1'lik bir kısmı kırılmıştır. Parça'nın sathı kırıkta olsa da motifin tümü rekonstrükte edilebilir. Motif, kenarlara doğru üçgen halini alan , birbirini arkasına yerleştirilmiş haç motiflerinden oluşmaktadır. Tutamak kısmı yukarı doğru konikleşen, kavisli bir biçime sahiptir.

LEVHA I

(a) 1 (Baskı yüzeyi), Ç.H. II. Tabaka, B1

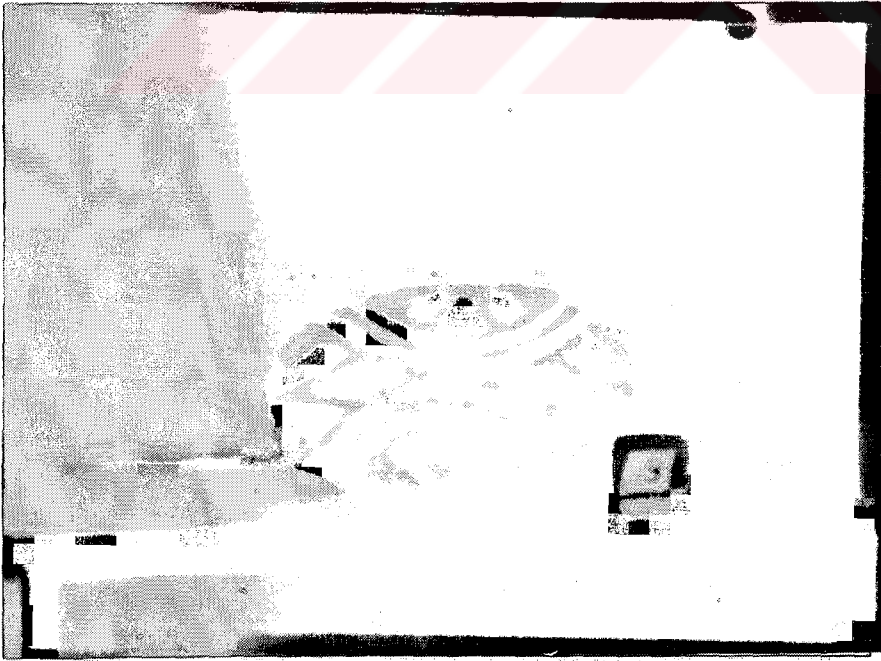

(b) 1 (Arka kısım), Ç.H. II. Tabaka, B1

LEVHA II

(a) 2 (Baskı yüzeyi), Ç.H. II. Tabaka, B3

(b) 3 (Baskı yüzeyi), Ç.H. II. Tabaka, A1 (Tapınak)

LEVHA III

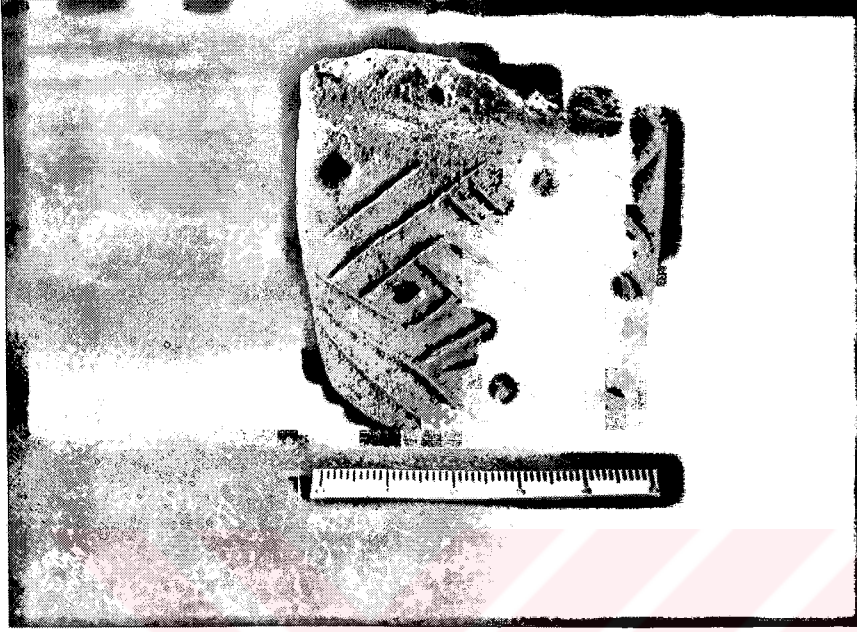

(a) 3 (Arka kısım), Ç.H. II. Tabaka, A1 (Tapınak)

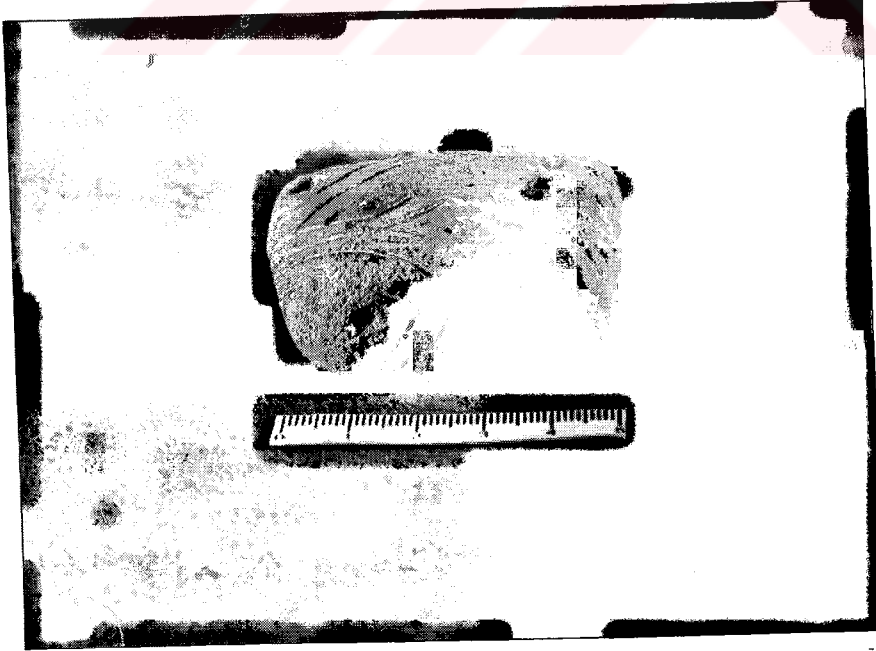

(b) 4 (Baskı yüzeyi, sağdaki), Ç.H. II. Tabaka, A1 (Tapınak)
Soldaki için 15'e bak.

LEVHA VI

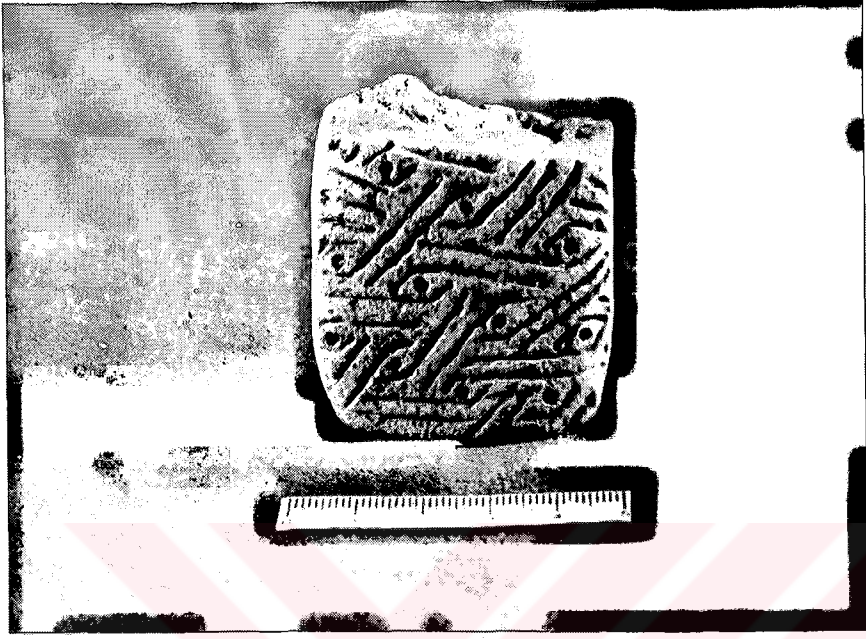

(a) 7 (Baskı yüzeyi), Ç.H. II. Tabaka, B2

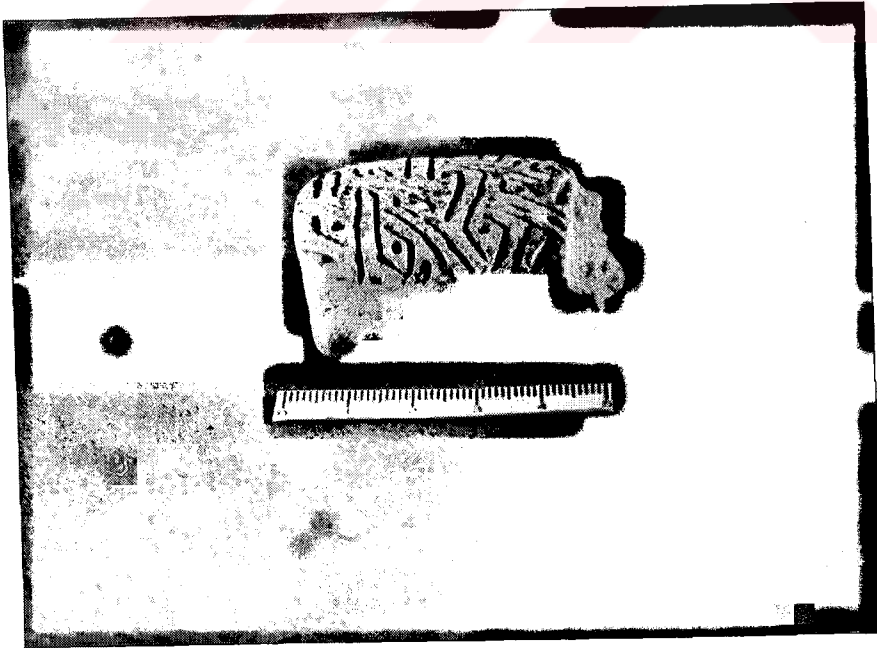

(b) 7 (Profil), Ç.H. II. Tabaka, B2

LEVHA VII

(a) 8 (Baskı yüzeyi), Ç.H. III. Tabaka, A2

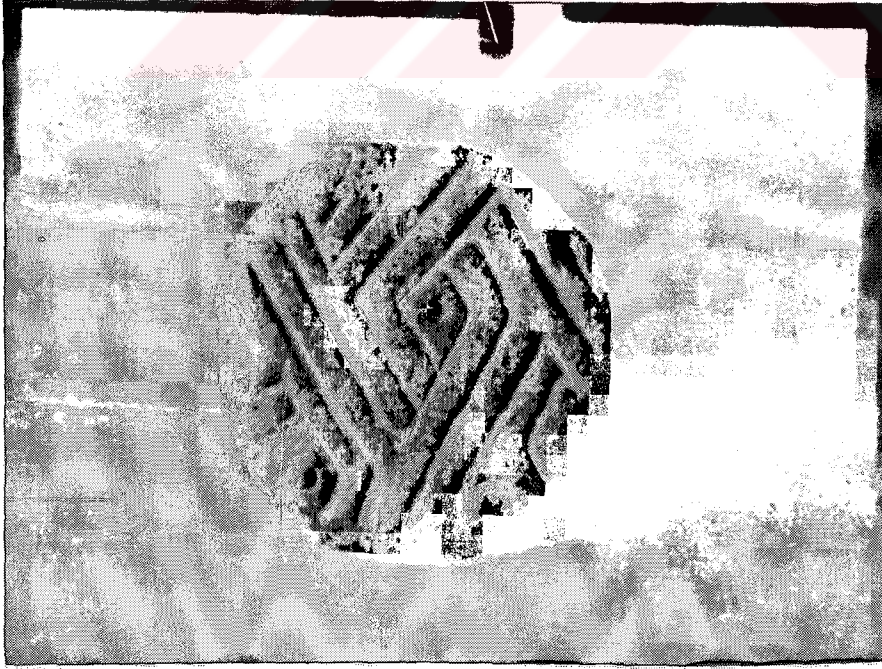

(b) 8 (Profil), Ç.H. III. Tabaka, A2

LEVHA VIII

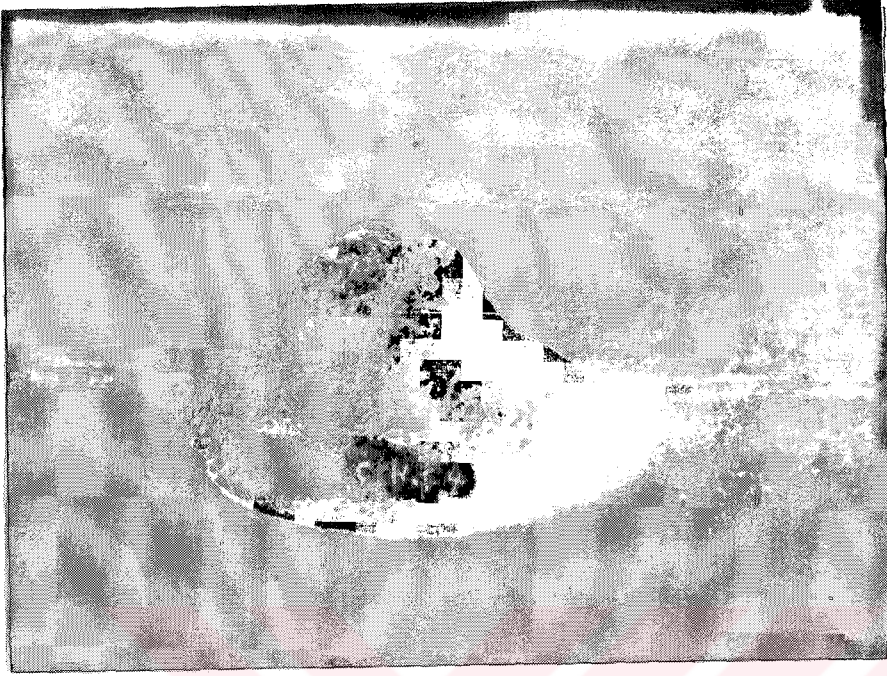

(a) 9 (Baskı yüzeyi), Ç.H. III. Tabaka, A4

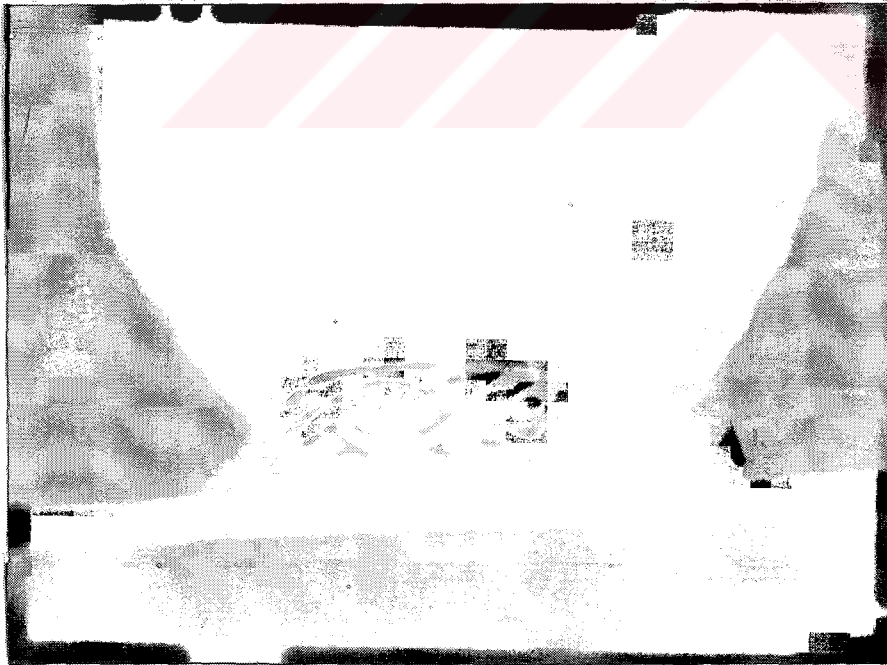

(b) 10 (Baskı yüzeyi), Ç.H. III. Tabaka, A1 (Tapınak)

LEVHA IX

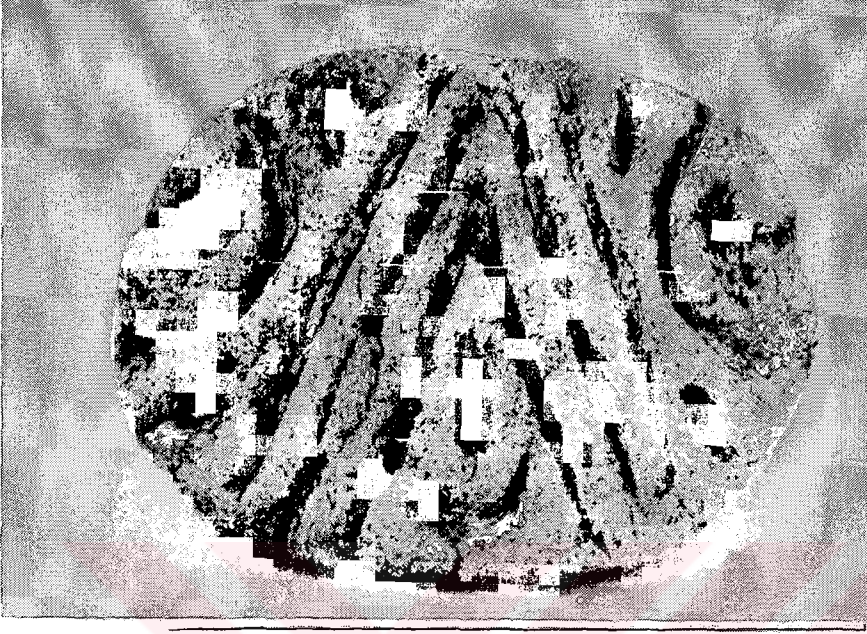

(a) 10 (Profil), Ç.H. III. Tabaka, A1 (Tapınak)

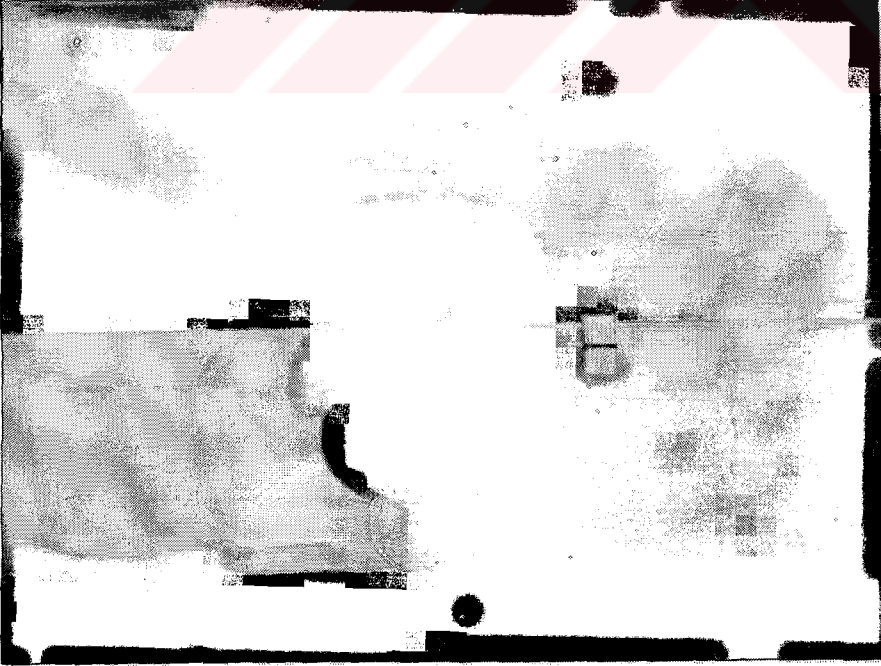

(b) 11 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, F (Avlu)

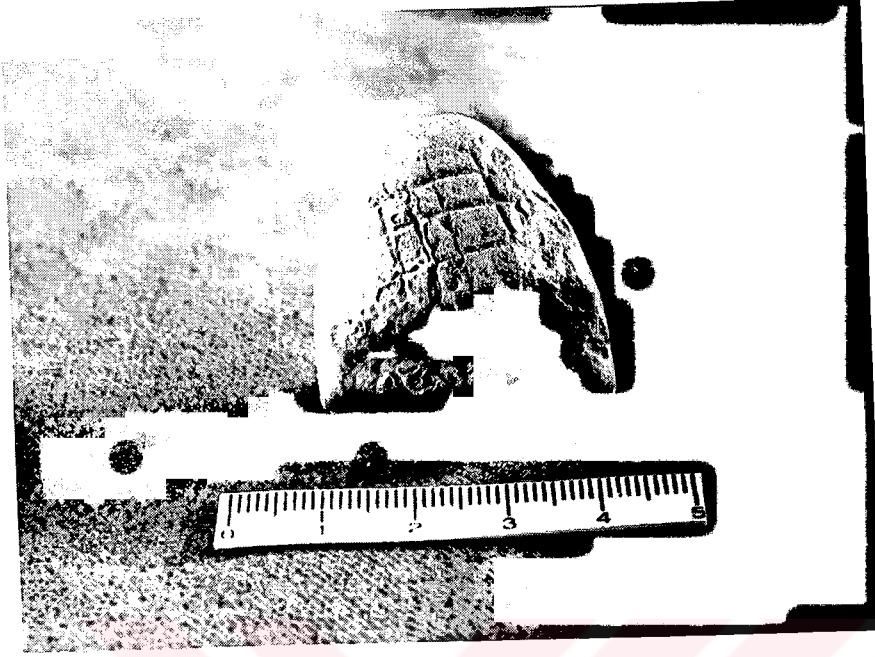
LEVHA X

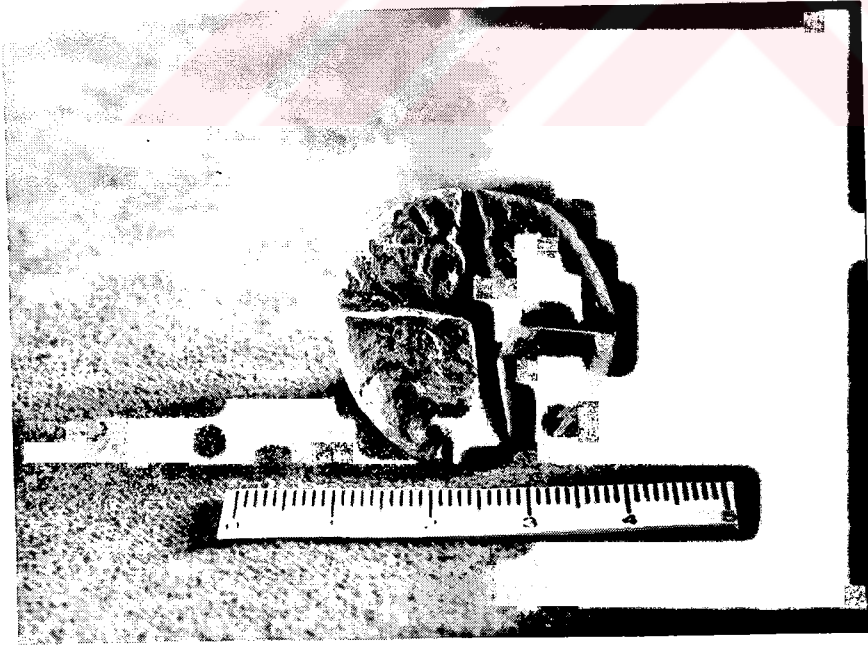
(a) 12 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, F (Avlu)

(b) 12 (Arka kısım), Ç.H. IV. Tabaka, F (Avlu)

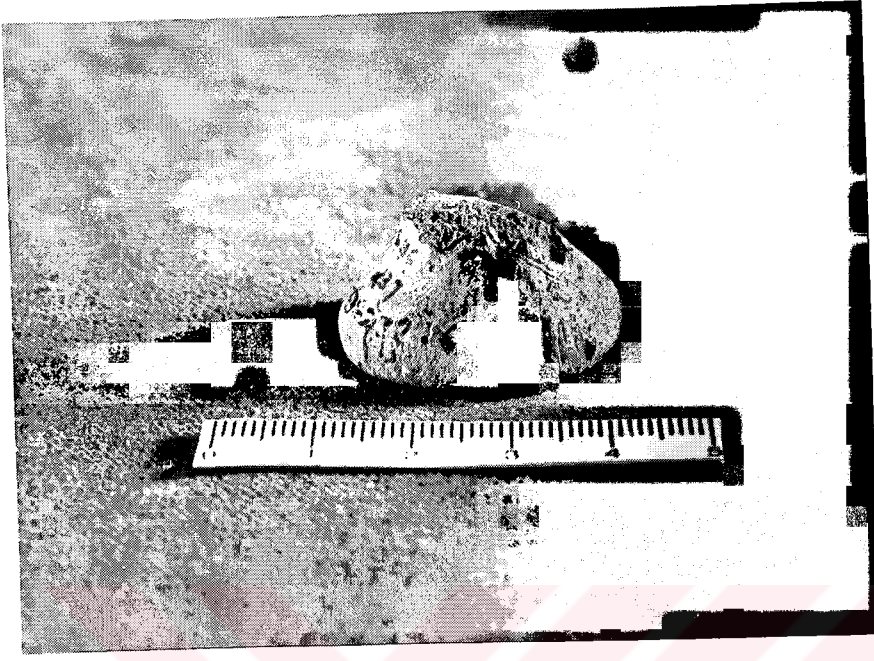

(a) 13 (Baskı yüzeyi?), Ç.H. IV. Tabaka, F (Avlu)

(b) 14 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, E, A1

LEVHA XII

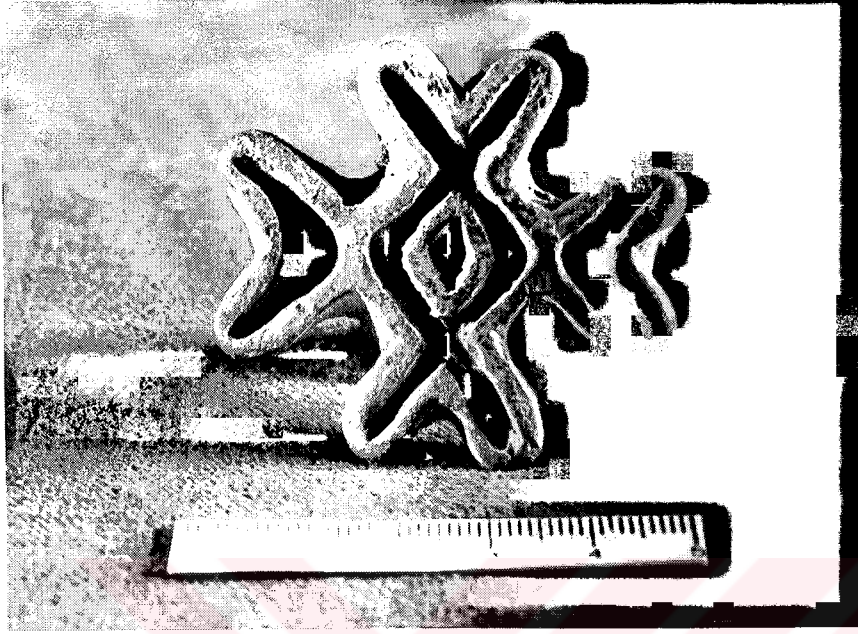

(a) 14 (Profil), Ç.H. IV. Tabaka, E, A1

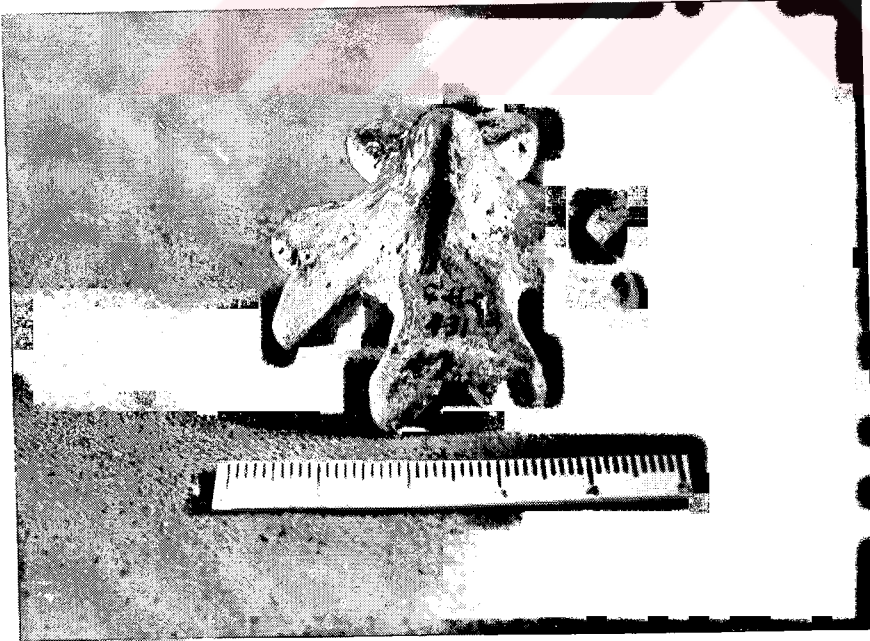

(b) 15 (Baskı yüzeyi, soldaki), Ç.H. IV. Tabaka, E (8?)

LEVHA XIII

(a) 16 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, E (Göml)

(b) 16 (Profil), Ç.H. IV. Tabaka, E (Göml)

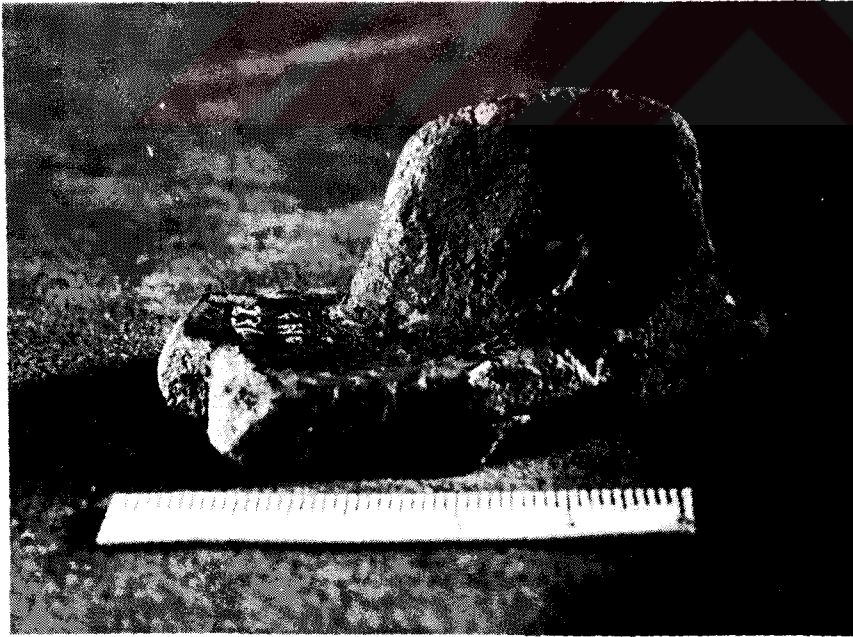
(a) 17 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, E2

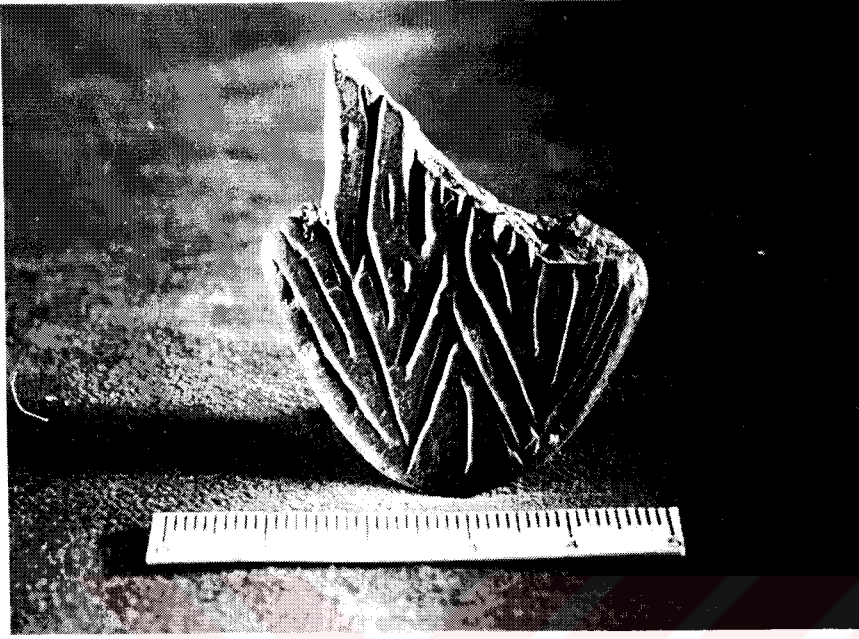
(b) 17 (Profil), Ç.H. IV. Tabaka, E2

(a) 18 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, E1 (Tapınak)

(b) 18 (Profil), Ç.H. IV. Tabaka, E1 (Tapınak)

(a) 19 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, E1 (Tapınak)

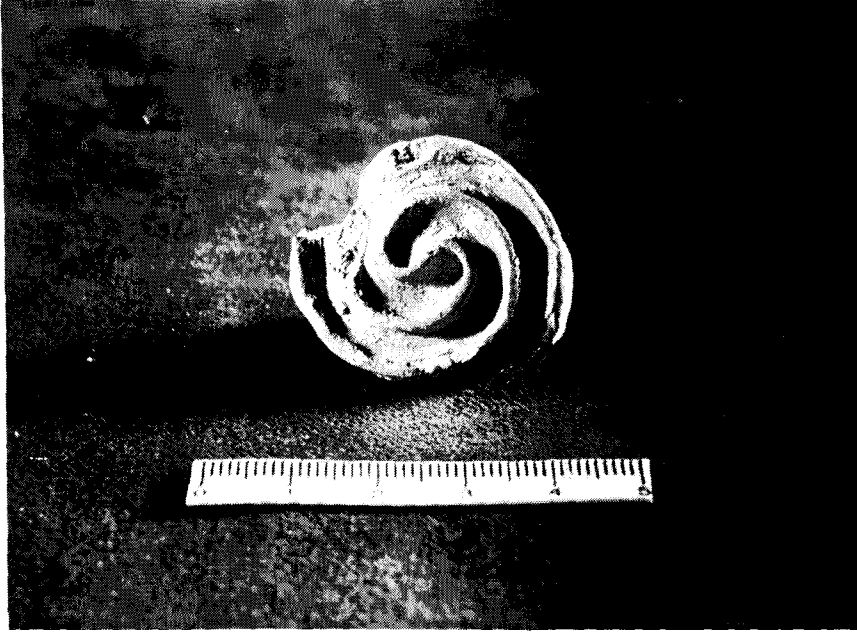
(b) 20 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, E3

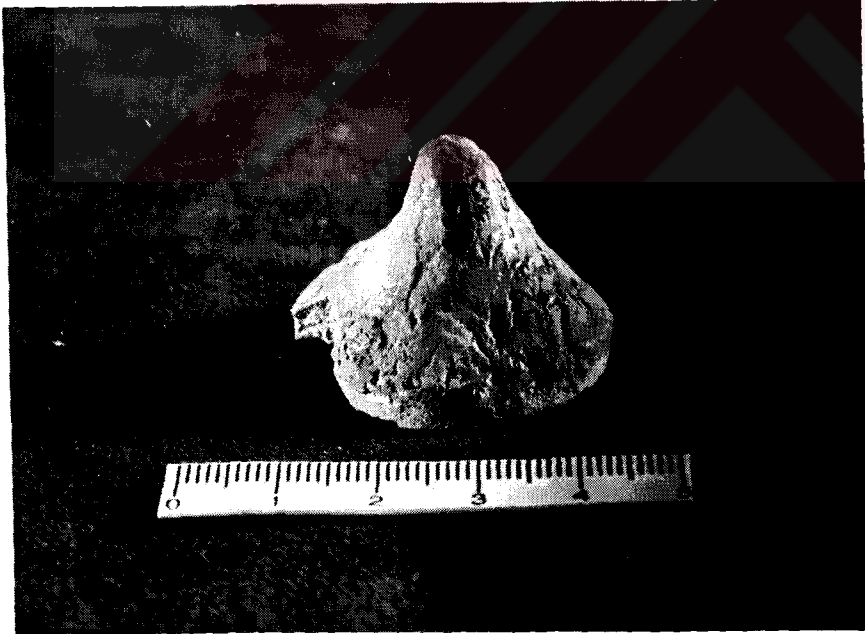
(a) 20 (Profil), Ç.H. IV. Tabaka, E3

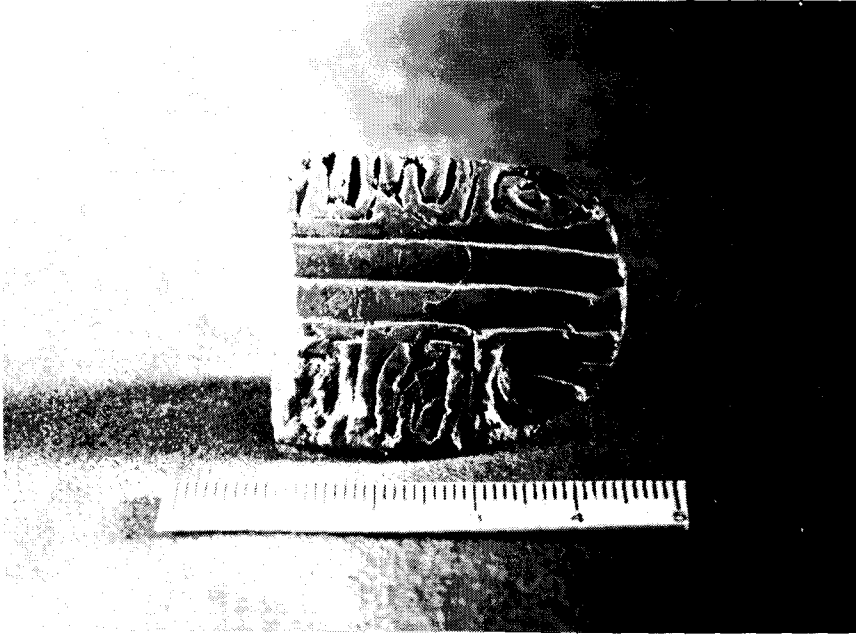
(b) 21 (Baskı yüzeyi), Ç.H. IV. Tabaka, E3

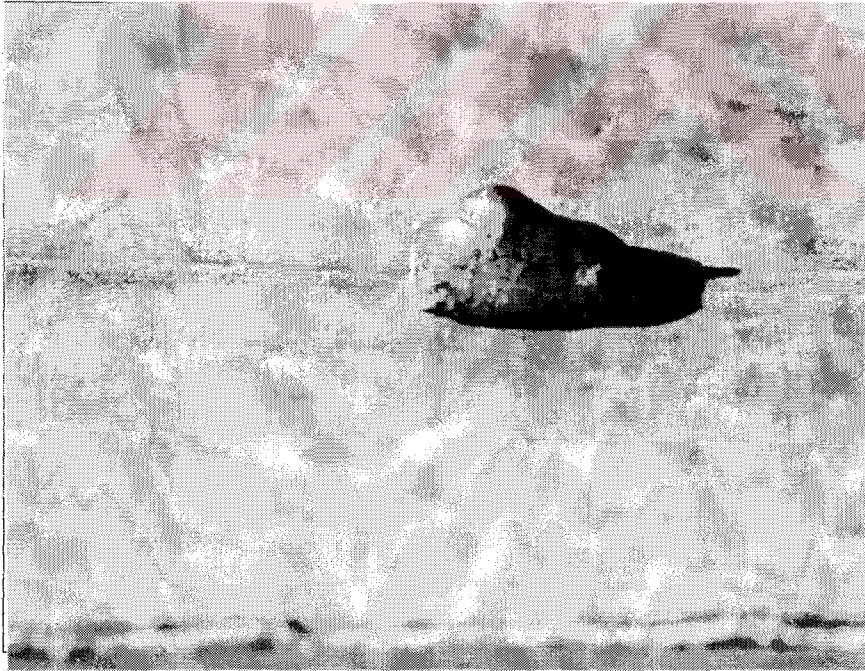
(a) 22 (Baskı yüzeyi), Ç.H. VI. Tabaka, E, A1

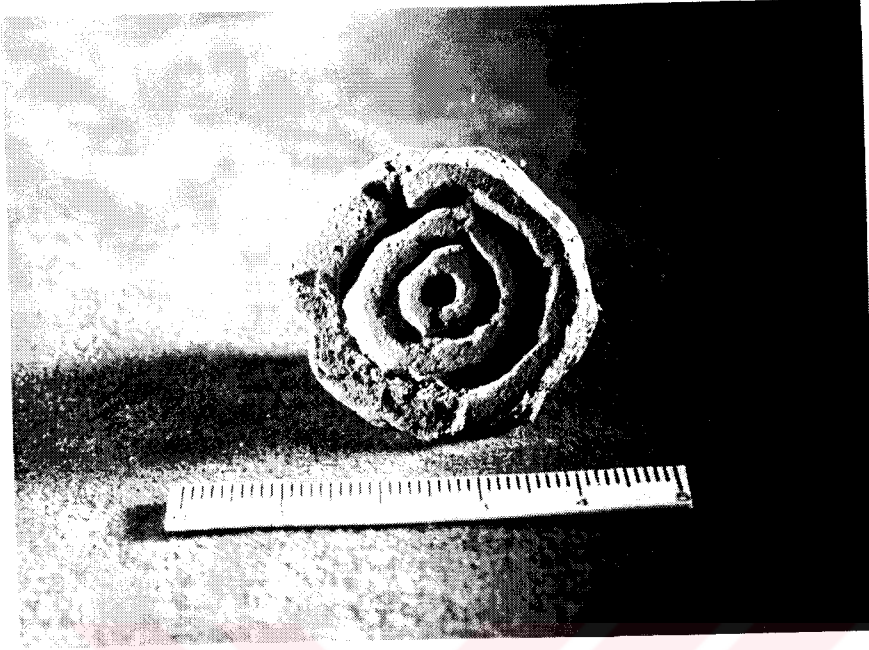
(b) 22 (Profil), Ç.H. VI. Tabaka, E, A1

(a) 23 (Baskı yüzeyi), Ç.H. VI. Tabaka, E20 (Gömu)

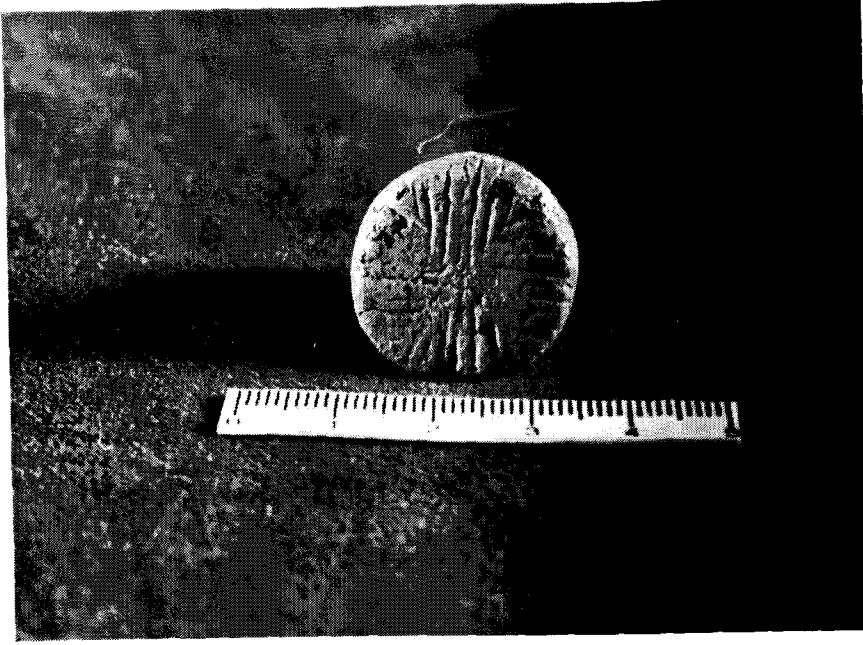
(b) 23 (Profil), Ç.H. VI. Tabaka, E20 (Gömu)

(a) 24 (Baskı yüzeyi), Ç.H. VII. Tabaka, E15

(b) 24 (Profil), Ç.H. VII. Tabaka, E15

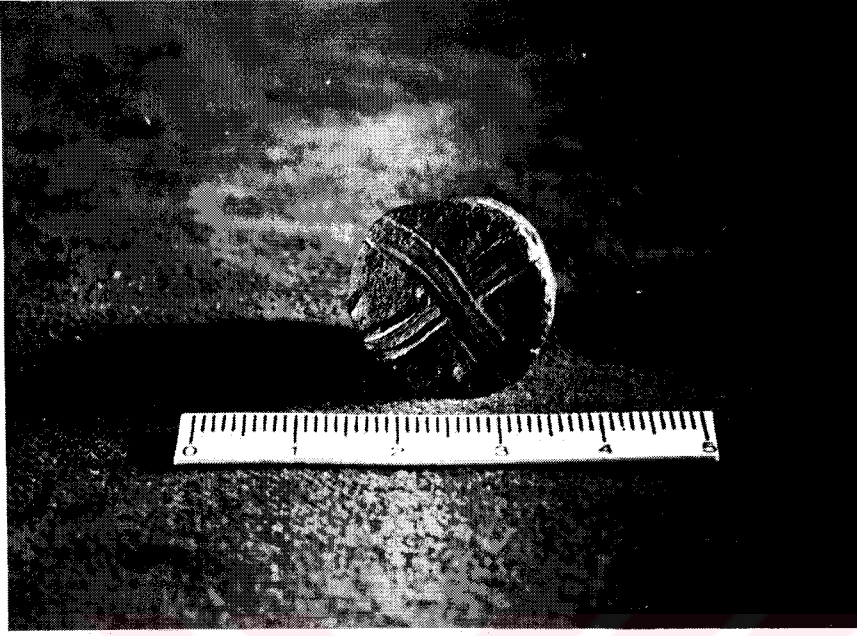

(a) 25 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (Kazıdan)

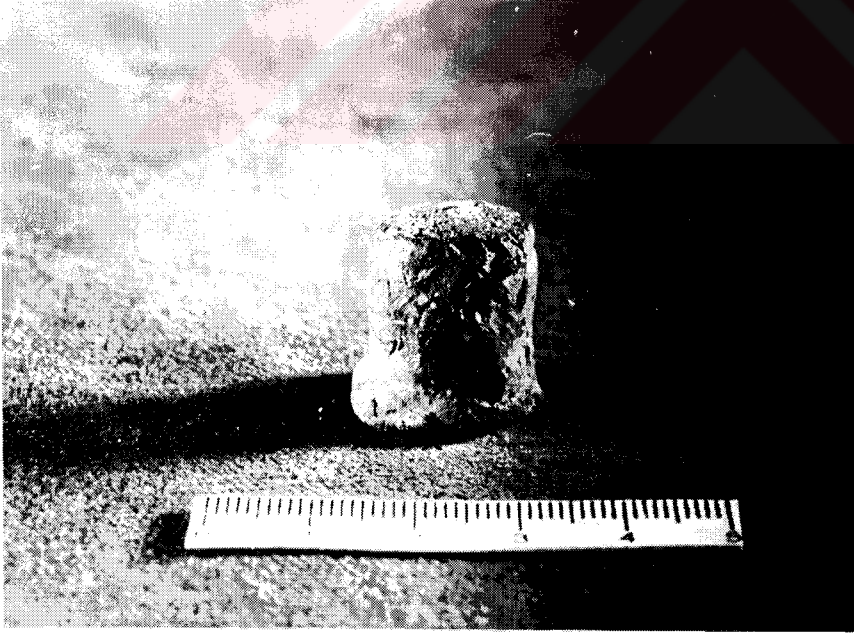

(b) 25 (Profil), Ç.H. (Kazıdan)

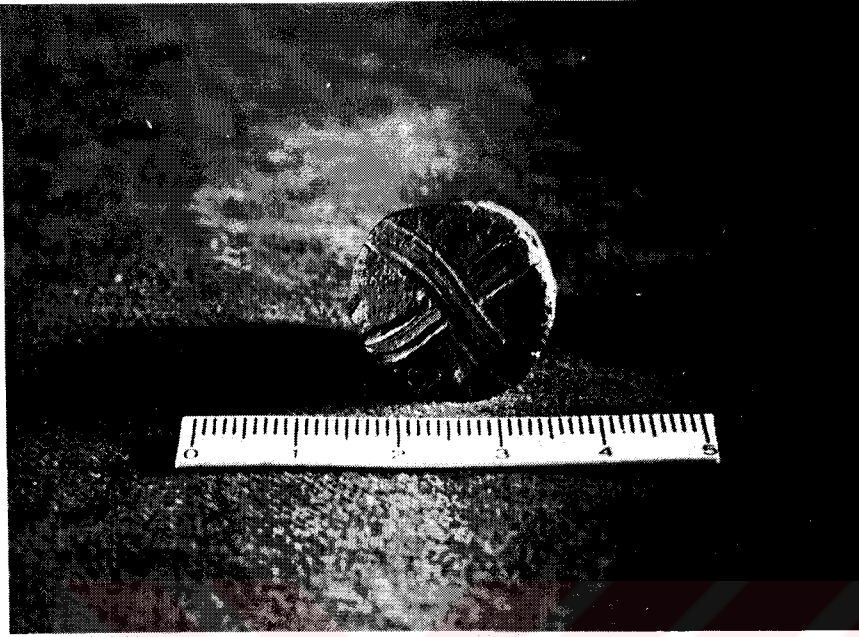
LEVHA XXII

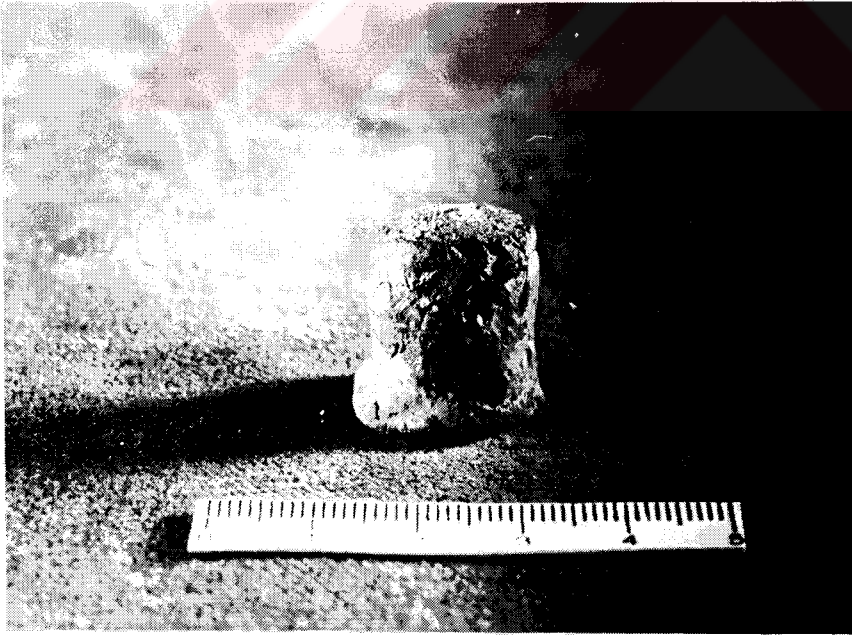
(a) 26 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (?)

(b) 26 (Profil), Ç.H. (?)

(a) 26 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (?)

(b) 26 (Profil), Ç.H. (?)

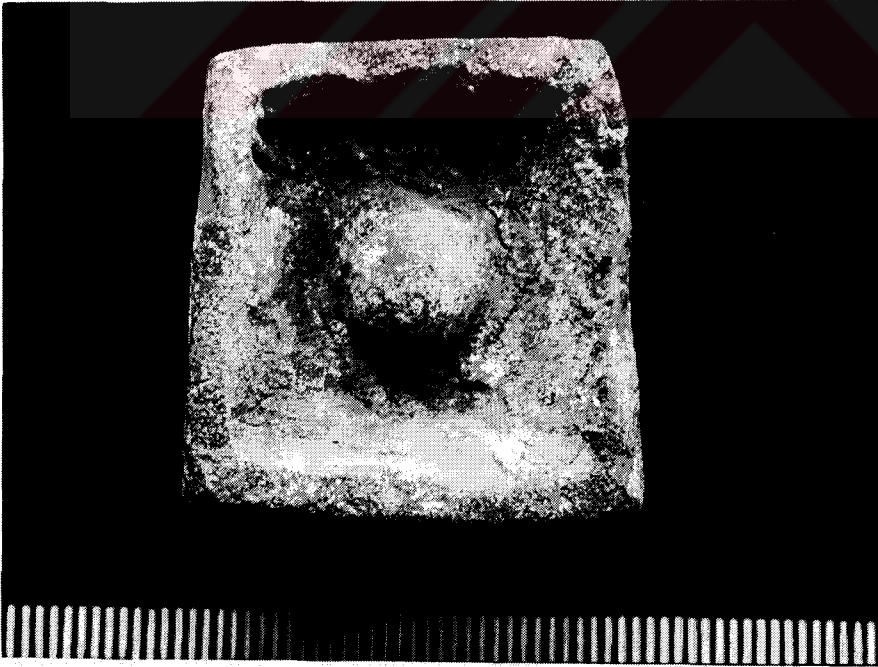
(a) 27 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (?)

(b) 28 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (Yüzey buluntusu)

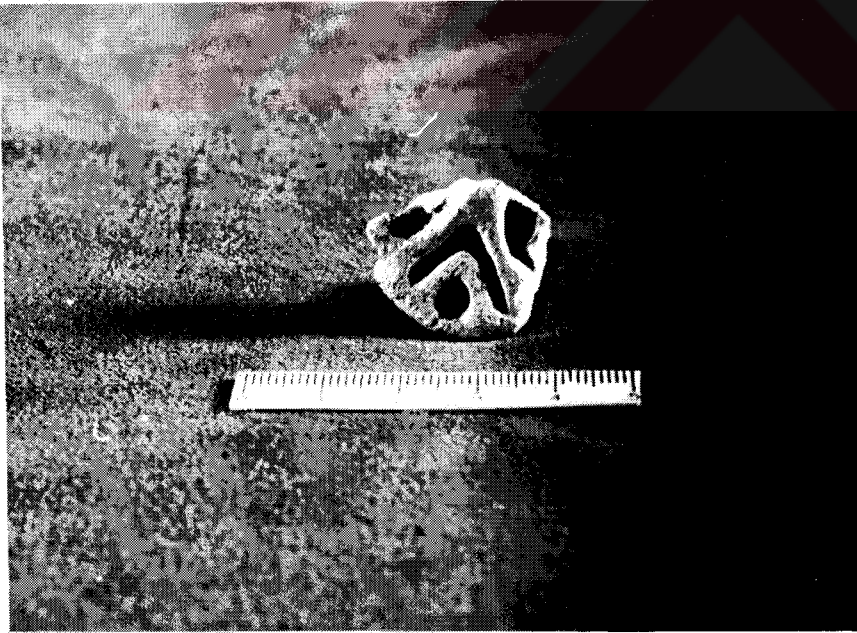
(a) 29 (Profil), Ç.H. (Yüzey buluntusu)

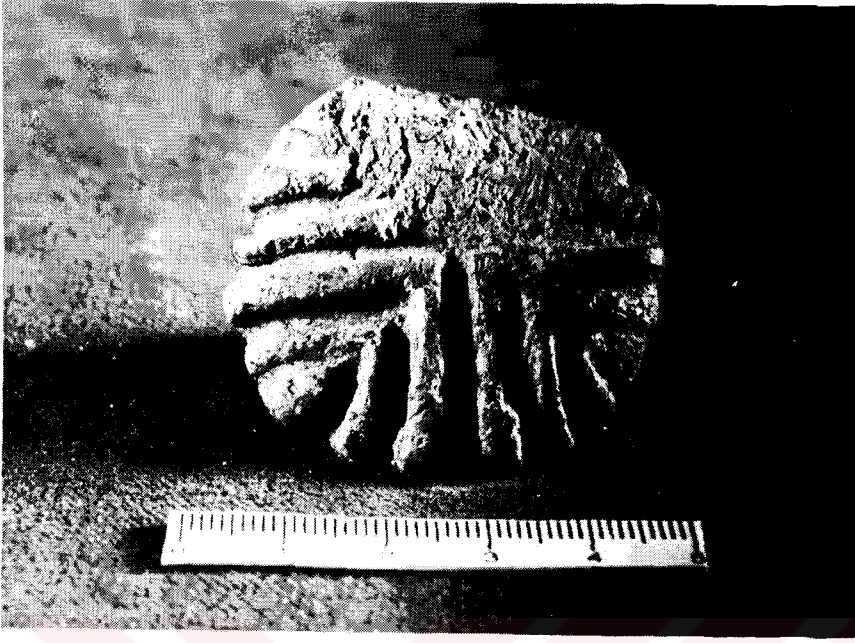
(b) 30 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (Yüzey buluntusu)

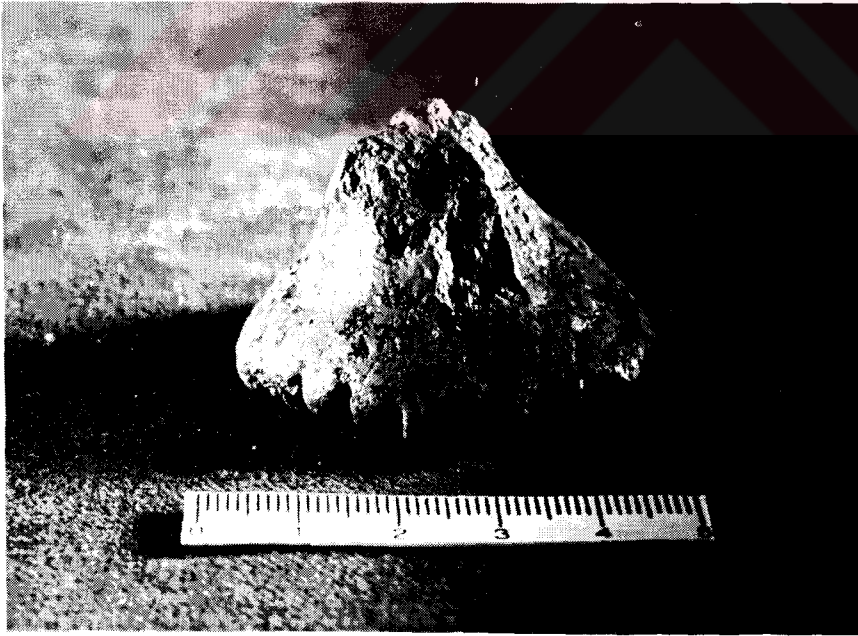
(a) 31 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (Yüzey buluntusu)

(b) 32 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (Yüzey buluntusu)

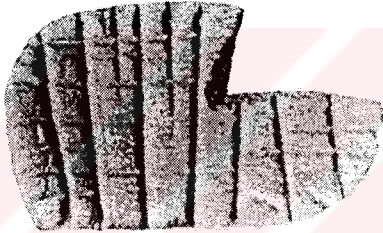
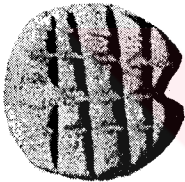
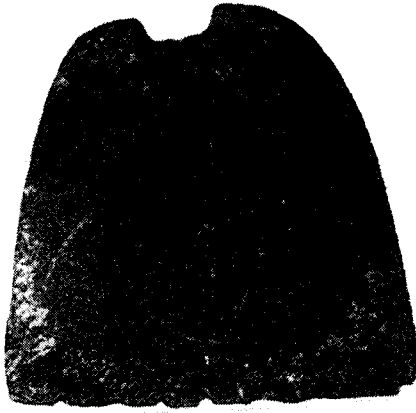

(a) 33 (Baskı yüzeyi), Ç.H. (Kayıt yok)

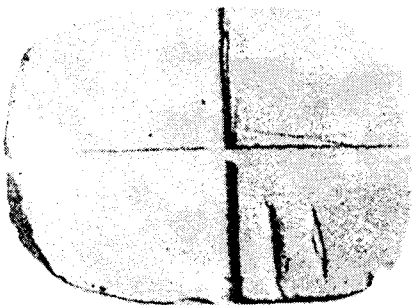
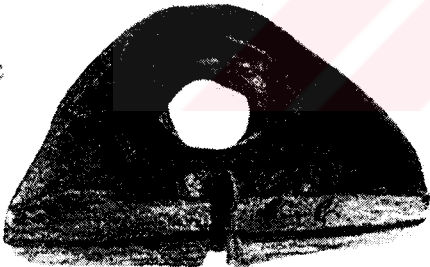

(b) 33 (Profil), Ç.H. (Kayıt yok)

a

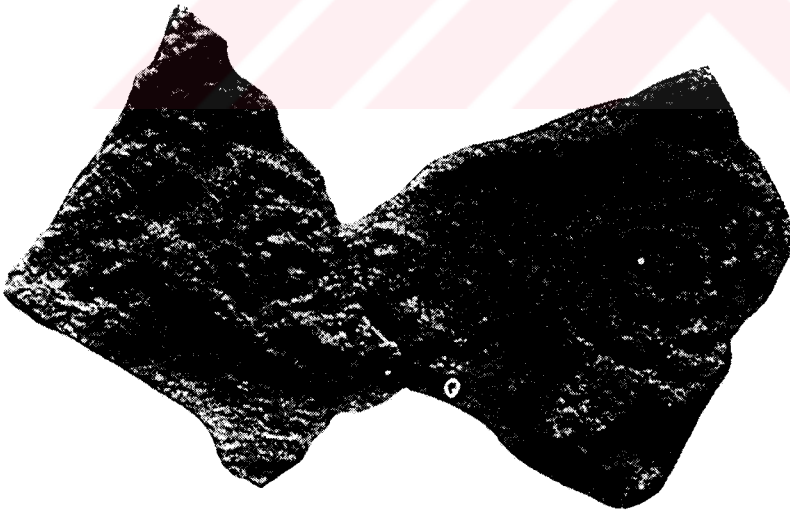
c

a

b

Bukras Akeramik Neolitik Damga Mühür Baskısı

a

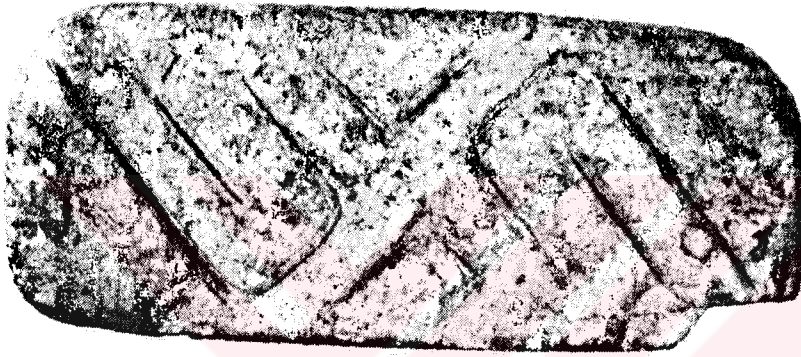

b

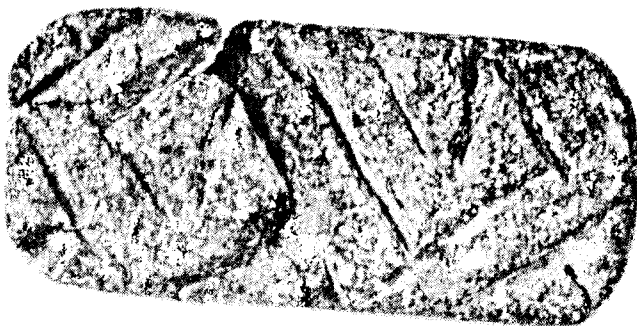
a

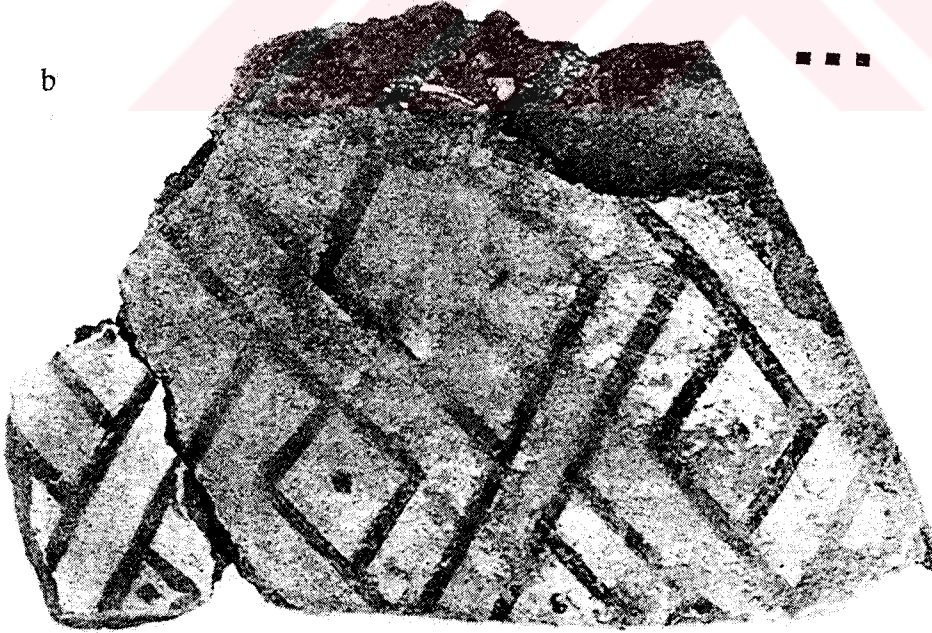
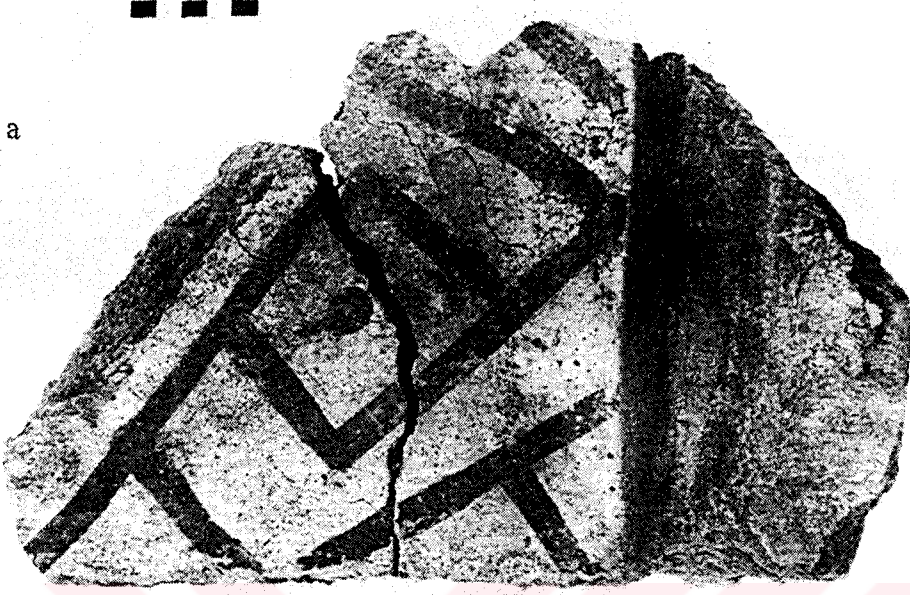

b

c

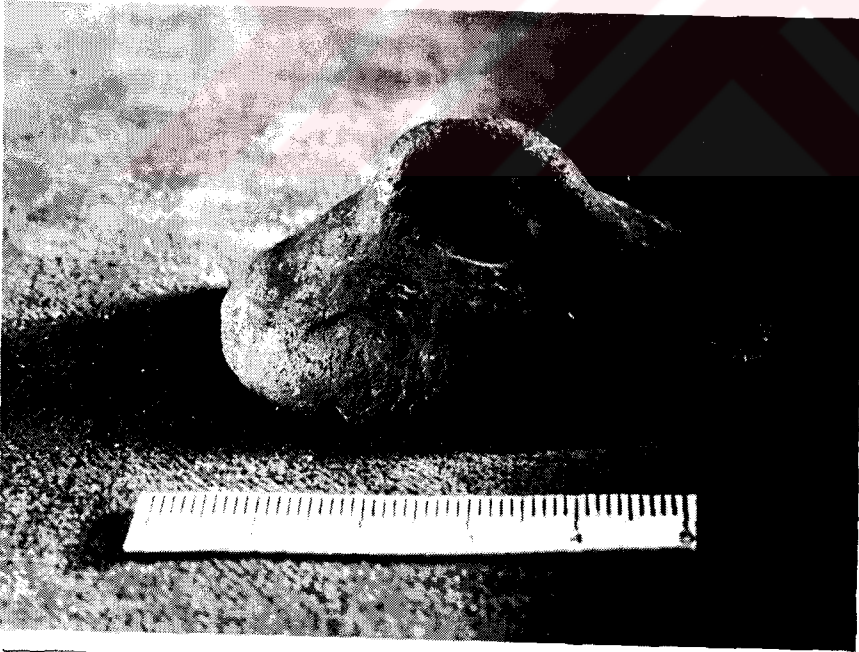

Can Hasan IIb Duvar Resimi

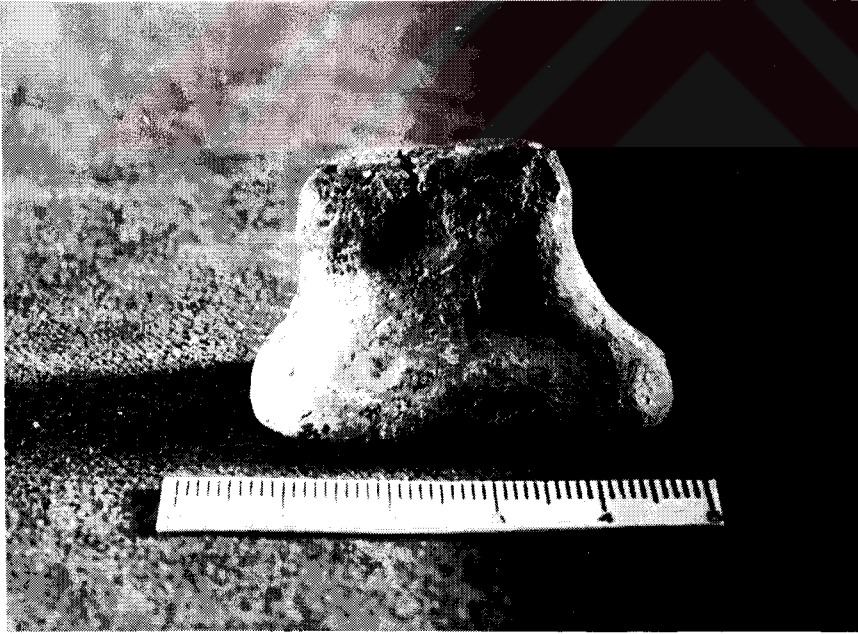
(a) 5 (Baskı yüzeyi), Ç.H. II. Tabaka, A1 (Tapınak)

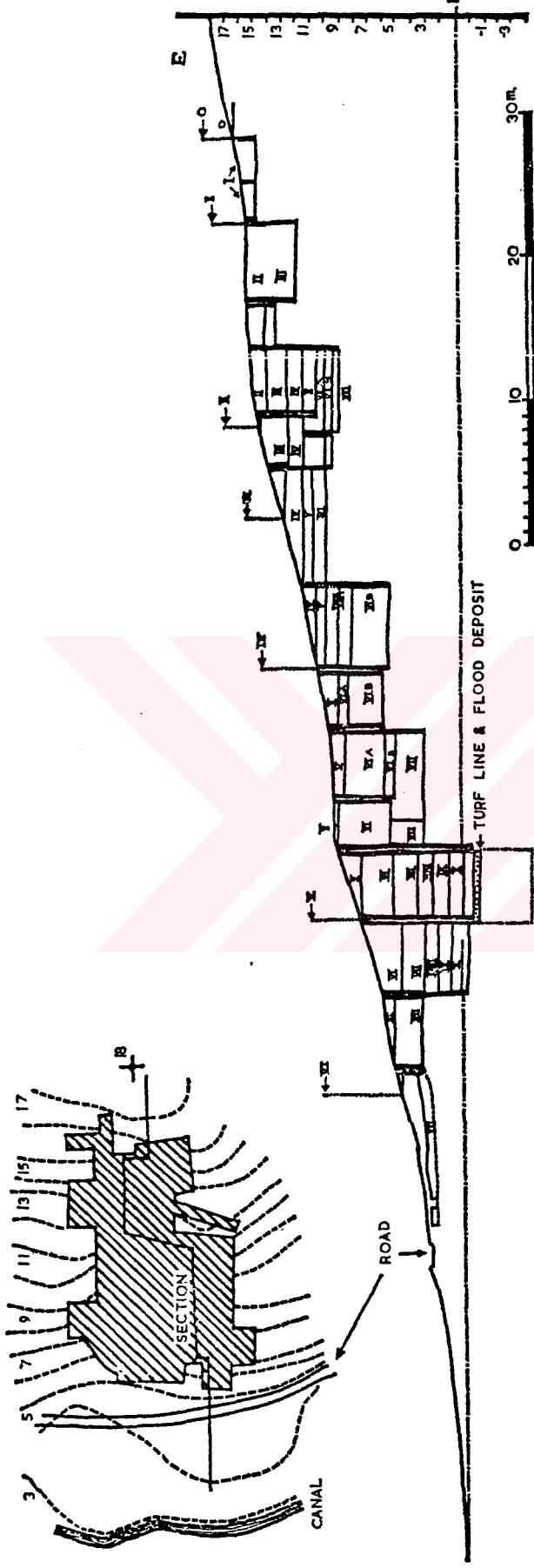
(b) 5 (Profil), Ç.H. II. Tabaka, A1 (Tapınak)

(a) 6 (Baskı yüzeyi), Ç.H. II. Tabaka, A1 (Tapınak)

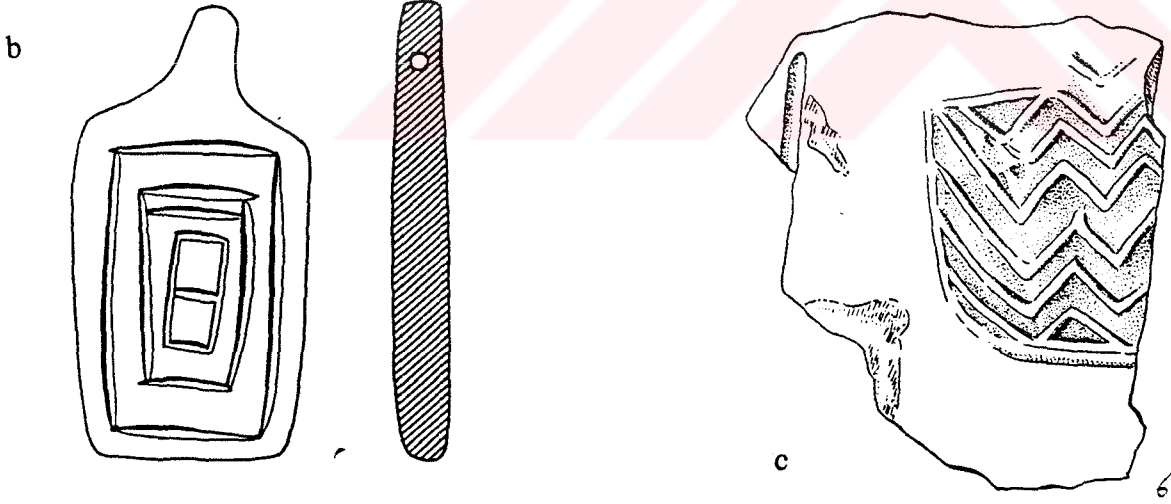
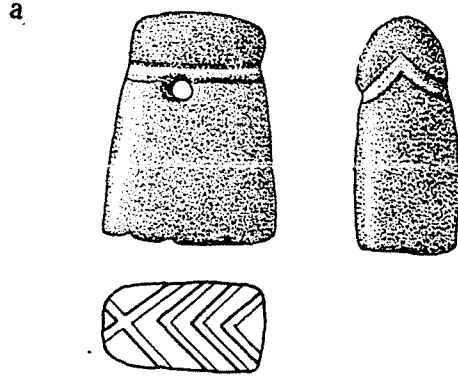
(b) 6 (Profil), Ç.H. II. Tabaka, A1 (Tapınak)

Çatal Hüyük Kazı Planı ve Tabakaları gösteren Höyük kesiti

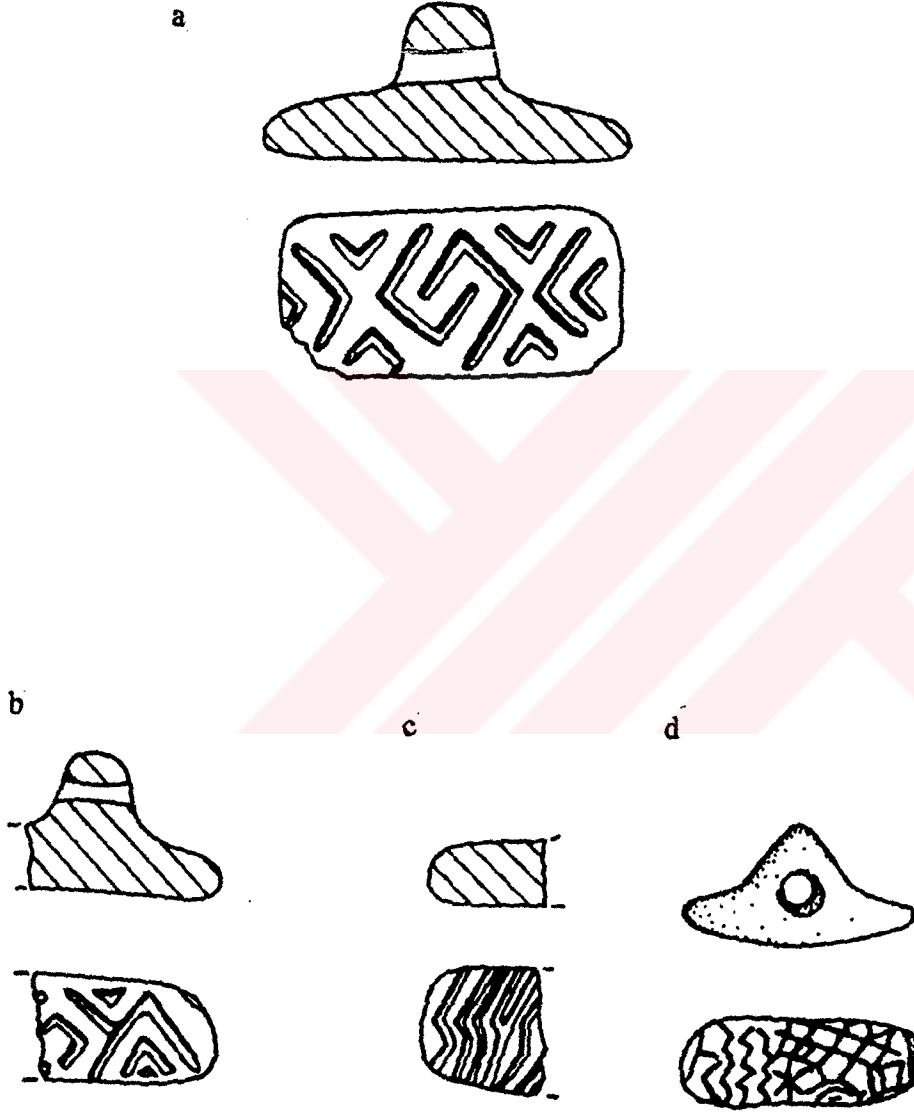
Resim 1

Resim 2.

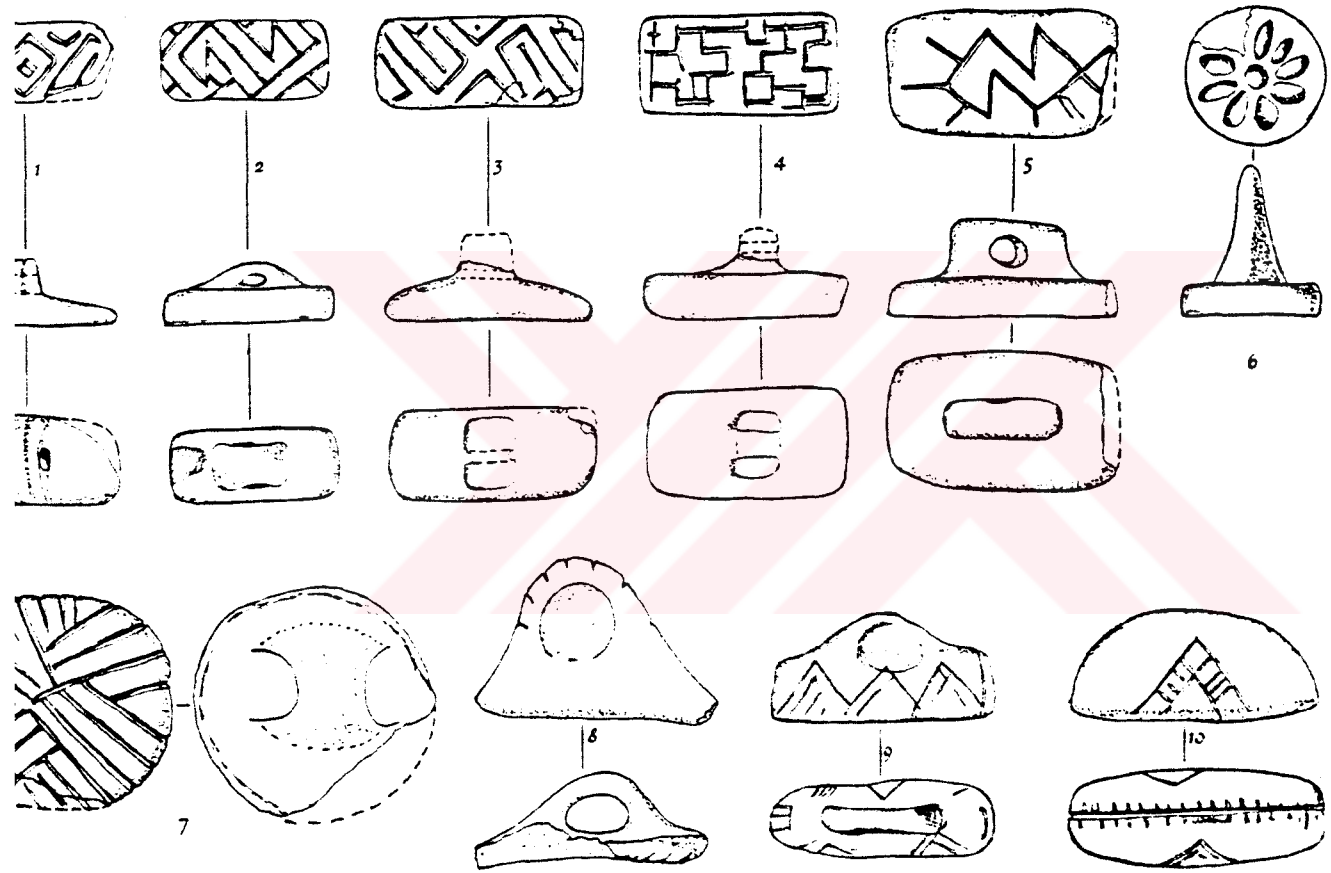

Tel Bukras (Suriye, Akeramik Dönem) taş damga mühürlert ve baskı

Resim 3.

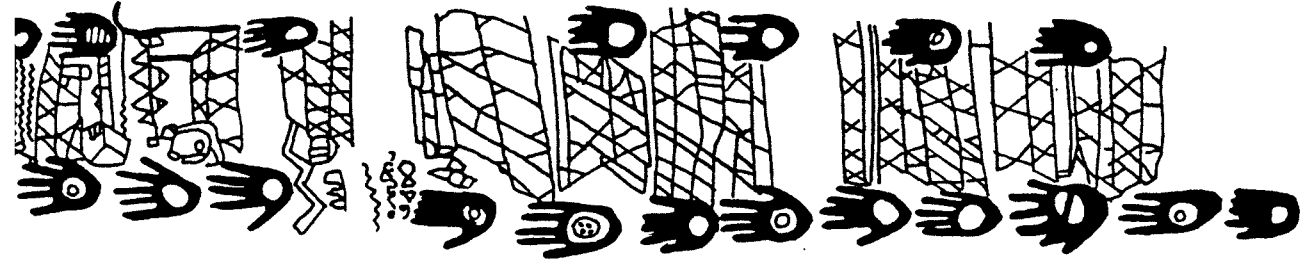
Höyücek Damga Mühürleri

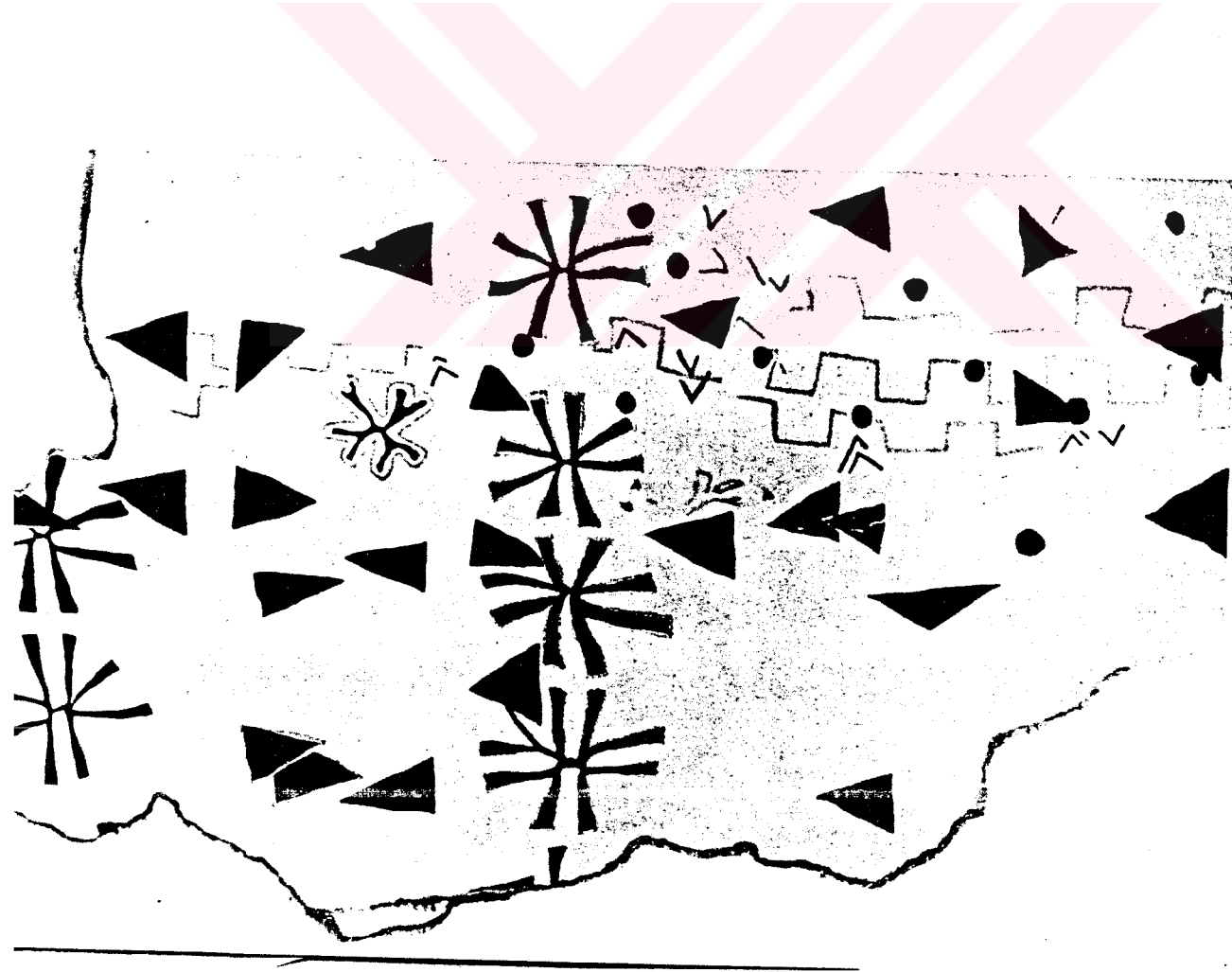
Hacılar IIB Damga Mühürler

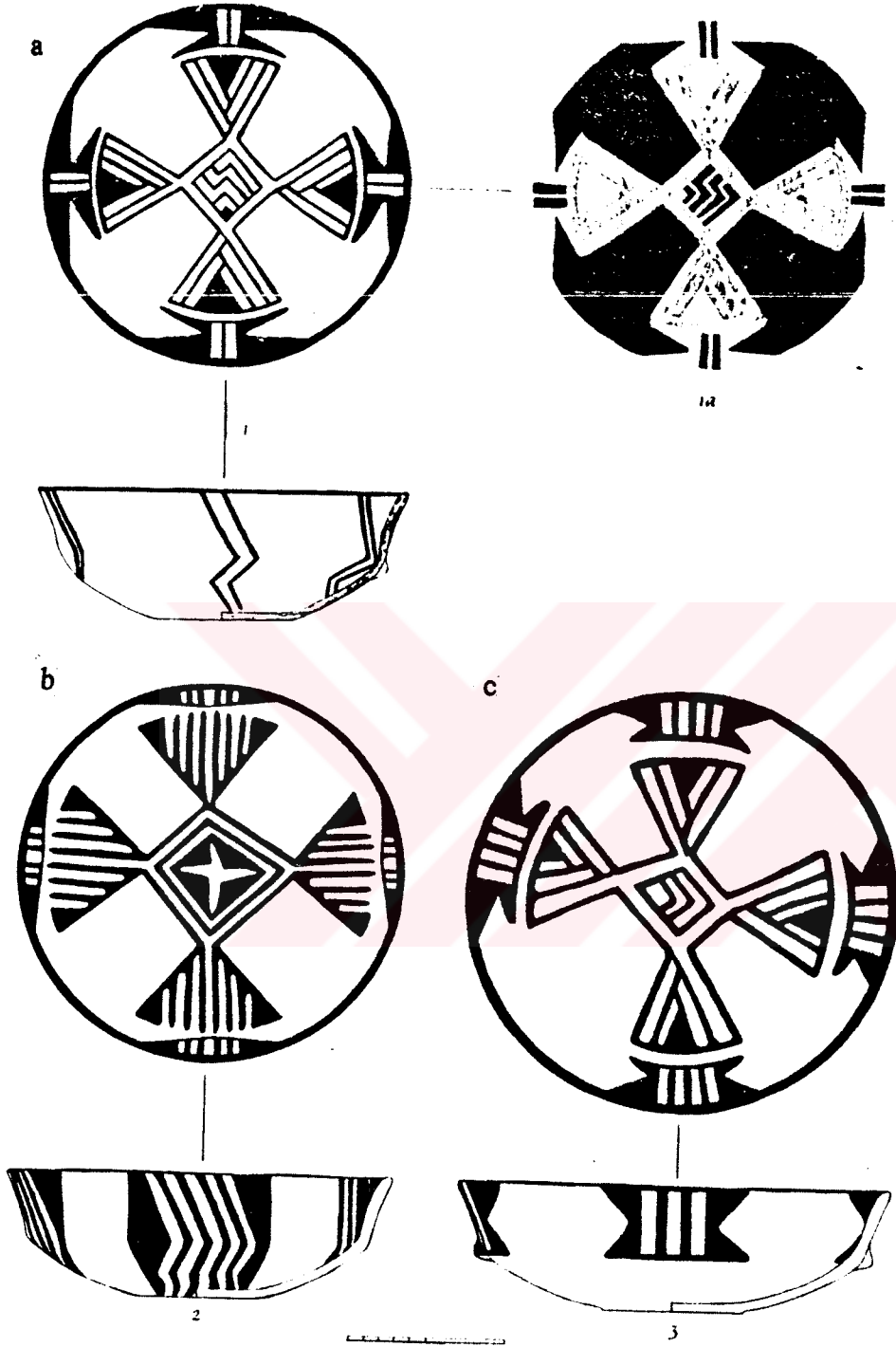
Pernik'den (Bulgaristan) Karanovo I-II dönemi damga mühür.

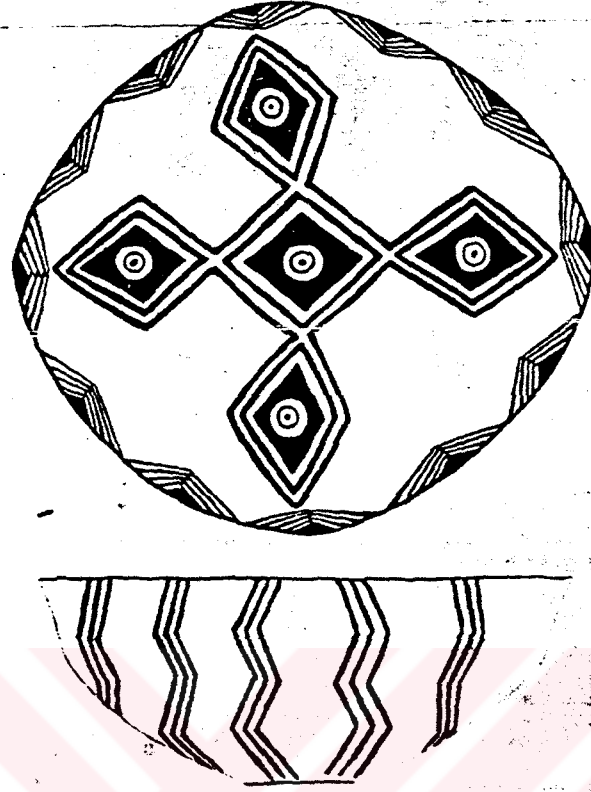
a El motifleriyle süslü duvar paneli VII.tabaka 8.Kutsal Mekan

b Floral motiflerle bezeli duvar resmi III.tabaka A8 Kutsal Mekan

Hacılar IIB Floral Bezekli Kaplar

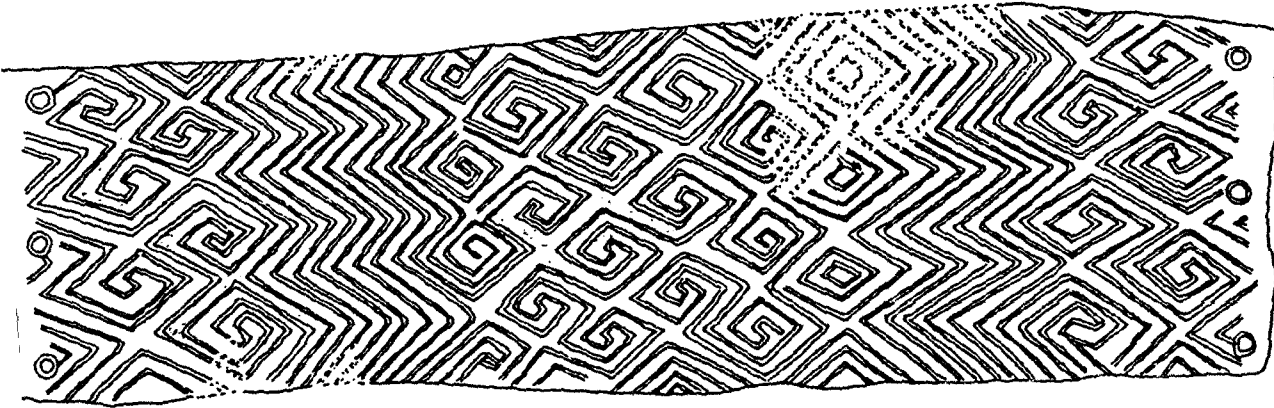

a Hacılar IIB Floral motifli Kap Örneği

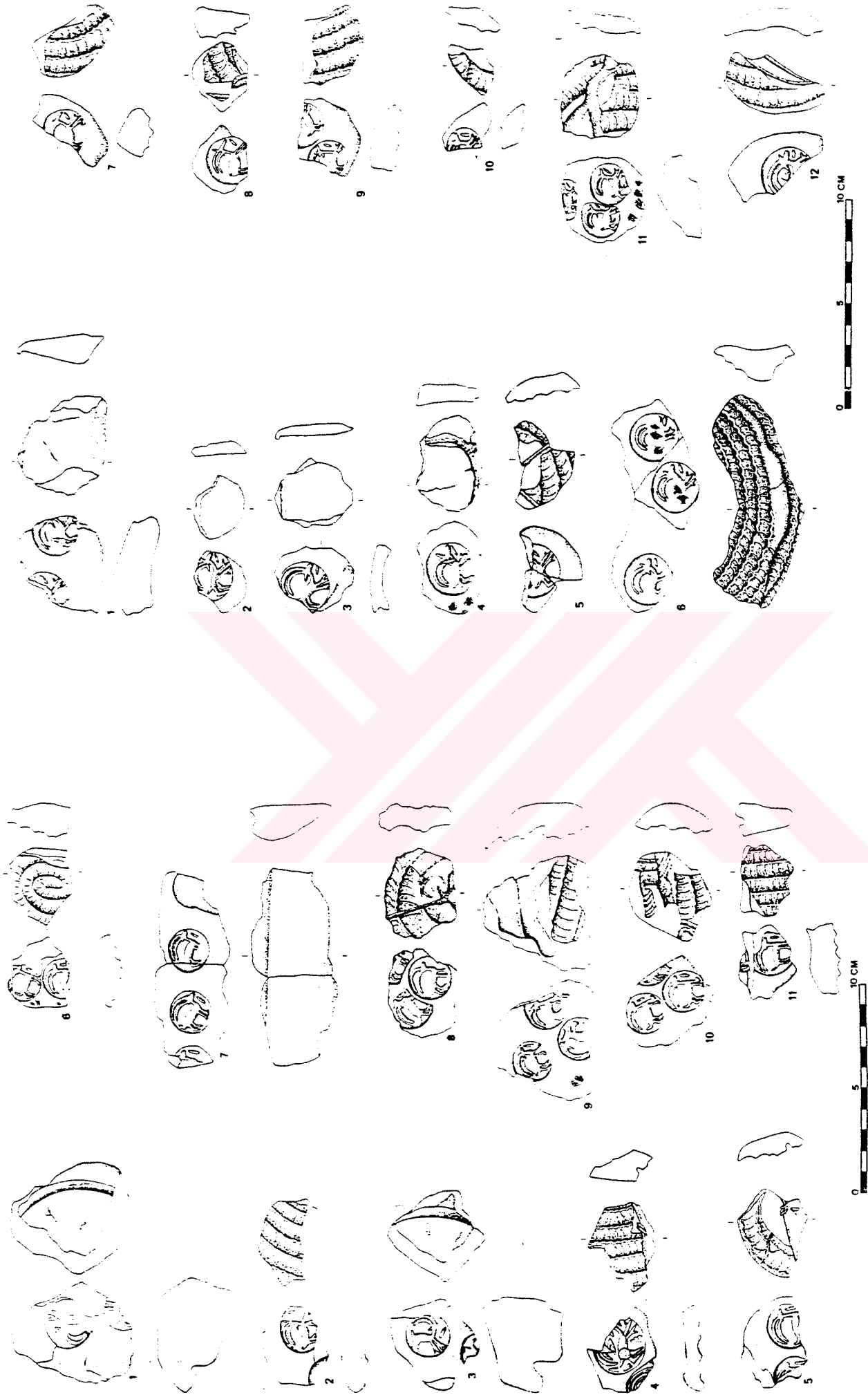

b Hacılar IIB El motifleriyle süslenmiş kap formu

Resim 9

Üst Paleolitik Mezin (Sibirya, Rusya, M.Ö 14.000) yerleşmesinden fildişi

Sabi Abiyad (Suriye, M.Ö VI. Bin'in ilk yarısı) damga mühür baskı örnekleri

TABLE I.

	Human figure	Bird	Hands	Kilim	Geometric patterns	Red panels	Bucrania	Red Ochre burials	Mirror
0									
1									
2									
7									
8									
9									
10									
18									
24									
26									
27									
46									
53									
55									
54									
53									
59									
34									
23									
25									
18									
9									
24									
36									
4									
5									
2									
7									
19									
20									
18									
18									

3 Table of shrines and houses with their decoration and associated features

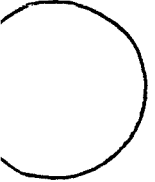
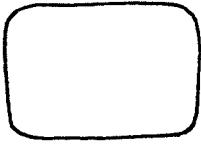
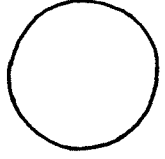
3 Table of shrines and houses with their decoration and associated features

TABLO II.

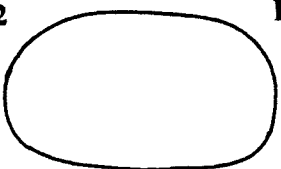
Numarası	Kazı No	Tabakası & Bul. Yeri	Buluntu Yılı	Ölçüler
1	239	II.Tabaka	1962	Y: 3,5; U: 3,4
2	5	II.Tabaka	1961	Y: 3,5; U: 6; G: 5,4
3	241	II.Tabaka, A1 (Tapınak)	1962	Y: 3,2; U: 6; G: 4,3
4	242	II.Tabaka, A1 (Tapınak)	1962	Y: 2; U: 5,8; G: 4,7
5	243	II.Tabaka, A1 (Tapınak)	1962	Y: 2,9; U: 6,2; G: 4,3
6	240	II.Tabaka, A1 (Tapınak)	1962	Y: 4,1; U: 4,1; G: 2,1
7	238	II.Tabaka, B2	1962	Y: 2,5; U: 6,2; G: 6
8	29	III.Tabaka, A2	1961	Y: 2,2; U: 5; G: 4,6
9	13	III.Tabaka, A4	1961	Y: 3; U: 7,5; G: 3,5
10	5	III.Tabaka, A1 (Tapınak)	1961	Y: 3; Çap: 5,7
11	601	IV.Tabaka, F (Avlu)	1965	Y: 2; U: 4,8; G: 2,1
12	608	IV.Tabaka, F (Avlu)	1965	Y: 3,5; U: 5,5; G: 4,2
13	577	IV.Tabaka, F (Avlu)	1965	Y: 1,8; U: 3,6; G: 3,1
14	237	IV.Tabaka, E, A1	1962	Y: 1,6; Çap: 2,9
15	235	IV.Tabaka, E(8?)	1962	Y: 2; Çap: 4,5
16	431	IV.Tabaka, E (Gömü)	1963	Y: 2,9; U: 4,8; G: 4,2
17	14	IV.Tabaka, E2	1961	Y: 1,8; U: 3,8; G: 3,5
18	231	IV.Tabaka, E1 (Tapınak)	1962	Y: 2,9; U: 5,9; G: 3,6
19	72	IV.Tabaka, E1 (Tapınak)	1961	Y: 1,6; U: 4,8; G: 4
20	20	IV.Tabaka, E3	1961	Y: 2,2; U: 5,9; G: 3,9
21	13	IV.Tabaka, E3	1961	Y: 3,6; Çap: 3,2
22	282	VI.Tabaka, E, A1	1962	Y: 2,3; Çap: 3
23	433	VI.Tabaka, E (Gömü)	1963	Y: 3,6; U: 3,6; G: 3,1
24	679	VII.Tabaka, E15	1965	Y: 2,8; Çap: 3
25	44	Kazıdan	1961	Y: 2,5; Çap: 2,2
26	62	?	1961	Y: 2; Çap: 2
27	15	?	1961	Y: 3,1; U: 9,2; G: 4,3
28	30	Yüzeyden	1994	Y: 1,6; U: 2,6; G: 2
29	37	Yüzeyden	1995	Y: 2,1; U: 2,7; G: 2,4
30	2	Yüzeyden	1993	Y: 2; U: 3; G: 3
31	?	Yüzeyden	1996	Y: 1,9; U: 2,4; G: 2,2
32	47	Yüzeyden	1961	Y: 1,3; U: 2,4; G: 2,1
33	541	?	1963	Y: 3,1; Çap: 4,4

Çatal Höyük Damga Mühür Envanter Listesi

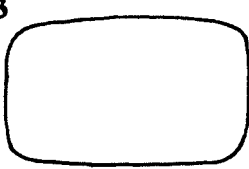
TABLO III.

B2

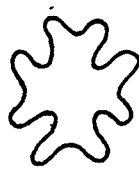
B3

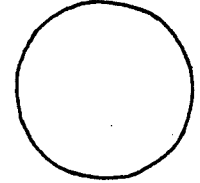
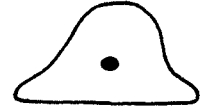
B4

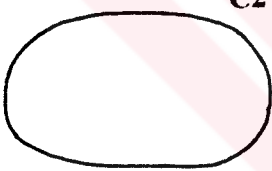
B5

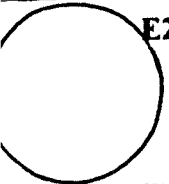
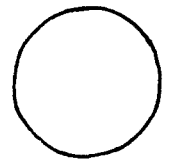
B6

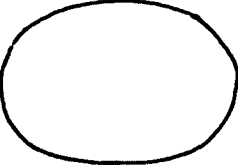
C2

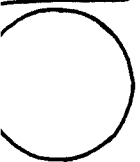
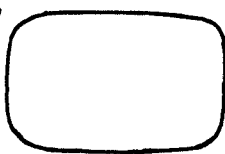
C3

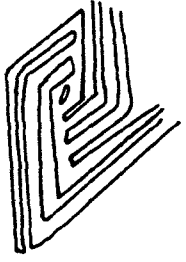
E2

E3

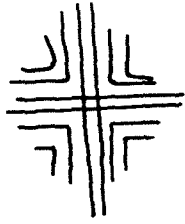
TABLO IV.

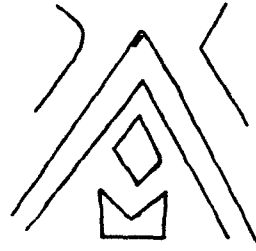
1. MOTİF

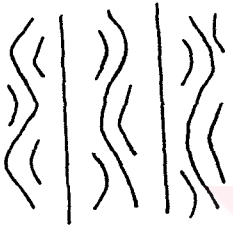
2. MOTİF

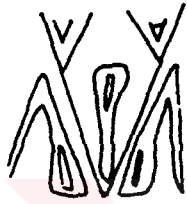
3. MOTİF

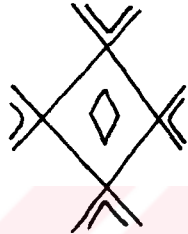
4. MOTİF

5. MOTİF

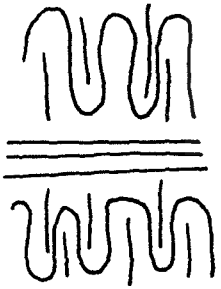
6. MOTİF

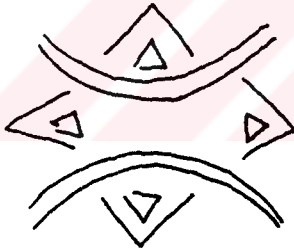
7. MOTİF

8. MOTİF

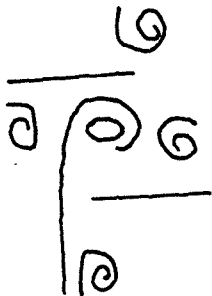
9. MOTİF

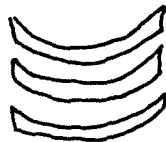
10. MOTİF

11. MOTİF

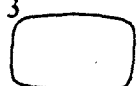

12. MOTİF

13. MOTİF

TABLO V

Form/ Tabaka		II. Tabaka	III. Tabaka	VI. Tabaka	IV. Tabaka	VII. Tabaka	Yüzey Bul.
A	1 	1					
	2 	7	8				
B	1 	10					33
	2 		9	11,17	12,23		
	3 						28,29
	4 			19	20		
	5 			15			
	6 						27
C	1 	15					
	2 	2,5					
	3 				18		
D	1 			21	22		
E	1 				14		
	2 	3			12		
	3 	6					
F	1 					24	25,26

TABLO VI

Motif/	Form																								
1. Motif																									
2. Motif																									
3. Motif																									
4. Motif																									
5. Motif																									
6. Motif																									
7. Motif																									
8. Motif																									
9. Motif																									
10. Motif																									
11. Motif																									
12. Motif																									
13. Motif																									
A		1																							
B		2	7,8																						
		1																							
		2																							
		3	28,29																						
		4		20																					
		5																							
		6																							
C		1		15																					
		2																							
		3																							
		1																							
		2																							
		3																							
D		1																							
		1																							
		21,22																							
E		1																							
		1																							
		14																							
		6																							
		2																							
		3																							
F		1																							
		1																							
		24																							
		25,26																							
		12																							
		3																							
		3																							
		6																							
		1																							
		1																							
		1																							
		15																							
		2																							
		15																							
		2																							
		27																							
		16																							
		19																							
		18																							
		5																							
		17																							
		23																							
		1																							

Form ve Motif Karşılaştırması

Bezemeler/ Tabakalar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
II	15, 6, 7			5				1		3	2	4	
III	8, 9, 10												
IV	11	14	21	12	18	17	16	19					
VI			22						23				
VII			24										
Kazıdan	28	25											
Yüzeyden	29	26											27

Tabakalara göre Motifler

TABLO VII